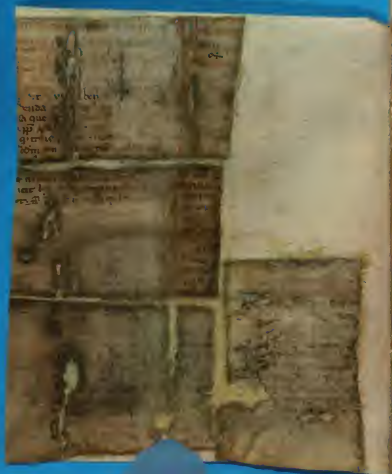

DE ROMANORVM ET GRÆCORVM MAGISTRATIBVS LIBRI TRES.

AD

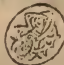
~~ODONEM COLL~~IGNIVM CASTILIONÆVM CARDINALEM AMPLISS.

Authore Ioach. Perionio Hebraicarum & Græcarum literarum interprete Regio.

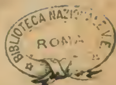

PARISIIS,

In officina Caroli Perier, in vico Bellouaco, ſub Bellerophonte.

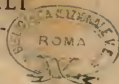
1 5 6 0.

CVM PRIVILEGIO.

BIBLIOTECA
ROMA

ODONI COLLIGNIO

CASTILIONÆO CARDINALI AMPLISS. FRANC. PERIO-nius Ioachimi ex fratre nepos. S.

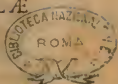

Irabuntur fortaſſe multi (Cardinalis amplißime) vnde mihi tãtùm fiduciæ ſit, vt poſthumam hanc patrui mei prolem clarißimo nomini tuo conſecrare, tibíque præſuli illuſtrißimo offerre non dubitem: tum quòd inter tot authoris volumina minimum hoc opus parũ amplitudine tua dignum eſſe videatur: tum quòd etiamſi dignum eſſet, nimium tamen ipſe ſim abiectus, quàm id vt per me fiat, cuiquidem tanti principis in conſpectum prodire formidabile eſſe debet. Sed mirentur licet multi: mihi quidem pro multis vnus es. Scio autem & ipſe (quis enim hominum ignorat?) quemadmodum illa Natura, quæ in te perficiendo vires omnes deprompſit ſuas, hoc etiam ingenti laudum tuarum cumulo addiderit, vt & æquus rerum æſtimator eſſe ſoleas, & in te ſingularis quædam humanitas eluceſcat. Quare poſteaquam tibi affirmauero eam morientis patrui cogitationem fuiſſe, vt fœtus hic in ſplẽdißimo nomine tuo appareret, ſtatim tibi veniet in mentem, quàm ſancta & inuiolabilis extrema homi-

num voluntas omni iure ſemper fuerit: atque ita quod ad priorem obiectionem attinebit, omni culpa vacabo. Ex parte autem ſi quid peccatum erit noſtra, tribuendum erit illud omne humanitati tuæ incredibili, quæ cum pateat omnibus etiã infimis, efficit vt aliquem quoque ad eam aditum vendicare nobis audeamus. Quòd ſi dignos iudices nos, vt aliquando, cum & maturior ætas, & ampliora ſtudia acceſſerint, aliqua ex parte opera noſtra tibi nõ ingrata eſſe poſsit: erit profectò cur & Muſis gratulemur noſtris, & in meliorem ſpem erecti poſteaquam aliena edidimus, propria nos olim edituros, amplitudiníque tuæ dicaturos non vereamur polliceri. Sed iam incipe horum librorum lectione frui, & ex annuis illis ſtipendiis, quibus pro ea, qua doctos omnes amplecteris, benignitate Perionij tui ſtudia liberaliſsimè iuuiſti, aliquem nunc meritò percipe voluptatis fructum. Vale. Lutetiæ VII. Cal. Decembr. 1559.

FR. PERIONIVS SCÆVOLÆ Sammarthano & Rog. Mæsone- rio suis S. P. D.

Idetur nostrum sęculum sibi ipsum gratulari, quòd viros doctrina celebres multos protulerit. Sed qui docti habeātur cùm multi sint, qui meritò tales habeantur profectò pauci. Eorum enim, qui nulla eruditione exculti falsam tamen eruditionis laudem ambiunt, infinita est natio. Neque certè vllū genus intolerabilius, quàm eorum, qui ex alienis vigiliis reprehendendis famam quærunt: neque verò ex eorum numero intolerabilior quisquam inepto quodam philosophiæ professore: qui cum in Italia cultissima eloquentiorum hominū schola frustra natus sit, ita se in loquendo gerit, vt apud Barbaros educatus meritò debeat existimari. Sed quantumuis ineptus & Barbarus, aliqua tamen ex parte tolerādus esse videretur, adeò vt liceret hominis misereri, nisi etiam & calumniator, & alienæ famæ insectator insolens iustam in se iram pro miseratione concitaret. Cúmque hoc in fatis doctorum omnium hominum sit, vt simulátque eorum vita Parcarum seueritatem experta est, statim etiam eorundem fama inuidorum improbitatē experiatur, inuenere hūc Perionij nostri compositi manes, à quo placida eorum quies turbaretur. Qui tamen vt non malo animo inductus, sed sola

veritate impulſus videatur ad carpendum poſtea-
quam Ariſtotelicos huius Academiæ profeſſores
hortatus eſt, à Perionianis interpretationibus tan-
quam malè fidis vt abſtineant. Addit Perionium
quidem & eloquentem & in bonis artibus fœli-
citer verſatum fuiſſe, at in philoſophia & ignarũ
& nullius iudicij hominem ſe præbuiſſe. Ego ve-
rò Italum iſtum aut eloquentem aut in bonis arti-
bus verſatum planè nego: Philoſophum autem
tum demum fatebor, cum philoſophia Barbariſ-
mus erit. Quare ſi quemadmodum à viro lauda-
to laudari laudabile eſt, ita ab eo vituperari non
eſt illaudabile qui ipſe vituperio digniſsimus.
Deſinamus iam vſque adeò excãdeſcere in eum,
à quo, ſi ſolùm euentum nõ etiam volũtatem no-
cendi ſpectemus, parua admodum Perionio no-
ſtro fit iniuria. Vobis autem hæc paucis ſcribere
viſum eſt, cùm vt quod iuſtiſsima quædam indi-
gnatio in noſtro pectore condiderat, effutirem:
tum vt patrui mei exemplo iam inde ab hoc tem-
pore coniiciatis quæ poſt obitum vobis ſint euẽ-
tura, ſi quam præſtans ingenium eruditionis lau-
dem apud poſteros pollicetur, fœlici genio cõſe-
quamini. Vale. Lutetiæ. 9. Cal. Decemb. 1 5 5 9.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAutum eſt authoritate Regia, ne quis alius præter Carolum Perier hos de Magiſt. Romanorum & Græcorum libros, Authore Ioachimo Perionio, ante decennium imprimat, néve vendat. Qui ſecus fecerit, libris & pœna in ſanctione æſtimata multabitur. Datum Pariſiis die xv. Martij. M. D. LIIII.

De Courlay.

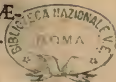
ITEM.

CAutum eſt authoritate Regia, ne quis alius præter Nicolaum de Guingant, hos de Magiſtratibus Romanorum & Græcorum libros, Authore Ioachimo Perionio, ante quadriennium imprimat, néve vendat. Qui ſecus fecerit, libris & pœna in ſanctione æſtimata multabitur. Datum Pariſiis die v. Septembris. M. D. L.

De Launay.

IOACHIMI PERIONII

DE ROMANORVM ET GRÆCORVM MAGISTRATIBVS.

LIBER PRIMVS.

VOD veteres omnes & ipſi obſeruauerunt, & nobis reliquerũt in prę-ceptis,vt à Platone, Ariſtotele & Cicerone repetam, principio id de quo agatur, quid ſit & quale eſſe patefaciendum: id mihi in his libris in quibus de magiſtratibus inſtitui diſputare,faciundum putaui. Nam ita facillimè quę tradimus intelligentur, ſi confuſione ac perturbatione omni præceptorum rerúmque ſublata, ordinem eum quem illi via & arte perſecuti ſunt,ſeruabimus. Primùm igitur quid ſit magiſtratus,quæque ac quot eius ſint genera, ſummatim generatímque dicemus. In quo de ratione creandorum magiſtratuum,de ratione ſuffragiorũ,quibus verbis Grę-ci ac Latini hæc quæ ad hunc de magiſtratibus locũ pertinent,explicent,diſſerendum erit. Deinde ſingulorum magiſtratuum nomina Gręca &Latina,munera,poteſtas auctoritáſque tradentur. Principio quoniam verbũ ambiguum niſi explicetur, in multas partes animum ſolet diſtrahere, nobis eius verbi de quo agitur vis omnis & natura exponenda eſt. Magiſtratus enim verbum & ad perſonam & ad rem accommodatur. Ad perſonam cùm refertur, Magiſtratus eſt,qui imperio ac poteſtate aliqua præditus eſt,qua priuatus vacat: vel qui plus poteſt quàm priuatus,in iis quidem rebus quæ ad Rempub.pertinent. Cùm autem rei nomen eſt,aliud eſt nihil, niſi imperium illud & poteſtas in Repub. quæ priuatum non attingit. Hanc verbi ambiguitatem Græci nõ habent, quippe qui

hæc duo totidem verbis declarent. Nam & ἀρχὴ rei verbum est, & ἄρχων personæ, & si hoc posterius, nomen est etiam certi magistratus, qui Athenis, vt idoneo loco dicam, poterat plurimum. Neque verò ἀρχὴν solùm dicunt Græci, sed etiã ἀρχεῖον, quo Aristoteles in libris de Rep. quos de Græcis conuertimus, frequenter vtitur. Vnum autem modò afferam, ne in re fortasse non dubia, sim lõgior. Scribit ergo in lib. II. his ferè verbis, loquẽs de Cretum Repub. eamque cum Lacedæmoniorum conferens. τὸ δὲ περὶ τοὺς κόσμους ἔτι χεῖρον τοῦ ἐφόρων. ὃ μὲν γὰρ ἔχει κακὸν τὸ τῶν ἐφόρων ἀρχεῖον, ὑπάρχει καὶ τούτων. γίνονται γὰρ οἱ τυχόντες. Hunc locum conuertimus hoc modo, At Cosmorum potestatem, quàm Ephororum deterius. si perspicuũ est esse constitutam. Quod enim malum est in Ephororum magistratu, vt quiuis paßim eum adipiscatur, id etiã in illis est. Hoc inquam verbum vsitatum est & tritũ apud Aristotelem pro auctoritate & potestate. Pro persona autem adeò rarum est masculino genere, vt semel tantum apud hunc ipsum, apud alium neminem legerim. Differens de Carthaginensium Repub. eodem lib. II. scribit hoc modo, καὶ τὸ, τὰς ὑπὸ τῶν ἀρχείων δικάζεσθαι πάσας, καὶ μὴ ἄλλας ὑπὸ ἄλλων, καθάπερ ἐν Λακεδαίμονι, scilicet, ἀριστοκρατικόν. Sic ego, Quod denique iudicia fiunt à magistratibus, nec alia ab aliis, quemadmodum apud Lacedæmonios, ad id ciuitatis genus accommodandum est, quod est in potestate optimorum. Ego vt quod sentio liberè dicã, mihi nostri homines Græcos vt plerisque in rebus, sic in his verbis imitati videntur. Vt enim ἀρχὴν magistratum, ita τὸ ἀρχεῖον magisterium & præterea ἀρχείους magistros dixerunt. Nam & magister equitum ab illis dicitur. Quãquam veterum sententia magisterij, magistri, ac magistratus quædam distinctio est, quæ qualis sit Varro in libro de Latina lingua exponit his verbis. Magister equitũ, quod summa potestas eius in equites accẽsos, vt est summa in populum Dictatoris (sic enim legendum est) à quo is quoque magister populi appellatus. Reliqui quod minores

nores quam hi, à magiſtro (ſic enim legendum eſt) dicti magiſtratus, vt ab albo albatus. Varronis quidẽ hæc ſententia eſt, ex qua etiam, origo verbi magiſtratus quæ ſit, intelligimus. Magiſtratum enim à magiſtro vult appellatum eſſe. Feſtus autem Pompeius multos alios magiſtros vocatos ait, vt magiſtros vicorum, ſocietatum, collegiorum, & Cicero magiſtros ſcripturæ ac ſocietatis, de quibus alio loco differemus. Niſi forte non in magiſtratuum, ſed in curationum numerũ hos tales volumus reponere. Aliud eſt enim magiſtratus, aliud curatio, vt aliud ἀρχή, aliud ἐπιμέλεια, quæ nobis tractanda differentia eſt, vt magiſtratus verbũ non ſolũ ab iis quæ perſpicuè diſsimilẽ vim habẽt, ſed ab iis etiam quæ ſimilẽ & vicinã, ſeparemus. Hoc enim par eſt intelligi, inter res quæ his duobus verbis ſubiectæ ſint, tantam eſſe ſimilitudinẽ, vt quondã inter duo Greciæ lumina, Demoſthenem dico & Aeſchinẽ, magna fuerit de eorũ diſsimilitudine diſſenſio. Aeſchinis quidem, ex quibus id perſpici poterit, ex oratione in Cteſiphontem verba ſubieci, λέξουσι δὲ ὦ Ἀθηναῖοι καὶ ἕτερόμ τινα λόγομ ὑπεναντίομ τῷ ἀρτίως εἰρημένῳ, ὡς ἄρα ὅσα τις αἱρετὸς ὢμ πράττει κατὰ ψήφισμα, οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρχή, ἀλλ᾽ ἐπιμέλειά τις καὶ διακονία, ἀρχὰς δὲ φήσουσιμ ἐκείνας εἶναι, ἃς οἱ θεσμοθέται ἀποκληροῦσιμ ἐμ τῷ Θησείῳ, κἀκείνας ὁ δῆμος εἴωθε χειροτονεῖμ ἐν ἀρχαιρεσίαις, στρατηγοὺς καὶ ἱππάρχους, καὶ τὰς μετὰ τούτωμ ἀρχάς, τὰ δ᾽ ἄλλα πάντα, πραγματείας προστεταγμένας κατὰ ψήφισμα. ἐγὼ δὲ πρὸς τούτους λόγους τοὺς τούτωμ, νόμομ ὑμέτερομ παρέξομαι, ὃμ ὑμεῖς ἐνομοθετήσατε, λύσειμ ἡγούμενοι τὰς τοιαύτας προφάσεις, ἐμ ᾧ διαῤῥήδημ γέγραπται, τὰς χειροτονητάς φησιμ ἀρχὰς ἁπάσας, ἑνὶ περιλαβὼμ ὀνόματι ὁ νομοθέτης, καὶ προσειπὼμ ἀρχὰς ἁπάσας εἶναι, ἃς ὁ δῆμος χειροτονεῖ, καὶ τοὺς ἐπιστάτας φησὶ τῶν δημοσίωμ ἔργωμ, ἔστι δὲ ὁ Δημοσθένης τειχοποιός, ἐπιστάτης τοῦ μεγίστου τῶν ἔργωμ, καὶ πάντες ὅσοι διαχειρίζουσί τι τῶν τῆς πόλεως πλέομ ἢ τριάκονθ᾽ ἡμέρας, καὶ ὅσοι λαμβάνουσιμ ἡγεμονίας δικαστηρίωμ. οἱ δὲ τῶν ἔργωμ ἐπιστάται πάντες ἡγεμονίᾳ χρῶνται δικαστηρίου. τί τούτους κελεύει ποιεῖμ; οὐ διακονεῖμ, ἀλλ᾽ ἄρχειμ, δοκιμασθέντας ἐν τῷ δικαστηρίῳ, id eſt, Afferẽt,

Iudices aliam etiam neſcio quam defenſionem ei contrariam quę modò cõmemorata eſt,eum qui ſuffragiis creatus ex S C.aliquid gerat,non eſſe magiſtratum, ſed curatorem & adminiſtrum. Magiſtratus autem eos contendent eſſe,qui in Theſei æde ſortitò vt vult legis ſcriptor creatur, quóſque populus ſuffragiis creare ſolet in comitiis,cuiuſmodi ſunt imperatores,præfecti equitum,& qui vnà cũ his præſunt,cætera omnia, curationes quæ ex plebiſcito ſint conſtitutæ. Ego verò his iſtorum defenſionibus legem opponam,quam tuliſtis, ſperantes vos refutaturos rationes eiuſmodi, in qua perſpicuè legiſlator vno nomine magiſtratus complectitur omnes eos qui ſuffragiis populi creentur,eóſque qui hæc gererent, præfectos negotiorum publicorũ nominat. Atqui curator eſt Demoſthenes murorum reficiendorũ, quo munere nullum eſt nec maius nec amplius, & omnes qui aliquod publicũ munus gerunt amplius dies triginta, & qui iudiciis præſunt. Qui autem præpoſiti ſunt aliquibus negotiis, ſummam habent iudiciorum poteſtatem. Quid his lex *præſcribit* & mandat?non miniſterium, ſed imperium & poteſtatem, cùm eorũ fides & integritas in iudiciis ſpectata eſt & cõprobata. Atque Aeſchinis quidem hæc de magiſtratuum curationúmque diſtinctione ſententia eſt, qua lege vult niti. Demoſthenis autem quæ ſit,nobis non cõſtat,quoniam verbũ nullum fecit in defenſione. Ariſtoteles quidem in libris de rep.accuratiſsimè de magiſtratibus & curationibus diſputans, duces belli, id eſt imperatores qui στρατηγοὶ dicuntur,ſacerdotes,legatos,præcones choragos,id eſt, ædiles alióſque multos curatoris nomine appellat. Scribit enim in lib.IIII.his verbis. ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διορίσαι ῥάδιον, ποίας δεῖ καλεῖν ἀρχάς. πολλῶν γὰρ ἐπιστατῶν ἡ πολιτικὴ κοινωνία δεῖται. διόπερ πάντας οὔτε τοὺς αἱρετοὺς, οὔτε τοὺς κληρωτοὺς ἄρχοντας θετέον. οἷον τοὺς ἱερεῖς πρῶτον. τοῦτο γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς θετέον, ἔτι δὲ χορηγοὶ καὶ κήρυκες. αἱροῦνται δὲ καὶ πρεσβευταί. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πολιτικαὶ τῶν ἐπιμελειῶν ἢ πάντων τῶν πολιτῶν πρός τινα πρᾶξιν, οἷον

στρατη-

στρατηγὸς στρατευομένων. ἢ κατὰ μέρος, οἷον ὁ γυναικονόμος, ἢ παιδονόμος. αἱ δ' οἰκονομικαί. πολλάκις γὰρ αἱροῦνται σιτομέτρας. αἱ δ' ὑπηρετικαί, καὶ πρὸς ἃς ἂν εὐπορῶσι τάττουσι δούλους. Nos hunc locum vertimus hoc modo. Hoc autem non est facile explicatu, quid magistratus nomine appellandum sit. Nam cum præfectis multis sit opus ciuili societati, certe non omnes, qui voce aut sortitò creantur, magistratus habẽdi sunt, cuiusmodi sunt primò sacerdotes, quos in aliũ numerum quàm ciuilium magistratuum debemus reponere, deinde choragi & præcones. Suffragiis etiam legati creantur. Curationes autem ciuiles aut omnibus ciuibus ad aliquod officium præsunt, vt dux belli, exercitui, aut parti, vt matronarum ornatus arbiter & censor, & puerorum magister ac censor. Aliæ sunt domesticæ. plerunque enim frumenti mensores creant. Quædam sunt seruiles, & ad quas si opes suppetant, seruos adhibent. Atque hæc ille, ex quibus non solùm qui curatores habendi sint, sed curatorũ etiam genera intelligere possumus. Facit enim duo prima genera, vnum eorum qui negotia publica gerunt, alterum eorum qui ea quæ ad rem domesticam familiarémque pertinẽt. Priores generis rursus partes duas ponit, alteram eorum qui omnibus ciuibus imperant, alteram eorum qui parti ciuium. Sed quoniam ex his Aristotelis verbis solum quorundam hominum qui negotia publica procurant, continẽtúrque curatoris nomine munera intelligimus, non vim omnem & naturam horum verborum: eam si potuerimus explicabimus. Quod dum faciemus, illa etiã definitio magistratus, quam initio statuimus, quemadmodum intelligenda sit, videbitur. Plerosque enim rogaturos existimo cùm magistratum eum constituerimus, qui imperio & potestate præditus sit, quæ non sit in priuato, & magistratum vt rei nomen est, potestatem esse illam quæ priuatũ non attingat: in qua re potestas illa posita sit & quàm latè patere videatur. Hæc autem in tribus cernitur, vt Aristoteli placet, in dicenda sententia, in iure dicendo, & in iubendo ac vetando, sed

in hoc poſtremo maxime, verba eius ex eo quem modo dixi libro, protuli. μάλιστα δ', ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἀρχὰς λεκτέον ταύτας, ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαί τε περί τινων καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, τὸ γὰρ ἐπιτάττειν, ἀρχικώτερόν ἐστι, id eſt vt conuertimus. Ii autem potiſsimum magiſtratus appellandi ſunt quibus de quibuſdam rebus dicendæ ſententiæ & iudicandi atque imperandi permiſſa eſt poteſtas, ſed hoc poſtremũ maximè. Imperare enim vim magiſtratus magis indicat. Hoc poſtremum, vt opinor, addit, vt magiſtratus à curatoribus ſecernat. Quanquã id quod ait de imperatoribus & ducibus belli, quos vult eſſe curatores, magnam affert dubitationem. Leges enim XII. tabularum quæ Athenis Romã perlatæ ſunt, tantam imperandi & iudicandi poteſtatem concedunt imperatori, vt ab eo nulla ſit prouocatio. Legem ipſam proferam, quam Cicero in tertio de legibus libro poſuit. Militię ab eo qui imperabit, prouocatio ne eſto: quódque is qui bellum gerat imperaſsit, ius ratúmque eſto. Præterea ij qui mulierum cultui præerant, mulctam dicebant, vt auctor eſt Iulius Pollux γυναικονόμοι δὲ ἀρχοὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν γυναικῶν. τὰς δ' ἀκοσμούσας ἐζημίουν, καὶ τὰς ζημίας αὐτῶν γράφοντες ἐξετίθεσαν ἐπὶ τῆς πλατάνου τῆς ἐν κεραμικῷ, id eſt, Matronarum cenſores erant, magiſtratus qui mũdo muliebri præerant. Ij mulieres quæ decorum in cultu negligebant, mulctabant, earúmque mulctas in tabulis perſcriptas, palam in platano quæ eſt in Ceramico, exhibebant. Niſi forte Ariſtoteles hoc de Repub. quam conſtituit, intelligi velit, Sed tamen vt ita res habeat obſcura, & difficilis hæc quæſtio eſt, nec mihi à quoquam facile explicari poſſe videtur. Quanquam quid opus eſt hoc loco tandiu philoſophari? præſertim cùm tandẽ Ariſtoteles hanc quæſtionem in nomine verſari dicat, nec ij ſimus, qui tot tamque doctorum hominũ controuerſias dirimere poſſimus. Aeſchines hac de re diſſentit à Demoſthene, Ariſtoteles à magiſtro Platone, qui in VI. de legibus libro imperatores præfectóſque belli, magiſtratus vocat. Iulius

Pollux

Pollux omnes magistratus nominat. Quapropter hac prætermissa quæstione, ad institutum nostrum reuertamur. Quot quidem modis ἄρχειν dicatur, mox cùm de ratione creandorũ magistratuum agetur, differemus. Nunc tantùm dicam, nostros homines hoc verbũ Græcum expressisse. Veteres enim magistrare dixerunt, vt ait Festus. Atque etiam in hoc perspici eorum imitatio potest, quòd quemadmodum ἀρχὴν illi τὴν τιμὴν dicunt, sic ipsi magistratum honorem. Aristoteles in III. lib. de Rep. huius rei testis est, οὐκ οὖν ἀνάγκη τοὺς ἄλλους ἀτίμους εἶναι πάντας μὴ τιμωμένους ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς; τιμὰς γὰρ λέγομεν τὰς ἀρχάς. Sic ego, An non necesse erit cæteros omnes sine honore esse, qui ciuilibus magistratibus spoliabũtur? præsertim cũ honores magistratus vocemus. Honor pro magistratu apud Ciceronem tritum est: vno loco nunc contenti erimus dum de coniunctis verbis differamus Hic enim singula verba tantum consideramus, cùm de ratione suffragiorum dicetur, coniuncta persequemur. Scribit autem *in Pisoniana*, Nam tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderãt, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Vocat quæsturam honorem, quod in aliis etiam animaduerti licet. Nam vt illi δύναμιν pro magistratu dicunt, sic nostri potestatem & imperium τὴν ἀρχὴν, quòd mea quidem sententia ἄρχειν imperare dicitur. ἐπιστάτης etiam præfectus est Latinè, quod in verbis iunctis ἄρχος efficit, vt in his ἵππαρχος, πολέμαρχος. Sed hæc omnia reuocanda mihi videntur ad curationem. Cicero in priore in Rullum oratione id indicat, Licinia est lex atque altera Ebutia, quæ non modò eum qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, affines excipit, ne eis ea potestas curatiòve mãdetur. Paulo suprà, Hic quæro quam ob causam initium rerum ac legum suarum hinc duxerit, vt populus Romanus suffragio priuaretur? toties legibus agrariis curatores constituti sunt, triumuiri, quinqueviri, decemviri, quæro à populari Trib. plebis, ecquando nisi per XXXV. tribus

creati ſint? etenim cùm omnes poteſtates, imperia, curationes ab vniuerſo pop. Rom. proficiſci conuenit, tum eas profectò maximè quæ conſtituuntur ad populi fructum aliquem & commodum. In Verrina quarta, Ecquæ res apud ciuitates Siculas expetitur, in qua aut honos aliquis ſit, aut poteſtas, aut procuratio, quin eam rem tu ad tuum quæſtum nundinationémque hominum traduxeris? Hoc loco procurationem pro curatione dixit. Atque ex eodem loco intelligi poteſt, quid inter hæc omnia interſit. Neque enim re, ſed ſolũ cogitatione diſtingui videntur. Honos enim magiſtratus dicitur, quòd iis, qui eũ gerunt honorem, afferat. Poteſtas, quòd habeāt aliquam poteſtatem, cuius priuati ſint expertes. Imperium quòd eo prędıti imperare aliis quid poſsint. Curatio & curator, quòd negotium publicum curet. Sed hæc poſtrema tria eo differre mihi à magiſtratu videntur, quòd magiſtratus legitimus eſt & perpetuus, curatio, poteſtas, & imperium extra ordinem mandantur, & ad tempus, quales ſunt triumviri deducendæ coloniæ: quanquam dictatura excipitur. Curatores autem commodè appellari puto poſſe eos, quos vulgo commiſſarios vocamus. Eis enim negotium publicum curandum mandatur.

Nunc quoniam quid eſſet magiſtratus, quídque à curatione differret, docui, ſequitur vt quæ ac quot ſint magiſtratuum genera, quæ fuerint creãdorum magiſtratuũ, ac ſuffragiorum ferendorũ ratio apud Romanos & Gręcos, dicendum eſſe videatur. Ariſtoteles quidẽ multa genera facit, alios enim κληρωτὺς, id eſt, qui ſorte mandātur, alios αἱρετὺς, qui ſuffragiis creātur. Hoc autem poſterius in duas partes apud Romanos tributum fuit. Nam voce interdum creati ſunt, interdum tabella & ſcripto. Alia eſt etiam magiſtratuum diuiſio quæ à loco vbi mandentur ſumitur, alia à genere comitiorum, quę mihi videtur Romanorum propria, qui comitia habebant centuriata, curiata & tributa. Quanquam Ariſtoteles hāc attingit, etſi aliis verbis. Ait enim in quarto de Repub. libro alios magiſtratus

gistratus ab omnibus ciuibus creari, alios à parte ciuium. Sequitur alia etiam magistratuum partitio, quæ ex tempore quod eis præstitutum est, ducitur. Alij enim annui sunt, vt Romæ Consulatus, quæstura, ædilitas, cęteríque omnes præter dictaturam & magisterium equitũ & censuram. Alij quinquennio definiuntur, vt censura. Alij semestres sunt, vt dictatura & magisterium equitum. Alij perpetui, vt senatores & iudices, vt placet Aristoteli, qui illos in magistratuum numero reponit. Aliis aliud tempus præscriptum est pro forma Reipub. & eius qui dat leges aut ciuium voluntate ac sententia. Quarta est illa diuisio, quæ ex hominum genere nata est. Nam magistratus alij nobilibus & patriciis dantur, vt Romæ Consulatus initio Reipub. alij plebeiis, vt tribunatus plebis Romæ, & Lacedæmone Ephoratus. Alij alterutris, vt Romæ tandem Consulatus, Cretæ Cosmatus. Alij permixtis iisdem vt Romæ Consulatus interdum. Atque vt omnia persequar, alia etiam adhiberi potest diuisio, quæ à rebus & negotiis quæ quisq; magistratus gerit, ducitur, vt alios dicamus pecuniam publicam tractare, vt quæstores: alios mores regere, censum agere & alia, vt censores, alios vrbem, annonam, ludósque curare, vt ædiles, aliósque alia negotia. Omnia mihi magistratuum genera & quasi fontes planè ac dilucidè videor persecutus, vt si à negotiis præscriptis ad eos qui creent, inde ad eos quibus magistratus patent, tum ad loca in quibus creentur, inde ad tẽpus constitutum ascendamus, teneamúsque rationem eorũ mãdandorum, nihil vt prætermittere videamur. Et quanquam alias diuisiones singulæ Respub. sibi fingere possunt, tamẽ eæ quę ex certis rebus sumi possunt, in has potissimum cadere videntur. Nunc pluribus, & accuratiùs singulæ hæ exponendæ sunt partitiones. Et quoniam à primo quasi ortu magistratus in lucem proferre, atque ad perfectionem & ad absolutionem progrediendo perducere cogitamus, quoniámque hominum genus antè, quàm vllus magistratus esset, extitit: pri-

mum de magiſtratuum origine & progreſſu, & quis primus magiſtratus conſtitutus ſit, dicendum eſt. In quo ab illa potiſsimum diuiſione ducendum initium eſt, qua ij homines quibus ad magiſtratus patet aditus, cõtinentur. Ariſtoteles quidem præſtãtiſsimo vir ingenio omnibúſque bonis artibus inſtructiſsimus differens de imperiorũ magiſtratuúmque origine in libris de Repub. eorum ortum præclarè ducit à natura. Natura enim ita inſitũ eſſe, vt alij imperent, alij pareant & obtemperent. Id quod in primis hominum ſocietatibus, licet animaduertere. Nam domi intra priuatos parietes parens liberis præeſt, eiſque dat leges, quas ſi violent, eos pœnis coërcet, exhęredat, atque exterminat: ſi eis pareant, præmiis afficit, hęredes facit, connubiis iungit. Atque vt rem in pauca conferam, pater in familia ſolus omnia munera ſuſtinet, quibus nũc in ciuitatibus infiniti ſatisfaciunt magiſtratus. Nã & mores factáque obſeruat, quod eſt cenſorum, & ius dicit inter liberos, ſi qua de re ſit controuerſia, quod eſt iudicũ, & ſi quid ſub deliberationem cadat, de eo conſilium ſuum exponit & ſententiam, quod eſt ſenatorum, & collabentes ædes reſtituit, quod ædilium eſt munus, & pecunias cogit, ſumptúſque neceſſarios facit, in quo quęſtorũ munus verſatur, & ſi quid generis eiuſdem. Sed hoc in paruis familiis valet maximè. In magnis enim quoniam vnus hęc munera omnia ſuſtinere non poteſt, pater familiâs cum aliis hos quaſi labores communicat, alióſque quæſtores facit, alios ędiles, alios aliis muneribus præficit, ipſe ſibi ſummam rerum reſeruat. Hoc mihi genus imperij vidẽtur primi illi homines cùm primùm coaluiſſent, atque in vnum locum cõueniſſent, à familiis in vicos primùm, deinde in ciuitates tranſtuliſſe. Quòd ſi huius rei diuiniorem cauſam tradere placet, ſic feciſſe putandi ſunt, quòd hanc rerum vniuerſitatem vnius Dei prouidẽtia regi gubernaríque cernerent. idque de iis ſentiendum eſt, qui vnius Dei notionem animis ſuis informatam turpitudine viuendi quaſi obliuione non obruerũt. Nam de aliis hoc

verum est quod ait Aristoteles, homines illos priscos cũ Deos vni regi deorum parêre viderent, regib. etiam parê re voluisse. Sed tamen prior illa causa instituto veterum magis consentanea est, qui rerum humanarum causam, atque rationẽ à natura soliti sunt ducere. Itaque Aristoteles in primo lib. de Repub. hinc profectum primorum hominum genus imperij confirmat his verbis, διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη. ἐκ βασιλευομένων γὰρ συνῆλθον. πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, id est, Quocirca ciuitates primũ regibus paruerunt, quod in gentibus etiam nũc manet. Ex iis enim qui regibus parebant, coaluerũt. Omnis enim familia vni qui maximus est natu paret. Cicero etiam in tertio de legibus libro, non solum hanc Aristotelis sententiam sequitur, sed eius etiam verba conuertit, Atque vt ad hæc certiora veniam & notiora nobis, omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. Quod genus imperij primum ad homines iustissimos & sapientissimos deferebatur, idque in Repub. nostra maximè valuit, quoad ei regalis potestas pręfuit. Deinde etiã deinceps posteris prodebatur, quod & in iis etiam qui nunc regnant, manet. Quod ait Cicero regalem potestatem primùm ad homines iustissimos & sapiẽtissimos deferri solitam, id de Herodoti & Aristotelis sententia dicit etiam pluribus in secundo de officiis libro, quod tum docebo, cùm de regia potestate erit disserendum. Nunc enim tantùm de magistratuum origine disputo & quis magistratus primus fuerit constitutus: in quo cum reperissem regalem potestatẽ, de ea necessariò dicendum fuit. Hanc autẽ primam fuisse, hinc etiam intelligi licet, quod apud historicos antiquissimorum populorum reges legimus, vt Babyloniorum, Sicyoniorum, Argiuorum, Medorũ, atque Persarũ. Quod omnium gentium proprium fuisse ex primo libro de legibus perspicere possumus. Nam Iudęi cum eos satietas cœpisset eorum, qui appellabantur Iudices, regem sibi sicuti gentibus præesse voluerunt, primúsque eis Saülius

Rex imperauit. Quin etiam penè cùm orbe regale ciuitatis genus cœpit. Nã & Nembro quem Ninum fuisse Berosus ait, in lib de mũdi ortu, qui Genesis inscribitur, Babylone regnasse traditur, & quinque reges, quos Abrahamus vicit, nominantur. Nullum autem ante hoc tempus imperij genus nec in scriptis diuinis, nec prophanis commemoratur, credo quòd antea homines nec cœtus inter se celebrabant, nec ciuitates colebant, vt post coli cœptæ sunt, contentíque erant simplici illo cultu & vita, quam priuatim domi cum liberis & coniugibus natura duce degebant. Nam ei populo, qui Dei religionem solus tenuit, ante Mosem pręfuisse inuenio certe neminem. Ex quo etiam perspicuum est, id quod vult Aristoteles, vnius qui cæteris iustitia & sapientia excellat, imperium esse iustissimum, cùm pręsertim solus ille voluntate Dei summam habuerit rerũ omnium potestatem. Ac rex quidem primus est, vt docui, magistratus constitutus, qui idem & amplissimus est, & vnũ ex tribus imperij generibus. Quis autem secundum locum, quis tertium & ita deinceps obtinuerit, non ita facile tradi potest, pręsertim cùm omnes ferè magistratus Romæ exactis demum regibus constitutos & natos legamus. Ex quo intelligi licet, vel propter vetustatem si qui fuerint, non esse traditos, vel propter exiguos imperij fines vnum fere omnia munera sustinere potuisse: quod coniectura est verum esse, quippe cum Liuius in quarto libro post vrbem conditam Consules dicat ea gessisse quæ Censorum curæ essent, ante censores natos, quod eodem modo de aliis iudicare possumus. Est tamen coniectura, eos à regibus constitutos esse, qui & rerum sunt ad vitam necessariarum, nec honori sunt aut dignitati, quales sunt pręfecti annonæ, quorum munus Romæ Aediles exequebantur, & quęstores, aliíque eiusdem generis. Idque ex re familiari domesticáque disciplina, à qua ciuitates ortũ duxerũt, intelligamus licet. In familiis enim paruis cum vnus omnia, vt dixi, munia obeat, tum iis auctis quoniã iam ille satisfacere nõ potest,

aliis

aliis ea potiſsimum imponit onera, quæ dixi. Nam & annonæ diligentiam alteri committit, & accepti expenſique rationem. Sic enim profectò natura comparatum eſt, vt res ſine quibus viui non poteſt primũ inueniãtur, deinde & quæ voluptatis ornatúſque cauſa cõparantur. Dixi regem magiſtratum primum eſſe conſtitutũ. Quem autem tali honore dignum primi illi homines iudicarẽt, id eſt, quæ cauſa fuerit, cur ad hunc potius, quàm ad illũ hunc honorem deferrent, ſi quæramus, id mihi dicẽdum videtur, eum quem viderent cæteris virtute & prudentia præſtare, deligi ab eis ſolitum ad imperandum: cùm autẽ duo aut plures eiuſmodi extitiſſent, vel vitio regis regnũ repudiarent: tum duos illos aut plures ſolitos deligi: ita ferè ſumma rerum vel à regibus ad tyrannos, & inde ad optimates, vel à regibus ad optimates trãsferebatur. Teſtis eſt Reſpub. Roma. in qua cum regũ vitia eſſent eiuſmodi, quæ tolerari non poſſent, penes Conſules, id eſt, optimates redacta eſt. Sed verba Ariſtotelis de his rebus proferri eſt melius. Scribit ille in tertio de Rep. libro his fere verbis. εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχὴν, ἀγαθῶν δ' ἀνδρῶν πάντων, ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς, βασιλείαν, αἱρετώτερον ἂν εἴη ταῖς πόλεσιν, ἀριστοκρατία βασιλείας καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς, ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους ὁμοίους, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας πολὺ διαφέροντας κατ' ἀρετὴν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκοῦντας πόλεις, ἔτι δ' ἀπ' εὐεργεσίας καθίστασαν τοὺς βασιλεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. ἐπεὶ δὲ συνέβαινε γίγνεσθαι πολλοὺς ὁμοίους πρὸς ἀρετὴν, οὐκ ἔτι ὑπέμενον, ἀλλ' ἐζήτουν κοινόν τι καὶ πολιτείαν καθίστασαν. ἐπεὶ δὲ χείρους γιγνόμενοι ἐχρηματίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας. ἔντιμον γὰρ ἐποίησαν τὸν πλοῦτον. ἐκ δὲ τούτων πρῶτον εἰς τυραννίδας μετέβαλλον. ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων, εἰς δημοκρατίαν. αἰεὶ γὰρ εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι' αἰσχροκέρδειαν, ἰσχυρότερον τὸ πλῆθος κατέστησαν, ὥστ' ἐπιθέσθαι καὶ γενέσθαι δημοκρατίας, id eſt, Quòd ſi in multorum imperio, ſed qui boni viri omnes ſint, optimorum poteſtas intelligi debet, &c.

in vnius,regia poteſtas : certè ciuitatibus magis optanda eſt optimorum,quàm regalis poteſtas, ſiue copiæ militũ ſtipare eam,ſiue non ſtipare debent. Ob eámque cauſam certe quondam parebant regibus homines, quòd pauci erant viri qui multùm virtute pręſtarent,præſertim cùm illis temporibus paruas incolerent ciuitates. Iam verò beneficentia reges conſtituit,quod bonorum virorum officium eſt. Poſtea verò quàm multi pari virtute extiterunt, non iam reges tulerunt,ſed quiddam commune quęſiuerunt, rémque publicam conſtituerunt. Cum verò degeneraſſent,rémque publicam quæſtui habere cœpiſſent,tũ demum quia in precio & honore eorum opera erant, cõſentaneum eſt natos hinc eſſe paucorum principatus. Ex his primum in tyrannos cõceſsit ſumma rerum : à tyrannis in populum. Semper enim in pauciores turpi quęſtu ducti Rempub.transferentes, res populi firmiores reddiderunt,vt impetus fieret populariſque poteſtas exiſteret. Magiſtratuum quidem à nobis origo tradita eſt, & quis fuerit primus conſtitutus. Nunc ſequitur, vt de ea quam nobis primam propoſuimus, diuiſione, id eſt qui homines poſsint, aut non poſsint magiſtratus adipiſci, diſſeramus. Et quoniam hoc nobis loco quot in partes populus apud Romanos & Latinos alios Grecóſque tributus fuerit, neceſſariò demonſtrandum eſt, non alienum erit de huius rei antiquitate dicere. Antiquum quidem morem eſſe ciuitatem in genera hominum diſtribui Ariſtoteles docet in ſeptimo libro de Rep.his verbis, ἔοικε δ' οὐ νῦν, οὐδὲ νεωστὶ τοῦτ' εἶναι γνώριμον τοῖς περὶ πολιτείας φιλοσοφοῦσιν, ὅτι δεῖ διῃρῆσθαι χωρὶς κατὰ γένη τὴν πόλιν, καὶ τό τε μάχιμον ἕτερον εἶναι, καὶ τὸ γεωργοῦν. ἐν Αἰγύπτῳ τε γὰρ ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον ἔτι καὶ νῦν, τά τε περὶ Κρήτην. τὰ μὲν οὖν περὶ Αἴγυπτον Σεσώστριος, ὥς φασιν, οὕτω νενομοθετήσαντος. Μίνω δὲ τὰ περὶ Κρήτην, id eſt, Neque verò his temporibus, aut paulò antè hoc intellexerunt ij qui de Repub.diſſerunt, ciuitatem in genera & ordines eſſe diuidendam. aliúdque genus eſſe eorum qui rebus bellicis nauarent operam,aliud aratorum. Nam &

in Aegypto hoc institutum etiam nunc manet, & Cretę, Ac fama est in Aegypto Sesostrin, Cretæ Minoem hoc sanxisse legibus. Ac de antiquitate ordinum ciuitatis hęc ille, ex quibus intelligi potest, cum eius rei Sesostrin in Aegypto, & Minoem Cretę auctores fuisse dicat, eorúmque Sesostrin multo tempore ante Minoem fuisse, eum euoluendis veterum libris antiquiorem morem reperire minime potuisse. Mihi autem non est dubium quin ante illa tempora distincti fuerint ordines. Nam cùm populus Israëliticus in tribus duodecim multo antè tributus esset, earúmque Leuiticæ soli sacerdotia paterent, alius certe erat Leuitarum ordo, alius cęterorum. Quod eodē modo de aliis nationibus iudicandū est. Quòd ergo ait Aristoteles: in eo antiquitatem ipse summā quod potuit secutus videtur, non quam inuenire possumus. Qui autem & quot distincti fuerint ordines apud Romanos Gręcósque, dicamus. Romulus quidem, vt inter omnes constat, primus Romę populum in partes duas diuisit, in plebem & in patres. Patres centum creauit, quorum liberi patritij appellati sunt. Ad hos autem centum qui à Bruto additi sunt exactis regibus ducenti, vocati sunt cōscripti. Deinde factum est, vt omnes patres conscripti vocarentur. Titus Liuius initio libri secundi, Deinde, inquit, quò plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret, cędibus regis diminutum patrum numerum primorum equestris gradus electis, ad trecentorum formam expleuit: traditúmque inde fertur, vt in Senatum vocarentur, qui patres quíque cōscripti essent. Cōscriptos videlicet in nouū Senatum appellabant lectos. Vnde autem dicti sunt patres, & qui sunt patritij docet in primo libro, eorúmque originem ad Romulum refert, Cùm iam viriū haud pœniteret, consilium deinde viribus parat, centum creat Senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. patres certè ab honore, patritiíque progenies eorum appellati. Plutarchus in Romulo, id quod ferè fecit, verbis Latinis vtitur. Nam.

& πατέρας & πατρικίους eos vocat. cuius verba eò libentius proferam, quòd horum verborum de quibus agitur, originem tradit, & in duas partes diuisum esse populũ à Romulo. ἔπειτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἐχρῆτο δήμῳ, καὶ ποπούλος ὠνομάσθη τὸ πλῆθος. ἑκατὸν δὲ τοὺς ἀρίστους ἀπέδειξε βουλευτὰς, καὶ αὐτοὺς μὲν πατρικίους, τὸ δὲ σύστημα σενάτον προσηγόρευσεν. ὁ μὲν οὖν σενάτος ἀτρεκῶς γερουσίαν σημαίνει. πατρικίους δὲ τοὺς βουλευτὰς κληθῆναι λέγουσιν. οἱ μὲν ὅτι παίδων γνησίων πατέρες ἦσαν, οἱ δὲ μᾶλλον, ὡς αὐτοὺς ἔχοντας, ἑαυτοὺς ἀποδεῖξαι πατέρας, ὅπερ οὐ πολλοῖς ὑπῆρξε τῶν πρώτων εἰς τὴν πόλιν συρρεόντων. οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πατρωνείας. οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὴν προστασίαν, καὶ καλοῦσιν ἄχρι νῦν, & cętera, id est, Deinde alios quidem in plebe duxit (populus enim appellata multitudo est) centum autem optimates creauit Senatores, eósque patres, cœtum autẽ eorum Senatũ nominauit. Ac Senatus quidem propriè γερουσίαν declarat. patres autem Senatores appellatos dicunt, alij quòd liberorum legitimorum patres essent, alij potiùs quòd ipsi suos patres possent ostendere, id quod non multi eorum qui primi in ciuitatem confluxere, potuerunt. quidam à patronatu nomen ductum existimant. Sic enim tum vocabãt pręfecturã, & nũc etiã vocant, &c. In his plutarchi verbis πατρικίους bis positum est pro πατέρας, Neque enim Romulus patricios illos primos centum, quemadmodũ ex verbis Liuij quę supra allata sunt intelligi potest, sed patres, & eorum progeniem patricios vocauit. Quin etiam ipsius Plutarchi verba, quę eadẽ pagina paulo infra scripta sunt apud eũ, errorem coarguũt. ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν πατέρας αὐτοὺς μόνον, ὕστερον δὲ πλειόνων προσλαμβανομένων πατέρας συγγεγραμμένους προσηγόρευσαν. καὶ τοῦτο μὲν ἦν ὄνομα σεμνότερον αὐτῷ τῆς πρὸς τὸ δημοτικὸν τοῦ βουλευτικοῦ διαφορᾶς, id est, Principio quidem patres eos solum, post verò pluribus lectis, patres conscriptos appellauit, idque ei nomen illustrius visum est, vt ordinem Senatoriũ à plebeio distingueret. His verbis Plutarchus à T. Liuio dissentit, quod Liuius à Bruto exactis iam regibus, ipse à Romulo lectos fuisse tradit. Quod autem dixi πατρικίους positum

ſitum eſſe bis pro πατέρας, verum eſt, niſi forte hęc duo verba idem in hac re valere & declarare exiſtimauit, de quo vt dubitem, faciunt illa eius verba, ideo nonnullorũ ſentētia ita appellatos eſſe potiùs, quòd patres ſuos poſſent oſtendere. Illi enim patricij propriè dicebantur etiã illi primi, quoniam ordo patriciorum regnante Romulo centum illorum numero continebatur. Sententia autem illa eſt Liuij, apud quem in x. lib. poſt vrbem conditam Decius Mus conſul volens Augures & Pontifices ex plebe fieri, hæc loquitur, An vnquam fando audiſti, patricios primò eſſe factos, non de cælo demiſſos? ſed qui patrem ciêre auúmque poſſent, nihil vltra quam ingenuos. Hunc autem morem diſtinguendi populi Dionyſius Halicarnaſſęus Athenis Romam tranſlatum eſſe dicit. Atheniēſes enim in duos gradus & ordines eo auctore diuiſi fuerunt, in εὐπατρείδας & ἀγροίκους. Verba eius Gręca quoniã nondum diuulgatus eſt à librariis liber, nec eum manu deſcriptum adhuc legi, proferre non poſſum. Tantum ea Latina poſſum quæ extant. Is ergo in ſecũdo libro de antiquitatibus ſcribit his verbis. Altera etiam, ſed hominum diuiſio fuit commoda, quáque honores pro dignitate tribuebantur, de qua dicendum eſt. Homines ſummo loco natos prȩſtantíque virtute prȩditos, quibúſque magnæ opes, vt illis temporibus, & liberi erant, ab ignobilibus & ab iis qui demiſſo animo erant, & ab inopi multitudine ſecreuit, vocauítq; tenuioris fortunȩ homines plebeios, quemadmodum Græci dicerent δημοτικούς, & qui meliori erant conditione, patres, ſiue quia alios ætate anteirent, ſiue quia filij iis eſſent, ſiue ob generis nobilitatē, ſiue his omnibus de cauſis. In quo Athenienſium Rempub. imitatus videtur, quãtum intelligere poſſumus, vel eam qua tum illi vtebantur, vel eam quæ nunc etiam manet. Illi enim cùm in duas partes populum diuiſiſſent, eos qui ex familiis illuſtribus nati erant, εὐπατρείδας vocauerunt, iiſque dabatur cura ciuitatis. Reliquos autē ciues ἀγροίκους, qui nullius erant publici muneris participes, nominaue-

runt. Atque hęc ille de Romanorum & Atheniensium in hac re similitudine ac æmulatione. Ego autem vt ad morem aliarum etiam nationum veniam, seu hæc vera sunt, seu falsa, Athenis aliter distinctos ordines fuisse inuenio. Iulius quidē Pollux tres partes quōdam fuisse in octauo libro dicit, τρία δὲ ἦν τὰ ἔθνη πάλαι διῃρημένα, γεωμόροι, δημιουργοί, id est, Tres autem in partes quondam fuerunt diuisi Athenienses, in nobiles, in agricolas & in opifices. Nam quod ait ἔθνη, quod verbum tertiam partem tribus declarat, malo ad δῆμον, id est, populum pertinere. Aristoteles autem in extremo secundo de Repub. libro & Plutarchus in Solone, dicunt à Solone populum Atheniensem in quatuor diuisum esse partes. Aristotelis verba hæc sunt. τὰς δὲ ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων καθίστησι πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν, καὶ ἐκ τρίτου τέλους τῆς καλουμένης ἱππάδος. τὸ δὲ τέταρτον, θητικόν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν, id est, Magistratus autem omnes ex cēsu nobilium & locupletum descripsit, quorum primus erat eorum, qui quingentos modios, secūdus ζευγιτῶν, id est duorum, qui vna trecentos modios habebant, tertius eorum qui equum alere poterant, quartus mercenariorum, quibus ad honores aditus nō patebat. Hic locus difficilis, Plutarcho demum adhibito, à me intellectus est. Is enim in Solone hoc eius institutum exponit. Itaque cum sic verti malo, quàm vt versus est à me in secūdo de Rep. libro. Plutarchi verba subieci, Δεύτερον δὲ Σόλων τὰς μὲν ἀρχὰς ἁπάσας, ὥσπερ ἦσαν, τοῖς εὐπόροις ἀπολιπεῖν βουλόμενος, τὴν δ' ἄλλην μῖξαι πολιτείαν, ἧς ὁ δῆμος οὐ μετεῖχεν, ἔλαβε τὰ τιμήματα τῶν πολιτῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐν ξηροῖς ὁμοῦ καὶ ὑγροῖς μέτρα πεντακόσια ποιοῦντας, πρώτους ἔταξε, καὶ πεντακοσιομεδίμνους προσηγόρευσε, δευτέρους τε τοὺς ἵππον τρέφειν δυναμένους, ἢ μέτρα ποιεῖν τριακόσια καὶ τούτους ἱππάδα τελοῦντας ἐκάλουν. ζυγῖται δὲ οἱ τοῦ τρίτου τιμήματος ὠνομάσθησαν, οἷς μέτρον ἦν συναμφοτέρων τριακόσιον. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο θῆτες, οἷς οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔδωκεν ἄρχειν, id est, Iterum autem Solon cum magistratus omnes locupletibus, vt fuerant, relinquere cogitaret,

gitaret, reliquámque Rempub. temperare, ad quam plebs non accederet, ciues descripsit ex censu, ex iisque qui tam in aruis, quàm in consitis agris iugera quingenta possiderent, primam classem descripsit, eósque quingentomedimnos appellauit, secundã eos qui equum alere possent, vel trecentum iugerum censum haberent, eósque Equites vocauit. ζευγῖται autem, id est, coniuncti & socij vocati sunt ij qui erant tertiæ classis, quibus duobus erat cēsus trecentûm iugerûm. Reliqui quibus nullum ius adipiscendi magistratus dedit, mercenarij dicti sunt. Quanquam non quatuor hi ordinibus mihi distingui videntur, sed duobus tantummodo, cùm præsertim classes sint, nec classibus Romæ distinguãtur ordines. Atque id Aristotelis & Plutarchi verba, quę paulò suprà allata sunt indicant. Tres enim primas classes nobilibus & opulentis, quartam inopibus assignant. θῆτες enim vel θητεῖς ij dicuntur quos Cicero in primo de officiis mercenarios vocat, qui suas operas locãt, qualis ferè solet esse inops multitudo. Suidas autem θῆτες qui sint, exponit his verbis, εἰς δ' διαιρουμένης παρ' Ἀθηναίοις τῆς πολιτείας, οἱ ἀπορώτατοι θητεῖς ἐλέγοντο, καὶ θητικὸν τελοῦν, οὗτοι δὲ οὐδεμιᾶς μετεῖχον ἀρχῆς, οὐδὲ ἐστρατεύοντο, id est, Cũ in quatuor partes diuideretur apud Athenienses Respub. maximè tenues θητεῖς dicebãtur, & tributum quod θητικὸν, id est, mercenarium vocabatur, pendebant. Ij autem nullius vrbani muneris nec bellici erant participes. Dionysius autem Halicarnasseus θῆτας appellatos Athenis ait eos, qui Romæ clientes appellabãtur, Plutarchus verò πελάτας clientes esse dicit. Atque etiam aliam diuisionem Plutarchus in Solone refert, in quam Athenis populus diuisus sit. Αἱ δ' Ἀθῆναι τῆς Κυλωνείου πεπαυμένης ταραχῆς, καὶ μεθεστώτων ὥσπερ εἴρηται τῶν ἐναγῶν, τὴν παλαιὰν αὖθις στάσιν ὑπὲρ τῆς πολιτείας ἐστασίαζον. ὅσας ἡ χώρα διαφορὰς εἶχε, τοσαῦτα μέρη τῆς πόλεως διαστάς. ἦν γὰρ τὸ μὲν Διακρίων γένος δημοκρατικώτατον, ὀλιγαρχικώτατον δὲ τὸ τῶν πεδιαίων, τρίτοι δ' οἱ πάραλοι. μέσον τινὰ καὶ μεμιγμένον αἱρούμενοι πολιτείας τρόπον ἐμποδὼν ἦσαν, διεκώλυον

τοὺς ἑτέρους κρατῆσαι. τότε δὲ τῆς τῶν πενήτων πρὸς τοὺς πλουσίους ἀνωμαλίας ὥσπερ ἀκμὴν λαβούσης παντάπασιν ἀσφαλῶς ἡ πόλις διέκειτο, καὶ μόνως ἂν ἐδόκει καταστῆναι καὶ παύσασθαι ταραττομένη, τυραννίδος γενομένης. ἅπας μὲν γὰρ ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων. ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα τῶν γινομένων τελοῦντες, ἑκτημόριοι προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες, ἢ χρέα λαμβάνοντες, ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἀγώγιμοι τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, &c. id est, Athenæ autem ſedato motu Cylonico, ſceleſtíſque vt dixi mutatis, in vetere de Rep. diſcordia & ſeditione erant. Quot in partes ager diuiſus erat, totidem in ordines, vrbs eſt diſtincta. Nam & Diacriorum ordo ad populare ciuitatis genus erat propenſiſsimus, & Pediæorum ad paucorum ius atque ditionem. Tertius autem ordo Paralorum cùm temperatam quãdam & confuſam Reipub. formam ſequeretur, impediebat quominus alterutri vincerent. Tum verò quoniam tenuiorum & locupletum diſpar & inæqualis conditio quaſi vires ſumpſerat & conualuerat, omnino imbecilla erat ad ſe tuendam ciuitas, eáque ita demum conſtitui liberaríque à motibus poſſe videbatur, ſi tyrannis exiſteret. Erat enim locupletũ vſuris oppreſſa multitudo. Nam aut agriculturæ ſtudio dedita ſextã partem fructuum quos percipiebat, pẽdebat, aut qui æs alienum conflabant, in eorum corpora à fœneratoribus ſæuiebatur. Xenophontis ætate aliter fuiſſe deſcriptum populum Athenienſem, hinc intelligi licet, quòd nobilium tantum & plebis mẽtionem facit in Athenienſium Rep. πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἐρῶ, ὅτι δικαίως αὐτόθι καὶ οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλέον ἔχει τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων, &c. id eſt, Ac primùm quidem hoc docebo, iure obtigiſſe Athenis vt tenues & plebs maiores opes habeant, vel meliore ſint cõditione, quàm nobiles ac diuites. Alij etiam aliter ciuitatem diuidunt, vt Hippodamus qui Mileſiis leges dedit, in opifices, in agricolas, & in milites. De hoc enim ſcribit Ariſtoteles in 11. de Repub. libro his verbis, κατεσκεύαζε δὲ τὴν πόλιν τῷ πλήθει μὲν μυριάνδρον, εἰς τρία δὲ μέρη διῃρημένην. ἐποίει γὰρ ἓν μὲν μέρος τεχνίτας, ἓν δὲ γεωργούς, τρίτον δὲ.

τὸν δὲ τὸ προπολεμοῦν καὶ τὸ ὅπλα ἔχον, id est, Constituit autem ciuitati decem virorum milia, eámque in partes treis distribuit, in opifices, in agricolas, in eos qui bellarent & qui arma ferrent. Lacedæmon etiam in duos ordines quemadmodum Romæ, distributa est à Lycurgo, idque hinc sciri potest, quòd Theopompus is qui regiam potestatem ibi tenuit, centesimo ferè & tricesimo anno post Lycurgum, Ephoros qui erant de plebe, Regibus qui contra plebẽ nobilibus fauebant, opposuit, quemadmodũ Romæ consulibus oppositi sunt tribuni. Cũ enim, vt ait Plato in tertio de legibus libro, & Plutarchus in Lycurgo, viderent ij qui Lycurgum consecuti sunt, immoderatum paucorum imperium, ei Ephororum qui de plebe erant, vim opposuerunt. Eorum autem verba proferam tũ, cùm separatim de magistratibus disserã. Quòd eodem modò de Cretum Repub. iudicandum est, cùm præsertim Lacedæmoniorum Respub. sumpta sit & trãslata à Cretibus, vt in secundo libro de Rep. Aristoteles docet. Atque vt aliquid de iis Rebuspublicis dicamus, quę hodie præclarè constitutę dicuntur, in Venetorum Rep. quæ sola hoc tempore latissimum tenet imperium earũ quæ confusæ sunt, duo sunt hominum genera & ordines. Alij enim patricij sunt & nobiles, alij plebij. Plebeiorum rursus duo sunt genera, alterum eorum qui maiora & altiora spectant, alterum eorum, qui contenti re familiari, amplius nihil quærunt. Itaque sapienter vtrique generi dicuntur prouidisse ij qui Rempub. illam constituerunt. Nam & illis quoniam periculũ erat, ne si honoribus priuati essent, in Rempub. impetum facerẽt, aditum ad magistratus certos patere, his iter pręclusum esse voluerũt. De his mox cùm de ciuibus Reipub. dicendum erit, differam. Quòd si omnes nobis ciuitates vel quæ extant, vel quæ fuerunt, nobis proponere velimus, eas aut fuisse in hos duos ordines distinctas, aut ad eos reuocandas fuisse reperiemus. Summa est enim hæc ciuitatis diuisio, alios esse nobiles & locupletes, alios plebeios ac tenues cùm

præsertim hæc duo hominum genera varia rerumpublicarũ genera fecerint. Quid enim δημοκρατία aliud significat, nisi eam Reipub. formam in qua populus summam rerum ita tenet, vt suæ vtilitati seruiat, patricios seu nobiles cõtemnat & pro nihilo putet. Aut quid ὀλιγαρχία est, nisi forma ciuitatis in qua pauci potentes nobiles tuentur, plebem deserunt? Quid verò ἀριστοκρατία, nisi id genus ciuitatis in quo pauci optimates vtrumque genus pari æquitate retinent? Similis etiam reliquorum trium generum ratio est. Nam & regia potestas in summorum atque infimorum iure conseruando cernitur, & tyrannis in tyranni potius iure tuẽdo, & genus ciuitatis, quod Resp. dicitur, in eo positum est, vt multitudo ipsa quæ præest, non tam suę quàm nobiliũ vtilitati consulat. Atque apud Romanos quidem horum alteri patres, patres conscripti, & patricij, vt docui, appellabantur, alteri plebs, & plebeij. Apud Athenienses autem illi primùm εὐπατρίδαι, deinde & χρηστοί & γνώριμοι. quæ tria nomina ferè idem valent. Itaque Suidas, εὐπατρίδαι, inquit, εὐγενεῖς, id est, εὐπατρίδαι sunt nobiles. εὐπατρίδας autẽ eos fuisse Athenis qui Romæ patres dicerentur, Dionysij Halicarnassei sententia paulò supra docui. χρηστοὺς autẽ eosdem Xenophon vocat in Atheniensium Repub. Aristoteles verò γνωρίμους. vtriusque verba paulò antè protuli, & Aristotelis mox alia proferam. Et quanquam patrum & patriciorum nomen tritum est apud Latinos, tamen pro eo dicunt interdum aliud, quod idem efficit. Nobiles enim eos Cicero nonnunquam nominat, aliàs principes. In tertio libro de legibus. Ego autem nobilium vita victúque mutato, mores mutari ciuitatum puto. Eodem paulò suprà eadem ferè pagina, Quamobrem aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo danda libertas: quæ tamen sic data est, vt multis præclarissimis adduceretur, vt auctoritati principum cederet. Principes hoc loco senatores, & patres intelligit, quòd Senatus esset auctoritas, & plebis potestas. Optimates eodem libro eos vocat, propterea quòd

in Senatu Romæ id ciuitatis genus intelligebatur, quod optimorum & optimatum consiliis administratur, quam Grçci ἀριστοκρατίαν appellant. Erat enim Respub. Romana ex omnibus generibus confusa & temperata. Verba eius hæc sunt, quibus de tribunatu plebis disserit. Magnum dicis malum. Nam ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitque ius multitudinis. Titus etiam Liuius sæpe pro patriciis dicit nobilitatē, in sexto libro extremo, Et nec in his quidem finis certaminum fuit, quia patritij se auctores futuros negabant, propè secessionem plebis res, terribilésque alias minas ciuilium certaminum vênit: cùm tamen per Dictatorem conditionibus sedatæ discordię sunt, concessúmque ab nobilitate plebi de Cōsule plebeio, à plebe nobilitati de prętore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Alterum autem ordinē aliàs plebem dici, aliàs multitudinem ex locis Ciceronis, quos paulò antè attuli, intelligere possumus. Cicero interdum eum ordinem populum appellat, cùm ferè populi nomen ciues omnes contineat. In eodem libro tertio de legibus, Nimia potestas est tribuni plebis, quis negat? sed vis populi multò vehementior, multóque sæuior, quę ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet. Dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem sui non habet. In hoc Græcos copia vincimus. δῆμον enim tantum dicunt, nos & populum & plebem. Nam πλῆθος multitudo est. Hæc autem harum rerum vocabula vsitata sunt apud Grçcos eos qui de Repub. disputarunt, cuiusmodi sunt Plato, Aristoteles, Xenophon, Plutarchus, quorū omnium testimonia mihi ne sim longior proferenda non censeo. Aristotelis autem verba ita subiiciam, si hoc vnum dixero, & nobilium, & plebis multa esse genera, ex quibus multa etiam genera rerumpublicarum quæ à populo, & quæ à paucis regātur, extiterunt. Aristotelis hac de re potissimum afferam sententiam, quoniam est hæc diligentissimè persecutus. In quarto enim de Repub. libro scribit his ferè verbis: ὅτι δ᾽

ὅτι καὶ δημοκρατίας εἴδη πλείω καὶ ὀλιγαρχίας, λέγωμεν. φανερὸν δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων. εἴδη γὰρ πλείω τοῦ τε δήμου καὶ τῶν λεγομένων γνωρίμων ἐστίν. οἷον δήμου μὲν εἴδη, ἓν μὲν γεωργοί, ἕτερον δὲ, τὸ περὶ τὰς τέχνας, ἄλλο δὲ τὸ ἀγοραῖον τὸ περὶ ὠνὴν καὶ πρᾶσιν διατρῖβον. ἄλλο δὲ τὸ περὶ τὴν θάλατταν, καὶ τούτου, τὸ μὲν πολεμικὸν, τὸ δὲ χρηματιστικὸν, τὸ δὲ πορθμευτικὸν. τὸ δὲ ἁλιευτικόν. Paulo infrà, πρὸς δὲ τούτῳ, τὸ χερνητικὸν, καὶ τὸ μικρὰν ἔχον οὐσίαν, ὥστε μὴ δύνασθαι σχολάζειν ἔτι τὸ μὴ ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν ἐλεύθερον, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον πλήθους εἶδος. τῶν δὲ γνωρίμων, πλοῦτος, εὐγένεια, ἀρετὴ, παιδεία, καὶ τὰ τούτοις λεγόμενα κατὰ τὴν διαφοράν, id est, Esse autem etiam plebis & paucorum potestatis multa genera, dicamus. Quanquam hoc ex iis, quæ dicta sunt, perspici licet. Sunt enim & plebis multa genera, & eorum qui nobiles vocantur. vt plebis genus vnum est aratorum, alterum eorum qui artes tractant, tertium eorum qui in emptionibus venditionibúsque versantur, aliud eorum qui mare adeũt. quod genus in multa alia diuisum est. Nam alij in mari bellũ gerunt, alij pecuniam faciunt, alij portitores sunt, alij piscatores. Paulo infra, Præterea sequuntur operarij, & ij qui tam paruas opes nacti sunt, vt non possint esse in ocio. postremum genus est eorum, qui ex vtroque parẽte ciue libero nõ sunt nati, & si quod tale aliud multitudinis genus est. Patritiorum autem genera faciũt opes, nobilitas, virtus, disciplina, & quæ horum dicũtur dissimilitudines. Ex quibus intelligi potest quod dixi, δῆμον plebem esse & populum, πλῆθος autem multitudinem, vt à nobilibus distinguatur multitudo. γνωρίμους autem nõ in angustum locum concludit, quippe qui etiam diuites γνωρίμους faciat, quos in extremo secundo loquẽs de Solonis Repub. separat atque seiungit, γνωρίμους autem verbum è verbo exprimentes, notos dicere possumus, id est, homines claros, quorũ nomen in omnium ore versatur. Quod si qua de causa versetur, quæramus, hãc afferre possumus quam Aristoteles affert, vel quia diuites sunt, vel quia nobiles, vel quia boni viri, vel quia bene instituti. Quoniam quot

in ordines

in ordines multorum populorum ciuitates distinctæ essent, demonstraui, nunc qui magistratus adipiscerentur aut non adipiscerentur dicendum est. Et quia prima ciuitatis cuiusque diuisio ad nobiles & plebem, vt dixi pertinet, non est id quidem dubium, quin vbique patriciis aut nobilibus patuerint honores. An autem plebi, quæstio est. Romæ quidem plebs, primùm magistratum nullum adipiscebatur, deinde secessione sua in Sacrum montem quartodecimo anno post exactos Cõsules tribunatũ plebis obtinuit, tum ædilitatem, postremò ad omnes honores patricios ascẽdit. Athenis etiam plebi ad honores iter præclusum erat Solonis lege, quam supra ex Aristotele & Plutarcho protuli, qua magistratus ex censu descripsit, vt solis nobilibus locupletibúsque paterẽt, mercenariis autem, quos θῆτας vocat, eos adipiscendi ius non esset. Nisi forte locupletum nomine etiam de plebe homines qui opes nacti sint industria sua, intelligit. Xenophontis quidem ætate plebs adibat omnes honores, quod ille ex eo euenisse ait, quòd de plebe erant remiges, gubernatores, fabri nauales, vnde plebs maiorem, ciuitati vim & necessitatem quàm nobiles & locupletes afferret. In Atheniẽsium enim Rep. scribit his verbis, ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, δοκεῖ δίκαιον εἶναι, πᾶσι τῶν ἀρχῶν μετεῖναι ἔν τε τῷ κλήρῳ, καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, id est, Quando igitur hæc ita habent, æquũ esse hic videtur, aditum patere omnibus ad magistratus, & eos qui sortitò, & eos qui suffragiis creãtur. Quoniam autem illic plus plebẽ posse quàm nobiles dixit, eò etiam factum esse post commemorat, vt quos periculosos videret, aut minime fructuosos, nollet adipisci, fructuosos modò adipisceretur. ἔπειτα ὁπόσαι μὲν σωτηρίαν φέρουσι τῶν ἀρχῶν χρησταὶ οὖσαι καὶ μὴ χρησταί, ἢ κίνδυνον τῷ δήμῳ ἅπαντι, τούτων μὲν τῶν ἀρχῶν οὐδὲν δεῖται ὁ δῆμος μετεῖναι, οὔτε τῶν στρατηγικῶν κλήρων οἴονται σφίσι χρῆναι μετεῖναι, οὔτε τῶν ἱππαρχῶν. γιγνώσκει γὰρ ὁ δῆμος ὅτι πλείω ὠφελεῖται ἐν τῷ μὴ αὐτὸς ἄρχειν ταύτας τὰς ἀρχὰς, ἀλλ᾽ ἐᾶν τοὺς δυνατωτάτους ἄρχειν. ὁπόσαι δ᾽ εἰσὶν ἀρχαὶ μισθοφορίας ἕνεκα καὶ ὠφελείας εἰς

E

τὴν οἴκοι, ταύτας ζητεῖ ὁ δῆμος ἄρχειν, id est, Deinde qui magistratus partim fructuosi sunt, partim non sunt, & salutem toti plebi afferunt, vel periculū, eorum nullum vult adipisci, nec sibi patere putat oportere honores militares aut equitum præfecturas. Scit enim plebs maiorem vtilitatem se percepturā, si ipsa eos magistratus minimè gerat, eósque concedat potentissimis. Qui autem fructuosi sunt, valéntque ad rei familiaris rationē & amplificationem, eos demum populus vult gerere. Atque etiam Lacedæmone plebs primùm ratione honorū priuata fuit, deinde Ephoratum sola adepta est. Cęteri erāt patritij. Hunc autem morem Veneti adhuc seruauerunt, vt alios magistratus patritij adipiscantur, alios populus, nec illi populo, nec hi patritiis vlla ratione pateant. Nam & scriptura qui magistratus est amplissimus, & societatū aut potius sodalitatum præfecturę aliíque nonnulli soli plebi patent. Sed quoniam plebis vel populi multa sunt genera, quemadmodum supra dixi, an omnes de plebe homines ad Rempub. accedere possint, quæstio est. Ac mihi quidem hæc omnis quæstio explicari posse non videtur ignorata ciuis definitione. Ciuis enim is demū est, cui concessa est sententiæ dicendæ, vel iuris dicundi potestas. His enim verbis ab Aristotele statuitur in tertio libro de Repub. τίς μὲν οὖν ἐστιν ὁ πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν. ᾧ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς ἢ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως, id est, Atque ex his quidē quis sit ciuis perspici potest. Cui enim patet aditus ad magistratum dicendæ sententiæ vel iuris dicundi potestate præditum, eum demum ciuem esse ciuitatis dicimus. Nūc ad hāc quasi regulā omnes de plebe homines an in ciuiū numero habendi sint, dirigere debemus. Quod cùm fecerimus, facilè quibus pateant aut non pateant magistratus, intelligemus. Nam & quos ciues esse aut fuisse apud nonnullos populos ostendemus, eis etiam ad honores viam facilem fuisse docebimus: & quos ciuium numero excludemus, eis etiam aditum ad magistratus nō patuisse demon-

demonſtrabimus. Ac illud quidem intelligendum eſt, cũ paulò ſuprà honores patuiſſe apud omnes ſemper patritiis dixi, in eo excipiendos eſſe eos, qui id ætatis nondum ſint, quam patriæ leges legitimam iis gerendis eſſe voluerunt, de qua non ita multò poſt diſſeram. De plebe autem plebíſque partibus, hoc generale ſit præceptum, omnes de plebe homines ferè cùm ciuitates conduntur fundantúrque Reſpub aut euerſę reſtituuntur, in ciuium numerum aſcribi ſolere propter ciuium penuriam. Nam, vt domeſticis, id eſt, Latinorum exemplis vtar, prima vrbis origine, & aliquot pòſt annis, peregrini & omnes qui Romam habitandi gratia commigrabant, & ciues erant & ampliſsimos magiſtratus adipiſcebantur. Teſtes ſunt Sabini, iíque omnes qui aperto aſylo libertate propoſita eò confugerunt, teſtis Numa Pompilius qui Curibus Sabinorum vrbe accitus eſt ad regnum, teſtis Priſcus Tarquinius, qui Tarquiniis Corinthiorum oppido cùm Romã ſe recepiſſet, paulò pòſt aduentum ſuum regnum occupauit, teſtis denique Appius Claudius, qui, vt ait libro ſecundo Liuius, cùm Algido magna cliẽtium manu comitatus Romam transfugiſſet, inter patres lectus eſt. Quanquam hoc poſtremum Appio honoris & virtutis ergô tributum eſt potius, & vt vires hoſtium debilitarẽtur, quã quòd penuria hominum eſſet in vrbe. Quod etiam ſæpe factum eſt. Ex quo intelligi poteſt, multos ciues habitos eſſe prima origine ciuitatum, qui eis frequentatis ſint repudiati. Qui autem fuerunt, deinceps dicendum eſt. In primis ij mihi videntur qui à Græcis βάναυσοι, id eſt, qui in ſordidis artibus verſantur. Itaque Thebis legẽ fuiſſe ſcribit Ariſtoteles I I I. de Rep. lib. ne quis magiſtratum caperet, qui decennium à ſordidis artibus non abſtinuiſſet. Verba eius ſubieci, ἐν Θήβαις δὲ νόμος ἦν τὸν δέκα ἐτῶν μὴ ἀπεσχημένον τῆς ἀγορᾶς, μὴ μετέχειν ἀρχῆς. Quanquã autẽ inter πλῆθος, ἀγοραῖον, & βάναυσον Ariſtoteles vult intereſſe, nos tamen hoc loco ea non ſeiungimus. Ille autem βάναυσον πλῆθος vocat, aliàs quòd in iis artibus verſatur, ſi-

ne quibus esse ciuitas nullo modo potest, in quibus ea numerat quæ ad vitam degendã pertinent, aliâs quòd in iis artibus versatur, quę corpus inquinant. ἀγοραῖον autem id quòd emendo, vendendo, mercando, cauponando vitam tuetur. Lutetię autem Parisiorum, in qua vrbe hos libros scripsimus, priuantur ij quidem à ratione magistratuum qui in sordidis artibus versantur, sed tamen nulla lex iubet, aliquem eorum certum tempus ab illis abstinere, si ad honores ascẽdere velit. Nam vt primùm per opes suas quisque abstinere potest, ei ad quatuor viratum (Scabinatum lingua nostra vocant) qui secundum pręfecturã mercatorum amplissimus est magistratus, facillimus cursus patet, pręsertim cùm hoc anno quidã qui pellio paulò antè fuerat, ad eum honorem multis contradicentibus tamen obrepserit. Neque verò omnibus aut iis qui in liberalibus artibus versantur, aut iis qui in sordidis aliquãdo versati sunt, ad pręfecturam cursus patet, sed iis demũ qui in vrbe vel in suburbanis nati sunt. Atque hic eos homines qui à magistratibus arcẽtur, à cæteris Parisij distingunt corio quo se ipsi pręcingunt tum cùm aliquid operis agunt, ne quam vestes maculam suscipiant aut contrahant. Hinc enim facilè perspici potest, eas artes quas tractent, in sordidarum numero esse ducendas. Curationes autem, quæ in tanta & tam copiosa vrbe, quãta nulla est, vt ferè inter omnes constat, sunt penè infinitę, omnibus patent, sed venales ferè sunt omnes.

In numero eorum qui de plebe nec ciues sunt nec honores capiunt ij secundo loco ducendi sunt, qui θῆτες à Gręcis, à nobis mercenarij & operarij vocantur. Quanquam & hos & superiores nihil vetat in nonnullis ciuitatibus ciuium appellatione contineri. Nã in aliquo Reip. genere nonnulli ciues sunt, quos aliud genus nunquam probabit. In eo enim ciuitatis statu, in quo populus pręest, ferè fit vt cuiuis magistratus pateãt. Quod Xenophõtis ætate Athenis contigit, quemadmodũ verba eius quę paulò suprà protuli, indicant. At in optimati ciuitatis genere

nere

nere neutri eorum ciues habentur. Ibi enim virtuti &pro
dignitate honores tribuuntur, cuius in illis nulla particu-
la inest. In ea autem forma Reipub. quæ à paucis admini-
ſtratur, operarij ciues eſſe non poſſunt, ij qui in ſordidis
artibus verſantur, poſſunt. Nam illic ex magno cenſu ma
giſtratus deſcribuntur, &hi ſummas opes nâciſci poſſunt,
illi non poſſunt. Hæc fere ſunt apud Ariſtotelem poſita
in tertio de Repub. libro. Alia etiam hominum de plebe
genera ſunt, quæ omnium conſenſu in ciuium nume-
ro non reponuntur, cuiuſmodi ſunt ſerui, liberti, pere-
grini, incolæ. De peregrinis inter omnes cõſtat. Quęritur
enim ciuíſne ſit aliquis an peregrinus. Incola etiam Ro-
mę non erat ciuis. Quod in primo libro de officiis Cice-
ro indicat his verbis. Peregrini autem & incolę officium
ſit, nihil prętcr ſuum negotiũ agere, miniméque in alie-
na Repub. curioſum eſſe. Nam cùm eos dicat in aliena
Repub. eſſe, profectò eis adimit Reip. gerendæ poteſtatẽ.
Quos vocat peregrinos, Græcè dicuntur ξένοι, quos inco-
las, μέτοικοι. nam ἔποικοι coloni dicuntur. Athenis ξένους
ciues non fuiſſe hinc intelligi licet, quòd Cliſthenes exa-
ctis tyrannis, in tribulium numerum eos aſcripſerit, quẽ-
admodum Ariſtoteles ait in tertio libro de Repub. Lute-
tiæ autem Pariſiorũ peregrini & incolę, id eſt, qui eo ha-
bitandi gratia migrant, non ſunt illi quidem ciues, ſed
tamen liberi eorum ſunt, dum in ſordidis artibus nõ ver-
ſentur: quòd ius in veteribus rebus publicis non valuit.
Serui autem & liberti, qui Gręcè dicuntur ἀπελεύθεροι
non ſunt ciuis, propterea quòd qui ciuis eſt idem liber
eſt à primo ortu, quod neutris conuenit. Nam liber-
tus etſi liber eſt, tamen ſeruus fuit. Hoc autem ius in iis
libertis intelligendum eſt, qui priuatim, non publicè li-
bertate donabantur. Nam ij qui publicè libertate dona-
bantur quòd bene meriti eſſent de Repub. ij ciues habe-
bantur, duntaxat apud Romanos. Quinetiam apud eos
libertate publicè donari, idem quòd ciuitate donari vale-
bat. Cicero in Corneliana, quę ſola extat, Seruos denique

quorum vis & fortunæ conditio infima est, benè de Rep. meritos, persæpe.i. libertate ciuitate publicè donari videbamus. An autē omnes in ciuium numero haberentur ij qui ciuitate donarētur, quæstio est. Augéntque huius loci difficultatem Ciceronis & Festi Pompeij pugnātes inter se sententiæ. Nam municipes hic negat ciues esse, in iisq; nonnullos populos nominat, quos Cicero donatos dicit ciuitate. Festi verba hæc sunt, Municipium id genus hominum dicitur, qui cùm Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerū ad munus fungendum vnà cùm Romanis ciuibus, præterquā de suffragio ferendo, vel magistratu capiendo. Sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Serani, Lanuuini, Tusculani, qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Ciceronis hæc in Corneliana, Itaque & ex Latio multi, vt Tusculani & Lanuuini, & ex cæteris generibus gentes vniuersæ in ciuitatem sunt receptæ, vt Sabinorū, Volscorum, Hernicorum. Atque hæc illi: Quæ dissident inter se, nisi Cicero loquatur de eo tempore, quo ait Festus illos populos cum iam venissent in ciuitatem, ciues esse factos, aut certè recipi ciuitate vel in ciuitatem, & donari ciuitate, non idem declarent, quòd ciuē fieri, sed tantùm quantùm id quod ait Festus, venire in ciuitatem, id est, participem fieri omnium rerum ad munus fungendū vna cùm Romanis ciuibus, præter ius suffragij ferēdi gerēdique magistratus. Quod vt credam, facit ille Liuij locus, qui scriptus est in XXXVIII. libro, quo quidem Formianos, Fundanos & Arpinates scribit ius habuisse ferēdi suffragij anno ferè DXVI. post vrbem conditā. Eius verba perscribenda censui. De Formianis, inquit, Fundanísque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Trib. pleb. promulgauit, vti iis suffragij latio (nam antè sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Acerranis autem in VIII. libro sine suffragio ciuitatem datam scribit his verbis, Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data.

Ciuis autem Romanus hic à cæteris differebat, quòd ſic erat vrbis Romæ, vt alterius eſſe non poſſet, cùm alij poſſent ciues eſſe aliarum etiam ciuitatũ. Quod in Corneliana oratione Cicero docet, Atqui cæteræ ciuitates omnes non dubitarent noſtros recipere in ſuas ciuitates, ſi idem nos iuris haberemus, quod cęteri. Sed nos nõ poſſumus & huius eſſe ciuitatis, & cuiuſuis præterea: cæteris cõceſſum eſt. Itaque in Gręcis ciuitatibus videmus Athenis Rhodios, Lacedæmonios, cæteros vndique aſcribi, multarúmque eſſe eoſdem homines ciuitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines noſtros ciues, Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cum ignorarent, ſi illã ciuitatem eſſent adepti, hanc ſe perdidiſſe, niſi poſtliminio recuperaſſent. Peritus verò noſtri iuris ac moris nemo vnquam, qui hanc ciuitatem retinere vellet in aliam ciuitatem ſe dicauit. Hoc autem ius eadem oratione cõparatum eſſe dicit ab initio Romanæ Reip. O mira, præclara atque diuinitus iam à principio Romani nominis à maioribus noſtris iura comparata, ne quis noſtrũm plus quàm vnius ciuitatis eſſe poſsit. Diſsimilitudo enim ciuitatum varietatem iuris habeat neceſſe eſt. Quoniam qui ciues ſint quíque de plebe homines nõ ſint in ciuium numero reponendi, ſatis demonſtratum eſt, nunc non alienum erit, quæ ætas in ciue deſideretur, exponere. Neque enim pueri omnino ciues habendi ſunt, ſed ſolùm quadã ex parte, vel inchoati & imperfecti, quòd nondũ per ætatem ciuilia munera ſuſtinere poſsint. Eos ſic appellat Ariſtoteles in tertio libro de Rep. τοῦτο γὰρ ἀληθὲς, ὡς οὐ πάντας θετέομ πολίτας, ὧμ ἄνευ οὐκ ἂμ πόλις. ἐπεὶ οὐδ' οἱ παῖδες ὡσαύτως πολῖται καὶ οἱ ἄνδρες, ἀλλ' οἱ μὲν ἁπλῶς, οἱ δ' ἐξ ὑποθέσεως. πολῖται μὲν γάρ εἰσι, ἀλλ' ἀτελεῖς, id eſt, Hoc enim verũ eſt, non omnes ducẽdos eſſe ciues eos, ſine quibus eſſe ciuitas nullo modo poteſt, quippe cùm pueri nõ eodem modo ciues habẽdi ſint, quo viri, ſed hi omnino, illi quadam ex parte. Sunt enim illi quidem ciues, ſed inchoati. Cùm

Aristoteles dicit non eodem modo pueros & viros ciues esse, profectò tum demum pueros ciues omnino fieri solitos dicit, cùm viri esse cœpissent, id est cùm ex pueris excessissent. Atque apud Romanos quidem cùm primùm pueri pubescere incipiebant in numerum ciuium ascribebantur, cúmque prætexta posita, quæ puerorum erat insigne cum bulla, virilem togam sumebant, patebátque eis iam ab ea ætate magistratus. Suetonius hoc in Augusto indicat his verbis, Quadrimus patrem amisit. duodecimũ annum agens auiam Iuliam defunctam pro cõcione laudauit. Quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africani donatus est. Ex his verbis quæ de vno dicũtur Augusto, ea intelligi possunt quæ ad omnes pertinent, vt omnes Romę anno sextodecimo virilem togam sumere solitos intelligamus. Is enim annus, vel quindecimus ei ætati cõstitutus est quam pubertatem vocãt, quemadmodũ Aristoteli placet, qui XIIII. negat annum initio eius ætatis cõuenire. Ab eis enim qui ætates in septenarium numerum partiuntur, dissentiens, in septimo de Rep. scribit his ferè verbis, δύο δ' εἰσὶν ἡλικίαι, πρὸς ἃς ἀναγκαῖον διῃρῆσθαι τὴν παιδείαν, μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἑπτὰ μέχρι ἥβης, καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἀφ' ἥβης μέχρι τῶν ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν. οἱ γὰρ ταῖς ἑβδομάσι διαιροῦντες τὰς ἡλικίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγουσιν οὐ καλῶς, id est, Duæ autem ætates sunt, in quas disciplina diuidenda necessariò est, altera à septimo anno ad eum cùm primùm puer pubescere incipit, altera ab illo ad primum & vicesimum. Nam qui ætates in septẽ partiuntur, ij ferè errant. Hoc ergo iam intelligimus, pueros in ciuium numero nõ habitos, nisi quadam ex parte, cósque apud Romanos à viris prætexta & bulla esse distinctos. Plutarchus huius distinctionis auctorem ponit Romulum. ex cuius verbis περιπόρφυρον prætextam dici intelligemus, φέρειν δὲ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι, περιδέρραιόν τε καὶ περιπόρφυρον. Atque etiam earũ liberis bullam quam vocant à figura & similitudine aqueæ bullę quę eis à collo depen-

dependeret, prætexeretúrque prętexta, insigne concessit. Festus autem Pompeius bullam auream fuisse dicit, discedítque à Plutarcho de etymologia, nec ait prętextam ei purpuram fuisse. Bulla, inquit, aurea, insigne erat puerorũ prętextatorũ, quę dependebat eis à pectore, vt significaret eam ætatem alterius regendam consilio. Dicta est autem bulla à Gręco sermone βουλῆ, quod consilium dicitur Latinè, vel quia eam partem corporis bulla contingat, id est pectus, in quo naturale manet consilium. Itaque Romani cum de pueris suis loquũtur, ponere prętextam dicunt, & virilem togam sumere. Cicero Philippica secũda, Vísne igitur te inspiciamus à puero? Sic opinor, à principio ordiamur, Tenésne memoria prętextatum te decoxisse? Paulo infra, Sumpsisti virilem togam quam statim muliebrem stolam reddidisti. Sunt qui prętextam fuisse dicant tãtum patriciorum. Plutarchi verba quæ paulò suprà posita sunt, omnium fuisse declarant. Nam cùm raptarum virginum Sabinarum liberis hoc ius à Romulo concessum esse dicit, profectò omnium Romanorum liberis concessum fatetur, cùm præsertim tum & centum essent solùm senatores, & de plebe homines ex ea multitudine vxores duxerint. Quòd autem Romani de suis loquentes dicebant, prętextam ponere, hoc de aliis ex pueris & ephebis excedere, & Græci ἐξέρχεσθαι ἐκ παίδων, de suis dicebãt, Demosthenes περὶ στεφάνου, quo loco suum institutum cum Aeschinis comparat. σὺ δ' ὁ σεμνὸς ἀνὴρ καὶ διαπτύων τοὺς ἄλλους, πρὸς ταύτην, ποίᾳ τινὶ κέχρησαι τύχῃ, δι' ἣν παῖς μὲν ὢν μετὰ πολλῆς ἐνδείας ἐτράφης &c. Paulo infra, ἀνὴρ δὲ γενόμενος, τῇ μητρὶ τελούσῃ, τὰς βίβλους ἀνεγίγνωσκες, id est, Tu verò pręclare vir qui cęteros irrides, confer hanc meã fortunã cum tua, cuius aduerso flatu, puer in magna egestate educatus es &c. paulo infra. Cum autem ex pueris excessisses corroborata ætate, matri initianti libros legisti, &c. paulo supra, loquens de fortuna sua, ἐξελθόντα ἐκ παίδων dixit, quod vt alio loco docui Cicero in Archiana oratione, dicit, excedere ex pueris. Ex quibus perspicuum

est,eos qui ex pueris excederent, iam in virorum numerum ascriptos fuisse. Quòd si in virorũ, etiam in ciuium, quoniã vt ostendimus de Aristotelis sentẽtia, non erant omnino ciues pueri,nec eodem modo quo viri erãt. Itaque Plutarchus in Antonio de eo loquens ἐγγράφειν εἰς τοὺς ἐφήβους dicit virilem togam dare. ἀναληφθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς κλεοπάτρας εἰς τὰ βασίλεια, πρὸς δεῖπνα καὶ πότους καὶ διανομὰς ἔτρεψε τὴν πόλιν, ἐγγράφων μὲν εἰς ἐφήβους τὸν κλεοπάτρας παῖδα καὶ καίσαρος: τὸ δὲ ἀπόρφυρον καὶ τέλειον ἱμάτιον ἀντύλλῳ τῷ ἐκ φουλβίας περιτιθείς, id est, Cùm autem in regiam à Cleopatra receptus esset,ciuitatem ad prandia,pocula, potationes, diuisionésque cõuertit,quòd & virilem togam Cleopatræ Cæsarísque liberis daret, & Antyllo quem ex Fuluia susceperat,puram & iustam daret. ἐγγράφεσθαι etiam solum verbum est ascribi in ciuium numerũ. ἐγγεγραμμένους enim Aristoteles eos,qui ascripti sunt, & professi nomen suũ appellat. In tertio de Rep.lib. πολλαχοῦ μὲν οὖν οὐδὲ τούτων τελέως οἱ μέτοικοι μετέχουσι τῆς τοιαύτης κοινωνίας, ἀλλὰ καθάπερ καὶ παῖδας τοὺς μήπω δι' ἡλικίαν ἐγγεγραμμένους, καὶ τοὺς γέροντας τοὺς ἀφειμένους, φατέον εἶναι μέν πως πολίτας, οὐχ ἁπλῶς δὲ λίαν, ἀλλὰ προστιθέντας, τοὺς μὲν ἀτελεῖς, τοὺς δὲ παρηκμακότας. Ac municipes multis locis nõ omnino huius participes sunt societatis, sed quemadmodum pueri qui nondum virilem togam sumpserunt, & senes qui exauctorati sunt, ciues quodammodo dicendi sunt,non omnino quidem, sed cum adiunctione, illi inchoati,hi veterani. Ciuium enim omnium etiam eorum qui ciuitate donabãtur,quos Aristoteles ποιητοὺς,id est,factos ciues appellat(Alij enim nascũtur ciues, alij efficiuntur)nomina in tabula perscribebantur,quod verbum ἐγγράφειν & ἐγγράφεσθαι & ἀπογράφεσθαι indicat. Romæ id fiebat apud prętorem, vt ex Archiana Ciceronis oratione licet perspici. An domicilium Romæ nõ habuit is,qui tot annis ante ciuitatem datam, sedem omnium rerũ ac fortunarum suarum Romæ collocauit? At non est professus.Imò verò his tabulis professus,quæ solę ex illa professione

fessione collegióque prętorum obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appij tabulæ negligētiùs asseruatæ dicerentur, & Gabinij, quandiu incolumis fuit, leuitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset: Metellus homo sanctissimus modestissimúsque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad Lentulum prætorem, & ad Iudices venerit, & vnius nominis litura se commotum dixerit. Lex autem Romæ erat, quàm Syllanus & Carbo tulerant, ne quis fœderatis ciuitatibus ascriberetur, nisi qui in Italia domicilium habuisset. In eadem oratione, Data est ciuitas Syllani lege & Carbonis, si qui fœderatis ciuitatibus ascripti fuissent, si tamen cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud Prætorem essent professi. Cùm hic domicilium Romæ multos iam annos haberet professus est apud Prætorem. Lutetię etiam Parisiorum nemo eorum qui eò habitādi gratia commigrant, ciuis habetur, nisi annum continuum diémque præterea domicilium habeat. Quod ait Cicero profiteri & professio, græcè ἀναγράφειν, & ἀναγραφὴ dicitur, ἀπογράφεσθαι autem, ad verbum ascribi est in proximo Ciceronis loco. In Venetorum Repub. omnium patriciorum, id est, ciuium nomina in tabulas publicas siue codices referuntur, quod quemadmodum fiat, quáque ætate, dicēdum est. Omnes quidem qui annos quinque & viginti nati sunt patricij (ij enim soli, vt dixi, habentur ciues) eum magistratum adeunt, qui legum custodiam habet, quæ Censoribus Romę cura dabatur, apud Græcos iis qui νομοφύλακας ex ea dicebātur, Venetiis autem aduocatorius appellatur, eíque iureiurādo obstricti testes duo clari viri affirmāt ex patricio patre illos natos esse & proba matre, pręsente patre si etiam viuit, sin ille excesserit, matre, sin illa quoque de vita migrauerit, eo qui proxima illum cognatione attingat. Is autem qui ex his tribus adest, in verba iurat aduocatorum quos vocant, filium natum esse annorum quinque & viginti, tum omnium nomina in

tabulis describuntur. De vniuersitate etiam studiorum quæ Lutetiæ Parisiorum collocata est frequentissima & clarissima, non alienum erit cùm locus dabitur, disputare. Neque enim vllam esse Rempub. existimo, in qua verius Romanæ Reipub. simulachrum, quàm in ea, eluceat. Nam & comitiorum eadem est, & ferendorum suffragiorum ratio, & tribuum cẽturiarúmque ordo & descriptio. Atque hic quidem duo sunt ciuium genera, vt ferè vbique. Prius genus est eorum qui semestre in studiis tẽpus consumpserint, quo exacto tempore apud summum magistratum, qui Rector vniuersitatis rectè dicitur (nam & rector Reipub. à Cicerone appellatur is qui summam obtinet in Repub. auctoritatem, & vniuersitas mundus hic ab eodem dicitur, quòd res omnes complexu suo cõtineat. Itaque vniuersitatem à maioribus nostris appellatam hanc scholam puto, quòd vniuersa artium genera complecteretur) cuiuis licet profiteri. In ea autem professione à Rectore ipso leges quędam recitantur, quas se quisque seruaturum esse iuret. Hinc scholastici iurati vocantur, eorúmque locus, nomina, in tabulis, aut codice describuntur. Iura quædam his comparata sunt à maioribus nostris. Itaque sunt illi quidem quasi ciues Vniuersitatis huius tanquam Reipub. sed nõ omnino ciues, quòd eis magistratus minimè pateant. Aliud autem genus est ciuium qui magistratus adipisci possunt, & ferre suffragia. Nec verò omnes quibus ferendorum suffragiorum ratio patet, iis etiam inest adipiscendi magistratus. Quòd enim in aliis Rebuspub. ętas valet ad gerendos magistratus, hic vel tempus certum valet, quòd adepto eo gradu honoris quòd magisterium artium vocant, in docendis aliis ponitur, vel gradus honoris, qui baccalaureatus dicitur, vel licentiæ.

IOACHIMI

IOACHIMI PERIONII DE ROMANORVM ET GRÆCORVM MAGISTRATIBVS, LIBER SECVNDVS.

Tque vt aliquando hunc locum de ciuibus concludam, hoc intelligendum est, vt apud Romanos virilis toga insigne erat virorum, & ciuium, sic apud Græcos fuisse in publicis conuiuiis accubationem. Aristoteles enim in septimo libro de Repub. hoc videtur his verbis indicare. ἐὰν δέ τις φαίνηταί τι λέγων ἢ πράττων τῶν ἀπηγορευμένων, τὸν μὲν ἐλεύθερον, μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐν τοῖς συσσιτίοις ἀτιμίαις κολάζειν καὶ πληγαῖς, id est, Quòd si constet aliquem quippiam eorum vel dicere vel facere quę vetita erunt, ísque ingenuus sit, nec dum in conuiuiis publicis accũbat, castigãdus erit ignominia, virgísq; cędendus. Diximus adhuc quę fuerit origo magistratuum, quot in partes & ordines diuisus fuerit populus & apud Romanos & Græcos; quibúsq; pateãt honores. Nũc sequitur vt quomodo cuique magistratus mandẽtur, doceamus. Et quiá hoc totũ positũm est in ferendis suffragiis, primũ qui ea ferrent & quomodo ferrent, dicendum est. Sed quoniam tribus & centuriæ ius suffragiorum habebant, ab eis capiamus exordium. Tribus quidẽ tres initio à Romulo institutę sunt. Ennij ea est, vt Varro ait in libro de Latina lingua, sententia. Ager, inquit, Romanus primùm diuisus in partes tres, à quo tribus Tatiensium, Ramnensium, Lucerensiũ nominatę, vt ait Ennius. Tatienses à Tatio, Ramnenses à Romulo, Lucerenses, vt ait Iunius, à Lucumone. Sed omnia hæc vocabula Thusca, vt Volumnius qui tragœdias Thuscas scripsit, dicebat. Ex quibus verbis perspicuũ est, verbum tribus Varronis sententia, à tribus quòd in tres partes diuisus esset ager, esse nominatũ. In quo ille Athe-

mensſes imitatus eſt. τείτυς enim dicebatur, vt paulò infrà docebo. Titus autem Liuius à tributo pendendo tribus appellatas eſſe dicit, nec verò has quas Varro tribus vocat, eodem appellat nomine, ſed centurias eáſque equitum in primo libro poſt Romam conditam. Eodem, inquit, tempore & centuriæ tres equitum cōſcriptæ ſunt. Ramnenſes à Romulo, ab T. Tatio Tatienſes appellati. Lucerum nominis & originis cauſa incerta eſt. Idem paulò ſuprà, populum in curias triginta à Romulo diuiſum fuiſſe ſcribit his verbis, Itaque cùm populum in curias triginta diuideret, nomina earum curiis impoſuit. Id nō traditur, cùm haud dubiè aliquātò numerus maior hoc mulierum fuerit, ætate, an dignitatibus ſuis, virorúmue, an ſorte lectæ ſint, quæ nomina curiis darēt. Omnes qui noſtra vel maiorum memoria de curiis aliquid ſcripſerunt, curias & tribus eaſdem dicunt fuiſſe. Sed eorum errorem perſpicuè & Cicero & Liuius ex noſtris, & ex Græcis Dionyſius Halicarnaſſeus coarguunt. Cicero enim alia comitia tributa facit, alia curiata, vt, cùm de comitiis diſſeram, demonſtrabo. Titum autem Liuium eaſdem non appellare tribus & curias, ex iis verbis intelligi poteſt, quas in eodem primo libro de Seruij Tullij Regis rebus geſtis loquens ponit, Nec mirari inquit oportet, hunc ordinem qui nunc eſt, poſt expletas quinque & triginta tribus duplicato earum numero, centuriis iuniorum ſeniorúmque ad inſtituta ab Seruio Tullio non conuenire. Quadrifariam enim vrbe diuiſa regionibus collibúſque, quæ habitabantur partes, tribus eas vocauit, vt ego arbitror, ab tributo, nam eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eo inita ratio eſt, neque hæ tribus ad centuriarum diſtributionem numerúmque quicquam pertinuere. His verbis multa traduntur à Liuio, ex quibus id quod volumus, perſpici licet, primùm duplicatum fuiſſe tribuū numerum quas XXXV. ſuo tempore dicit fuiſſe. Quòd ſi duplicatæ fuerunt, vt ipſe vult, & curiæ eædem ſunt quæ tribus, certè cùm dicat curias à Romulo triginta fuiſſe, nō

ſolùm

ſolùm eſſent quinque & triginta tribus,ſed ſexaginta duplicatæ.Deinde tribus à tributo appellatas confirmat, cuius conferendi Seruius rationem inierit,diſtributa regione in quatuor partes,quas tribus vocauerit.Quòd ſi quatuor erant tantùm tribus quę à Seruio inſtitutæ ſint & appellatę,curię autem triginta,quas Romulus,vt vult inſtituerit, certè aliud tribuum, aliud curiarum nomine vult intelligi. Ex quibus perſpicuum eſt, non ſolùm à Varrone T. Liuium verbis, ſed ſententiis etiam & rebus diſcrepare,nec eaſdem eſſe Liuij ſentētia tribus & curias. Quid ergo intereſt inter tribus & curias? dicet aliquis. Equidem cùm omnium ſcripta, qui de his rebus aliquid reliquiſſent,euoluiſſem,qui de horū verborum diſsimilitudine meliùs accōmodatiúſque ad veritatem Dionyſio Halicarnaſſeo diſſeruerit,inueni certe neminem.In ſecūdo enim libro eorum, quibus Romanorum antiquitates diligētiſsimè perſecutus eſt,ſcribit his fere verbis, Dicam autem primum de forma Reip. quam ego puto vnam ex omnibus maximè ſeipſa eſſe contentam & bello & pace. Fuit autem talis partitio.Diuiſa enim tres in partes omni multitudine, ſingulis partibus ſingulos duces clariſsimos homines præfecit. deinde earum trium partium vnaquaque in partes decem diſtributa,harum quoque præfectos delegit viros fortiſsimos. Vocauit autem partes maiores tribus, & minores curias, quibus nominibus etiam nunc appellantur. Latini omnes ſcriptores quos quidem legere potuerim nullam huius diuiſionis mētionem faciunt. Nam Plutarchus Græcus ſcriptor in Romulo Dionyſij ſententiam ſequitur. φυλὰς δὲ τρεῖς καταστήσαντες ὠνόμασαν τοὺς μὲν ἀπὸ ῥωμύλου ῥαμνιώσης, τοὺς δὲ ἀπὸ τατίου τατιώσης, τρίτους δὲ λουκερώσης διὰ τὸ ἄλσος, εἰς ὃ πολλοὶ καταφυγόντες ἀσυλίας διδομένης, τοῦ πολιτεύματος μετέσχον. τὰ δ' ἄλση λούκους ὀνομάζουσιν. ὅτι δ' ἦσαν αἱ φυλαὶ τοσαῦται τοὔνομα μαρτυρεῖ. τρίβους γὰρ ἔτι νῦν τὰς φυλὰς καλοῦσιν, καὶ τριβούνους τοὺς φυλάρχους. ἑκάστη δὲ φυλὴ δέκα φρατρίας εἶχεν, ἃς ἔνιοι λέγουσιν ἐπωνύμους εἶναι ἐκείνων τῶν γυναικῶν. τοῦτο δὲ δοκεῖ ψεῦδος εἶναι.

πολλαὶ γὰρ ἔχουσιν ἀπὸ χωρίων τὰς προσηγορίας. Tres autē tribus instituerunt, eósque qui à Romulo dicti sunt, Ramnenses nominauerunt, eos qui à Tatio, Tatienses, tertios Lucerenses à luco, in quem multi asylo aperto cōfugientes, ciuitate donati sunt. Tribus autē tot fuisse, ipsum nomen indicat. Tribus enim nunc etiam vocāt, quas φυλὰς nos, & tribunos quos φυλάρχους dicimus. Vnaquęque autem tribus decem curias continebat, quas nonnulli ab illis mulieribus appellatas esse asserunt, quod falsum videtur esse, propterea quòd multæ ab oppidis nomē habuerunt. Quid inter tribū & curiam intersit, ex iis quæ adhuc non à Latinis, sed à Græcis duobus auctoribus Dionysio Halicarnasseo & Plutarcho sumpsimus, intellectum arbitror. Eorum enim sententia, vnaquæque tribus curias decem continebat. Titus autem Liuius obscuram hanc de tribubus & curiis, vt docui, quæstionem reddidit. Nam & solus centurias vocat, quas tribus cæteri appellant, & curias triginta à Romulo institutas esse dicit, quas quoniam & à tribubus seiungit, & à curiis triginta quas Halicarnasseus & Plutarchus ponūt, profectò quid curias appellet prorsus ignoro: Neque enim easdē putat quas tribus. Curiam autem Varro mihi videtur nō eodem modo appellare, quo Dionysius atque Plutarchus vocant. In lib. enim de latina lingua duo genera curiarum facit his verbis, Curiæ duorum generum. Nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi senatus humanas, vt curia Hostilia, quam primus ædificauit Hostilius rex. In eodem, Curia vbi senatus Remp. curat. illa etiam curia dicitur, vbi cura sacrorum publica: ab his curiones. Varro nomē curiæ ad loci appellationem refert superioribus verbis, de qua significatione Dionysius Halicarnasseus loquitur, libro secundo. Iis autem quæ ad deorum cultores pertinent constitutis, tēpla diuisit, curiísque singulis binos deos quos colerēt assignauit, decreuítque ad sacra sumptus qui publicè pręberentur, sacra autem vnà cum sacerdotibus curiæ faciebant, festísque diebus in curiali

riali

riali vesta omnes epulabãtur. Erat enim suum cuique curiæ triclinium, in quo sacra fiebant, vt apud Græcos in Prytaneis. Vesta quædam curiarum communis, erátque nomẽ tricliniis, sicut & curiis, curia. Si mihi vsuuenisset grçcum Dionysij codicem legere, aliter hæc dicerem. Vocarem enim curiam locum, in quo curiæ sacra faciebant & comedebant, quam vestam curialem & triclinium dicit interpetes. Antequam græca cum latinis coniungo, libet tribuum numerum persequi. Complurium quidem sententia tres primum, vt docui, sunt institutæ, Ramnensis à Romulo ducta, Tatiensis à Tatio collega & consorte imperij, tertia Lucerensis à Lucumone vt Varroni placet, vt autem Dionysius vult & Plutarchus, à luco. Quatuor autem descriptas esse à Seruio Tullio rege supra ex Liuio docui, quas à quatuor regionibus in quas vrbs diuisa est ab illo, appellatas esse Varro etiã auctor est. Ab hoc quoque inquit, quatuor partes vrbis tribus dictæ à locis, Suburbana, Palatina, Esquilina, Collina, quinta quòd sub Roma, Romilia. Iam octo tribus vnde appellatæ sint, intelligimus. Nona Claudia vetus appellata est ab Appio Clauso, qui pòst Claudius vocatus est, anno quinto post exactos reges, P. Valerio quartum & T. Lucretio iterum COSS. De qua T. Liuius libro secũdo post vrbem conditã scribit his fere verbis, Seditio inter belli pacísque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. Nanque Appius Clausus, cui postea Claudio fuit Romæ cognomen, cùm pacis ipse auctor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab vrbe Regillo magna clientum comitatus manu Romam transfugit. His ciuitas data, agérque trans Anienem. Vetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus qui ex eo venirent agro, appellata. Eodem libro, vnam & triginta tribus factas esse anno quartodecimo post exactos reges scribit his verbis, Romæ tribus vna & xxx. factæ. Atque earum quidem quæ ad nouem superiores additæ sunt, non tradit nomina. Quatuor autem reliquarũ, qui-

bus v. & xxx. numerus expletus est, in sexto tradit, Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomptina, Sabbatina, Narniensis, eæque xxxv. tribuum numerum expleuere. Idem auctor est in extremo nono libro à Q. Fabio censore omnem forensem turbam excretam in quatuor tribus cõiectam esse, quæ vrbanæ vocatę sint. Ex eo, inquit, tẽpore in duas partes discessit ciuitas, aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius Censores facti, Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbã excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanásque eas appellauit: adeóque eam rem acceptam gratis animis ferũt, vt Maximi cognomen, quòd tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Quæ autem earum tribuum essent nomina, hoc loco nihil dicit: libro xx. vt Floro placet, tradit, Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cùm antea dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, vel Suburbanam, Collinam. Sed cùm hoc dicunt, nõ hoc dicunt, ex libertinis solis has quatuor tribus constitisse, sed cùm antea fusæ dispersǽque essent, in quatuor has, quę etiam vrbanæ vocarentur, relatas fuisse. Ita non nouum numerum tribuum efficiũt, sed quatuor quę priùs erãt, augent. In decimo libro duas additas dicit, quarum tradit nomina, Et lustrum eo anno conditum à P. Sulpitio Sopho & P. Sempronio Auerrione Censoribus, & tribus additæ duę, Amensis, ac Tarentina. Nos si ad superiores xxxv. has duas addamus, septem & triginta fient, cùm interea etiam Ciceronis ętate v. & xxx. tantùm esse dicerentur. Itaque vel T. Liuius errauit in earum tradendo numero, (Nam Cicero Tarentinam in Planciana oratione nominat) vel eo modo v. & xxx. tribuum nomen valuit, quo centumuiralia iudicia appellata sunt, cùm plures essent quam centum, iudices: aut certè nominis vetustas valuit ac retenta est. Tenemus quidẽ tribuum earum quę xxxv. fuerunt, quindecim nomina. Reli-

na. Reliquarum autem viginti quærenda sunt nobis. Atque vtinã Varronis de tribubus liber extaret. Facilè enim esset non solùm reliquarum nomina edere, verumetiam causas nominum exponere. Sed tamen quarum nomina multa lectione inuenimus, eæ nobis tradendæ sunt. Cicero in Planciana oratione quatuor nominat. Tu autem Laterensis quas tribus edidisti. Tarentinam credo (Tarẽtinam enim à Tarento legendum puto, non Terentinã) Fuit certè id æquum, & certè expectatum est, & fuit dignũ constantia tua, cuius tu tribus venditorem & corruptorem & sequestrem Plancium fuisse clamitas, eam tribum profecto, seuerissimorum præsertim hominum & grauissimorum edere debuisti. At Volitinia (libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari) hanc igitur cur nõ edidisti? Quid Plãcio cùm Lemonia? cùm Veiẽtana? quid cum Crustumina? Nam quoniam Tarentinam, vt dixi, legendum arbitror, quæ à Liuio commemorata est, quatuor hæ sunt tantummodo, Volitinia, vel Volatinia potius, Lemonia, Crustumina, & Veiẽtana. In oratione priore contra Rullum trium mentionem facit, Romiliæ, Orticulanæ, & Narniensis, sed duas iam commemorauimus. Quæsiui ex eo Cal. Ianuariis quibus hominibus & quẽadmodum illum agrum esset distributurus, respondit à Romilia tribu initium se esse facturum. Primùm quæ est ista superbia & contumelia? vt populi pars amputetur? ordo tribuum negligatur? antè rusticis detur ager qui habent, quã vrbanis, quibus ista agri spes & iucunditas ostẽditur, aut si hoc ab se dictum negat, & satisfacere omnibus vobis cogitat, proferat, in iugera dena describat, ab Orticulana vsque ad Narniensem nomina vestra proponat. Festus Pompeius præter has, octo nominat, Metia, ininquit, tribus à quodam castro sic appellatur. Ofentina, ab Ofente fluuio dicta. Pontina tribus à Pontia vrbe est dicta. Papyria tribus à Papyrio vocata. Pupina tribus ab agro Pupino. Popilia tribus à progenitrice traxit vocabulum. Scaptia tribus à nomine vrbis Scaptiæ appellatur.

Tormentina tribus à campo Tormento dicta. T. Liuius præterea in lib. XXIX. Polliæ tribus mentionem facit. Equitum deinde census agi cœptus: & ambo forte censores equum publicum habebant, cùm ad tribum Polliã ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. In VII. etiam libro quo tempore Pontina, de qua dictũ est addita fuerit, scribit, & prçterea Publitiæ nouæ tribus nomen exprimit, Eo anno duæ tribus Pontina & Publitia additæ. Is autẽ annus fuit duodequadringentesimus post vrbem conditam, C. Fabio, & C. Plautio Cõsulibus. Libro nono duas alias additas esse tradit, Ofentinam, de quà iam diximus, & Falerinam, seu Faleriam, L. Flacco & L. Plautio Venoce Consulib. Duæ, inquit, Romæ additæ tribus Ofentina, ac Falerina. Duas alias commemorat lib. XIX. vt auctor est Florus in Epitome (nam decas secunda non extat.) Velinam & Esquilinam. Accedit ergo Velina superioribus, quoniam de Esquilina iam dixi. Duas alias commemorat, in XXXVIII. lib. Aemyliam & Corneliam, Rogatio inquit, perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Fundani in Cornelia Arpinates ferrent, scilicet, suffragium. Inueni etiam tribũ Sappiniam. Scribit enim in XXXII. lib. his verbis, sub hæc tam varia fortuna, re gesta L. Furius Purpurio alter Cos. per tribum Sappiniã Boios venit. De Metia & Scaptia iam de Festi sententia mentionem fecimus, & vnde sint dictæ. Quando autem sint additæ, Liuius VIII. post vrbem cõditam libro docet his verbis, Eodem anno census actus, nouíque ciues censi, tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia. Censores addiderunt Q. Philo, Sp. Posthumius. Atque hæc quidem de tribuum numero, nominibúsque tradita comperi. De centuriis autem sequitur vt disseramus. Romulus omnium, quos quidem legerim, nisi Liuij, consensu, tribus Romæ primus & inuenit & instituit. Centurias etiã Liuij consensu, Seruius Tullius qui sextus regnauit. Duo autem centuriarum fuerunt genera, multæque partes generum

nerũ ſingulorũ. Aliæ enim ſunt peditum, aliç equitũ centuriæ, peditúmque fuerũt quinque claſſes, quarum prima LXXX. centurias continebat eorum, qui centum millium æris aut maiorem cenſum haberent. Secunda viginti centurias, ex eiſque qui intra centum, quod vulgò dicunt infra, vſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſum conſiſtebat. Tertiæ quinquaginta millium cenſus fuit, totidémque centuriæ: quartæ xxv. millium cenſus, quem numerum centuriæ adęquabant. Quinta deſcripta fuit cenſu vndecim millium, centuriis quinque & triginta. Sed quò maior nobis habeatur fides, hæc confirmari auctorum grauiſsimorum teſtimoniis eſt melius. T. Liuius loquẽs de Seruio Tullio, Aggreditúrque inde, inquit, pacis longè maximum opus, vt quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuiſſet, ita Seruium conditorẽ omnis in ciuitate diſcriminis, ordinúmque quibus inter gradus dignitatis fortunæque aliquid interlucet, poſteri fama ferrent. Cenſum enim inſtituit, rem ſaluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli paciſque munia non viritim, vt antè, ſed pro habitu pecuniarum fierent. Tum claſſes centuriáſque, & hũc ordinem ex cenſu deſcripſit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis qui centũ millium æris aut maiorem cenſum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas ſeniorum ac iuniorum: prima claſsis omnes appellati: ſeniores vt ad vrbis cuſtodiam præſto eſſent: iuuenes, vt foris bella gererent, arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære hæc, vt corporis tegumenta eſſent, tela in hoſtem, haſtáque, & gladius. Additæ huic duæ fabrum centuriæ, quæ ſine armis ſtipẽdia facerent: datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda claſsis intra cẽtum vſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſum inſtituta: & ex his ſenioribus iunioribúſque viginti conſcriptæ centuriæ, arma imperata, ſcutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ claſsis quinquaginta millium cenſum eſſe voluit. totidem centuriæ, & eæ eodem diſcrimine ætatum factæ, nec

de armis quicquam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ, arma mutata, nihil præter hastã & verutũ datum, quinta clasis aucta, centuriæ triginta factæ, fundas lapidésque missiles hi secum gerebant, in his accensi, cornicines, tubicinésque in tres centurias distributi, vndecim millibus hæc clasis censebatur. Hic minor census reliquam multitudinem habuit. Inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato distributóque, equitũ ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias, sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus inauguratæ erant nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Atque hæc quidem, T. Liuius. Dionysius autem Halicarnasseus eadẽ ferè tradidit lib. I I I. etsi aliis verbis. Græcis enim verbis in censu cuiusque clasis describendo vtitur. Ait enim primæ clasis minarum centum censum fuisse, secundæ intra decem drachmarum millia vsque ad quinque & septuaginta minas constitisse. Atque de harum duarum censu ei cùm Liuio conuenit, de tertiæ autem non conuenit. Tit. enim Liuius tertiæ clasis censum quinquaginta millium æris omnino dicit fuisse, Dionysius autem minorem septuaginta nec quinquaginta minis minorem. Eodémque modo, quem vult fuisse censum omnino quartæ clasis, quinque & viginti millium æris Liuius, hic similiter minorem quinquaginta facit, non minorem X X V. minis. Sed de quintæ clasis censu maior inter eos videtur esse dissensio. Nam vndecim millium omnino eam censam fuisse vult Liuius: hic autem intra quinque & viginti vsque ad duodecim minas & semissem, nisi fortè vitio librariorum pro vndecim duodecim ascriptum est. Nam in cæteris eos non discrepare hinc scire possumus, quòd Titus Liuius satis intelligi posse putauit quod omnino, locutus,

locutus, omisit, tùm præsertim in secundæ classis describendo censu verbis vsque & intra vsus esset, quæ essent deinceps intelligenda in cæteris. Sed hæc non sunt instituta disputationis, quemadmodũ neque illud quod præterire non possum, æs apud Romanos quod verbum à veteribus sæpe vsurpatur, eiusdem precij & ponderis fuisse, cuius minam apud Athenienses, drachmámque decem minas, id est, decem æris millia valuisse.

Quoniam satis multa de tribubus centuriísque Romanorum dixi, nũc de more, quem Græciæ populi in his tenuerint, dicendum est. In quo Romanorum mihi perspicua videtur imitatio. τριττὺς enim ab Atheniensibus appellata est ἀπὸ τῆς τριῶν, id est à tribus, quam latini tribũ vocant. Itaque Varronis & Plutarchi & Dionysij verior est sententia, qui tribum à numero dictam putant, quòd à Romulo ager Romanus in tres partes diuisus fuerit, quæ ob eã causam tribus sint nominatæ. Quanquã τριττὺς apud Athenienses, tertia erat pars φυλῆς, quemadmodũ de Aristotelis sententia confirmat Suidas. Iulius etiam Pollux in eadem sententia est octauo libro, εἰς τρία μέρη ἑκάστη φυλὴ διῄρητο, καὶ τὸ μέρος τοῦτο ἐκαλεῖτο τριττύς, καὶ ἔθνος, καὶ φρατρία, id est, In tres partes vnaquæque tribus diuisa erat, atque partes hæ, τριττύς, ἔθνος, φρατρία vocabãtur. Neque enim τριττὺς verti potest commodè in linguam nostram in hac significatione. ἔθνος autem gentem dicamus licet, & φρατρίαν curiam. quoniam Dionysius comparans morem Romanorum Atheniensium instituto φρατρίαν sic appellatã dicit. Sed in hoc dissimilitudo est, quòd Romæ vnaquæq; tribus in decẽ curias distributa erat, Athenis autem solùm in tres partes, quarum φρατρία vna aut vnaquæque potiùs diceretur. Nam hæc mihi tria nomina vnicuique parti videtur conuenire, quod Suidas de aliorum sententia dicit his verbis, φασὶ δὲ ὡς αὐτὸ ἔθνος εἶναι τριττὺν ἤτοι τὴν φρατρίαν, ἢ φρατορίαν, id est, Eadem autem gẽs trittys, vel phratria, vel phratoria esse dicitur. Trittys autem à tribus, vt dixi, appellata est. φρατρία autẽ, vt Sui-

dæ placet, dicta est quasi πατεια, id est familia & genus. Aliis autem videtur appellata, ἀπὸ τῶ φρέατος, id est, à puteo, quòd φράτορες, id est, curiales, id est, qui eiusdem erant curiæ, eodem puteo vterentur. Atque in hoc etiam Romani Athenienses imitati videntur, quòd singulæ curiæ diebus festis Romę vna epulabãtur, in curiali Vesta, quẽadmodum, vt Dionysio placet, in Prytaneo Athenis. Itaque illi mihi rectè hũc Græcorum Romanorúmque morem in Galliam nostram transtulisse videntur, ij qui sacra quædam priuata quę passim faciunt opifices vel alij, φρατείας etiam gręco verbo nominarunt. Nec verò iis assentior, qui inde à maioribus nostris minimas illas iurisdictiones Ecclesiæ, quas vulgus Curas vocat, non curas, sed curias dicendas esse contendunt. Neutrorum mihi sentẽtia placet. mihique videtur & verius & aptius verbum curationis, vt cura quæ vocatur vulgo, curatio, & qui pręest, Curator nominetur latinè. Atque in hanc me sentẽtiam illa potissimũ ratio impulit, quòd maiores nostri illi primi, qui fines imperij Christi & sanctissimè viuendo, & optimè dicendo propagarunt, cum multos iis regionibus quas in Christi fidem redegerant, præficere vellent, quorum iis de quibus agimus, minimam darẽt auctoritatem, hoc instituisse videntur, vt alij magistratus, hi non magistratus, sed curatores vocarentur: quæ duo ita differunt, quemadmodum supra dixi, vt apud Græcos ἀρχὴ & ἐπιμέλεια. Curatores ergo aptius mihi vidẽtur dici posse, qui vulgo curati appellantur, quàm curiones, & curationes quæ vulgo curæ dicuntur, quàm curiæ. Quinetiam illud tritum mihi videtur aptius. ἐπιμέλεια enim cura interdũ dicitur & ἐπιμελεῖσθαι curare. Curatus autem non placet omnino. φράτορες à Cicerone Curiales dicuntur. Sunt enim φράτορες τῆς αὐτῆς φρατρίας, vt ait Suidas, id est eiusdem curiæ. In 11. libro de officiis. Theophrastus quidem scribit Cimonẽ Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalẽ fuisse. Ita enim dicitur instituisse & villicis imperauisse, vt omnia præberentur, quicunque Laciades in villam

villam ſuam diuertiſſet. Pollux quidem φράτορας vult eſſe etiã magiſtratus apud quos pueri & virgines profitebantur, quod ſi verum eſt, εἰσάγειν εἰς τοὺς φράτορας παῖδα, & ἐγγράφειν, quo dicendi genere frequẽter vtitur Demoſthenes, erit curare aſcribendum nomen filij apud phratores, & εἰσάγεσθαι, & ἐγγράφεσθαι profiteri apud phrarores & aſcribi phratorem. Sic enim Cicero loquitur, Aſcribi ciuem, & profiteri nomen, vt ſuprà docui. Mihi autem magis placet φράτορας vno modo tantum dici, quos expoſui, eos qui eiuſdem curiæ participes erant. Nam φρατρίαρχος is eſt potius apud quem nomen pueri profitebantur. Eſt autem φρατρίαρχος is qui à Liuio, & Feſto Pompeio maximus curio dicitur. Sic enim nomina iũcta ex verbo ἀρχὸς conuerti ferè debent, vt ἀρχιερεὺς pontifex vel ſacerdos maximus. Athenis autem in eo die feſto quæ Apaturia dicebantur, pueri nomen profitebãtur tertio die (nam tot diebus concludebatur) quia dies, quo aſcribebant nomina pueri, κουρεῶτις vocabatur. Itaque verbum vnum apud Pollucem corrigendum eſt VIII. lib. Legendum eſt enim κουρεῶζιν, non κηρεῶζιν. In nomine autem profitẽdo, ordo Athenis ſeruandus erat, vt primùm in phratorũ, id eſt, curialium, deinde εἰς τοὺς δημότας, id eſt in populariũ numerum aſcriberentur. Atque in curialium quidem numerum Apaturiis, vt dixi, aſcribebantur, quo autem tempore in popularium numerum, inuenire non potui. Demoſthenis ſunt ferè quæ dixi, in oratione cõtra Bœotum de nomine, loquens Mantirheus de patre, ὡς δὲ τοῦτ᾽ ἐποίησεν, εἰσάγειν εἰς τοὺς φράτορας ἦν ἀνάγκη τούτους, καὶ λόγος οὐδεὶς ὑπελείπετο, εἰσήγαγεν, ἐποιήσατο, ἵνα τἀν μέσῳ σιωπῶμαι, ἐγγράφει τοῖς ἀπατουρίοις, τουτονὶ μὲν τὸν Βιωτὸν εἰς τοὺς φράτορας καὶ τὸν ἕτερον, Πάμφιλον. Μαντίθεος δὲ εἰ ἐγγεγράμμενος ἐγώ. συμβάσης δὲ τῷ πατρὶ τῆς τελευτῆς πρὶν τὰς εἰς τοὺς δημότας ἐγγραφὰς γενέσθαι, ἐλθὼν εἰς τοὺς δημότας οὑτοσί, ἀντὶ Βιωτοῦ, Μαντίθεον ἐνέγραψεν αὑτόν, id eſt, Quod vt fecit, neceſſe fuit iſtos in curialium numerũ aſcribi, nec reliqua fuit vlla defenſio, aſcripſit, fecit, vt quæ in medio ſunt, prętercam, aſcripſit in quã

Apaturiis Bœotum iſtum in curialium numerum, atque alterũ, Pamphilum. ego autem Mãtitheus aſcriptus ſum. At cùm è vita pater exceſsiſſet, antequam in popularium numerum aſcriberentur, populares iſte adiit, ſeque pro Bœoto Mantitheum aſcripſit. Aliud eſſe ἐγγράφειν εἰς τοὺς φράτορας, & εἰς τοὺς δημότας ex his intelligi poteſt. Quæ autem ſequuntur ex eadem ſumpta oratione, hoc facient planiùs, ἡδέως τοίνυν ἐροίμην ἂν αὐτὸν ἐγχωροῦν ὑμῶν, εἰ μὴ ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ τί ἂν ἐποίεις; πρὸς τοῖς δημόταις οὐκ ἂν εἴας σεαυτὸν ἐγγράφειν Βοιωτόν; &c. quæ eodem ſpectant, id eſt, Equidem libenter hoc ex eo quæro. Si pater minime deceſsiſſet, quid facturus fuiſti? An non eum ſiuiſſes apud populares nomen tuum Bœotum profiteri? &c. Quòd ſi illa duo differunt, certè alij ſint φράτορες, alij δῆμοι neceſſe eſt. φράτορες quidem qui ſint, dixi. δῆμοι autem qui ſint, non plane intelligo. Ariſtoteles quidem in libro de poëtica δήμους Athenienſes ait facere non vt comœdos, à comeſſando dictos, ſed ab errore vicorum, eos qui ex Vrbe honoribus priuati diſcederent. Ἀθηναῖοι δὲ οὐκ ὡς κωμῳδοὺς ἀπὸ τοῦ κωμάζειν λεχθέντας, ἀλλὰ τῇ κατὰ κώμας πλάνῃ ἀτιμαζομένους ἐκ τοῦ ἄστεως. Loquitur de Peloponeſiorũ & Athenienſium in fingendis nominibus diſsimilitudine, proptereà quòd illi κώμας, id eſt, vicos vocant quædam coniuncta ædificia vicina vrbibus, à comeſſando. Athenieſes autem δήμους eos qui ratione honorum priuati ſint, proptereà quòd per vicos vagentur & quaſi errent. Itaque Ariſtoteles δήμους & κώμας idem efficere vult. Pollux eodem modo nono libro δήμους loca extra vrbem eſſe dicit, καὶ τὰ μέρη, τὰ μὲν ἔξω πόλεως, ὄρη, ἐμπόρια, ἀγορά, δῆμοι, κῶμαι, ἀγροί, προάστεια, ἐσχατιαὶ χῶραι, κῆποι, παράδεισοι, ἐνταῦθα κτήσεις, ἐνδιαιτήματα, ὧν ἔνια καὶ ἐν πόλει ἂν γένοιτο. i. partéſq; partim ſunt extra vrbem, vt montes, mercatus, populi, vici, agri, ſuburbana, loca regionis extrema, regiones *

Demoſthenes autẽ aliud in oratione, quam modò dixi, videtur dicere. Ait enim eos qui profeſsi ſint apud populares, poſſe gerere magiſtratus. niſi forte ἀτιμάζεσθαι nõ carere

rere

rere honoribus, sed improbari ab iis qui vrbem incolunt, dicitur, Sed in his vereor ne simus lõgiores. Quapropter ad id vnde egressa est se referat oratio. φυλὴ ergo in has tres partes est distributa, in τριττὺν, ἔθνος, & φρατρίαν. φυλαὶ autem, id est, tribus primùm Athenis fuerũt quatuor, regnãte Cecrope, Cecropia, Atheniensis (sic enim αὐτόχθονα dico, id est, eorum qui ibi nati sunt) Actæa, & Paralia. Cranao autem regnante numerus remansit, sed mutata sunt nomina, Cranaïa, Atthea, Mesogæa, Diacria. Rursus Ericthonio rege nomina mutata sunt, Iouia, à Ioue, Minerualis à Minerua, Neptuna à Neptuno, Vulcania à Vulcano. Hæc sunt Pollucis apud quem hęc scripta sunt libro VIII. καὶ αἱ φυλαὶ, τέως μὲν ἐπὶ κέκροπος, ἦσαν τέσσαρες. κεκροπὶς, αὐτόχθων, ἀκταία, παραλία. ἐπὶ δὲ κραναοῦ μετωνομάσθησαν, κραναὶς, ἀτθὶς, μεσόγαια, διακρίς. ἐπὶ δὲ ἐριχθονίου, διὰς, ἀθηναΐς, ποσειδωνίας, ἡφαιστιάς. Hæ postremæ quatuor vnde appellatæ sint docui. Earum autem quatuor quæ primo loco nominatæ sunt, κεκροπὶς à Cecrope secundo Atticæ rege dicta est, αὐτόχθων quòd ij qui eius erant tribus non ex aliis locis habitandi gratia Athenas migrassent, sed ibi nati essent. Ex quo intelligimus trium reliquarum homines conuenas fuisse. αὐτόχθονες enim aborigines à Salustio vocantur, id est, quorum origo non traditur, ἀκταία, ab Actæo, qui primus, vt ait Pausanias in Atticis, regnasse dicitur. Quòd si verum est, non Cecrops primus, vt vult Eusebius, regnauit, sed secundo loco. παραλία, à quarta parte Atticæ, quæ, vt verbũ ipsum indicat, ad mare sita erat. Diuisa enim fuit Attica quondam in parteis treis, vt Suidæ placet, idque Pandionis regis instituto, qui cùm successisset in locum Cecropis posterioris, redegissetque in suam ditionem Megariam, quatuor liberis ita Atticam diuisit, vt eam partem in qua Athenæ erant, vsque ad Apollinis Pythij templum Aegeo, qui post illum regnauit, daret, Palanti παραλίαν de qua agitur, Lyco, aut Lupo, Diacriam, Neso, vel Oeneo potius (Nam Pausanias Aegei & Oenei tantùm mentionem facit) Megariam. Ea-

rum autem quatuor, quæ ſuperiorum deletis nominibus, à Cranao rege appellatæ ſunt, κραναὶς ab ipſo Cranao dicta eſt, ἀτθὶς, ab Atthide, vel Atthi Cranaï filia, μεσόγαια à parte mediterranea, διακρὶς, à quarta parte Atticæ, quàm paulò antè dixi. Nomina etiam alia pro his impoſita ſunt tribubus, Erichtheo regnante, ab Ionis liberis. Quoniam autem apud Pollucem locus deprauatus eſt, græca ſcribẽda cenſui, quò facilius error animaduerteretur. Sic paſsim legitur, ἀπὸ δὲ τῶν ἴωνος παίδων ὑπὸ ἐρεχθονίου καὶ λέοντος, ὁπλῖται, αἰγικόρεις, ἀργάδεις, Primùm vitiosè tres tantùm tribus nominatæ ſunt, deinde vitiosè etiã in numero multitudinis. Nam & quatuor ab initio, vt docui, tribus inſtitutæ fuerunt Athenis, & adhuc ſingulari numero expreſſæ ſunt, atque deinceps exprimuntur à Polluce, & in has extremas literas ις, α, ας, deſinunt. Iam verò hinc etiam intelligi licet, corruptum eſſe locum, quòd Athenis vnus tantũ rex imperauit, nõ duo: id quòd locus videtur velle, in his verbis, ὑπὸ ἐρεχθονέως τε καὶ λέοντος. Eſt igitur locus ita corrigendus, ἀπὸ δὲ τῶν ἴωνος παίδων ὑπὸ ἐρεχθέως, λεοντὶς, ὁπλητὶς, αἰγικορεὶς, ἀργαδὶς. In extremo enim verbo error ineſt, Argodeus enim apud Herodotũ ſcriptũ eſt in v. lib. non Cadeus. Quanquam apud eum etiam πιλέοντος pro λέοντος legitur. Nam & apud Pollucẽ & apud Pauſaniam λέων ſcriptum eſt. Perſpicuum eſt vnde hę quatuor tribus ſint nominatæ, à nominibus enim Ionis liberorum ductę ſunt. Deinceps Pollux decem tribus expletas fuiſſe Athenis dicit, iis nominibus quæ Apollo Pythius conſultus ediderit, idque factum eſſe Alcmæonis temporibus aſſerit. Herodotus autem lib. v. etiam eum nominat, qui hoc perfecit, quáque ductus ratione fuerit, exponit. Cliſthenes is eſt, qui, vt ille ait, Cliſthenis materni aui qui Sycione tyrannus erat, factum imitatus eſt. Nam & ille cùm aſtutè Sicyoniorum regnum occupaſſet, tribuũ quatuor quæ eadem erant & Argis & Sicyone, nomina mutauit, ſic hic Athenienſis Cliſthenes cùm exactis tyrannis vinceretur, plebis animis conciliatis, ex quatuor tribubus,

quas modo commemoraui ab Ionis liberis nomina habuisse, decem aliis nominibus expleuit. Longa est apud Herodotum de hac re oratio, quam, ne molestiam afferam legentibus, omitto. Quæ fuerint hæ tribus decem, & vnde appellatæ, dicendum est. Pollux libro octauo, & Pausanias in Atticis earum nomina exprimunt. Et quoniam Pollux solùm nomina scribit, Pausanias etiam earũ originem: vtriusque verba proferam. Pollux, ὧδι δὲ ἀλκμαίωνες δέκα ἐγένοντο ἐκ πολλῶν ὀνομάτων, ἐρομένου τοῦ πυθίου, ἐρεχθὶς, κεκροπὶς, αἰγὶς, πανδιονὶς, ἀκαμαντὶς, ἀντιοχὶς, λεοντὶς, οἰνὶς, ἱπποθοωντὶς, αἰαντίς. Has omnes aptè ad nostrã cõsuetudinem sic conuerto, Erechthia, Cecropia, Aegia, Pandionia, Acamantina, Antiochia, Leontina, Oenia, Hippothoontia, Aiacia. Vt enim illi suas vel in ις, vel in α, vel in ας: sic nostri suas vel in a vocali antecedente, vel in na, vel in ensis exire volunt. Cuiusmodi sunt, Metia, Tarentina, Tatiensis. Pausanias autem vnde appellatæ sint, tradit his verbis, ἀνωτέρω δὲ ἀνδριάντες ἑστήκασιν ἡρώων, ἀφ' ὧν Ἀθηναίοις ὕστερον τὰ ὀνόματα ἔσχον αἱ φυλαί. ὅς τις δὲ ἀντεκατεστήσατο δέκα ἀντὶ τεσσάρων φυλὰς εἶναι, καὶ μετέθετο σφίσι τὰ ὀνόματα ἀντὶ τῶν ἀρχαίων, Ἡροδότῳ ταῦτά ἐστιν εἰρημένα. τῶν δὲ ἐπωνύμων, (καλοῦσι γὰρ οὕτως σφᾶς) ἔστι μὲν Ἱπποθόων Ποσειδῶνος καὶ Ἀλόπης θυγατρὸς Κερκυόνος. ἔστι δὲ Ἀντίοχος τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους γενόμενος ἐκ Μήδας Ἡρακλεῖ τῆς Φύλαντος, καὶ τρίτος Αἴας ὁ Τελαμῶνος. ἐκ δὲ Ἀθηναίων, Λέων, δοῦναι δὲ ὧδι ἐπὶ σωτηρίᾳ λέγεται κοινῇ τὰς θυγατέρας τοῦ θεοῦ χρήσαντος. Ἐρεχθεύς τέ ἐστιν ἐν τοῖς ἐπωνύμοις, ὃς ἐνίκησεν Ἐλευσινίους μάχῃ, καὶ τὸν ἡγούμενον ἀπέκτεινεν Ἰμμάραδον τὸν Εὐμόλπου. Αἰγεύς τέ ἐστιν καὶ Οἰνεὺς Πανδίονος υἱὸς νόθος, καὶ τῶν Θησέως παίδων Ἀκάμας. Κέκροπα δὲ καὶ Πανδίονα (εἶδον γὰρ καὶ τούτων ἐν τοῖς ἐπωνύμοις εἰκόνας) οὐκ οἶδα ὅπως λέγουσιν ἐν τιμῇ. Superiore verò & editiore loco Heroum statuæ statutæ sunt, à quibus Atheniensium tribus nomen habuerunt. Herodotus quidem quisnam tribus decem ex quatuor, mutatis veterum nominibus fecerit, tradit. In iis autem à quibus nomina duxerunt (ἐπωνύμους vocant) Hippothoon est, Neptuni &

Alipes Cercyonis filiæ filius, Antiochus etiam est quem Hercules ex Meda Phylátis filia suscepit, tertius Aiax Telamonis filius, ex Athenienfibus autem Leon, qui liberádæ patriæ causa filias oraculo Apollinis tradidisse dicitur. In iis est etiam Erechtheus, qui Eleusiniis prælio victis, Emmaradum Eumolpi filium eorum imperatorem occidit. Sequitur Aegeus, tum Oeneus Pádionis spurius. tum Acanias Thesei filius. Nam Cecropem & Pandionem (vidi enim eorum etiam statuas) quamobrem colant ac venerentur, nescio. Ex quibus facile perspici potest, superiorum tribuum omnium nomina sublata esse, his decem modo retentis. Quocirca vehementer errant, qui nô mutatas superiores, sed his nouas semper additas fuisse confirmant. His decem postea adiectæ fuerunt duæ, vt vult Pollux, ἀντιγονὶς, & δημητριὰς, quarum nomina etiam mutata sint, in ἀτταλίδα & πτολεμαΐδα. Ita maximus tribuum numerus Athenis primum à quatuor, deinde à decem ad duodecim, tantùm peruenit. Sicyone autem quatuor solùm fuerunt, totidémque Argis. Veterum quidem tribuũ Sicyoniorum nomina quæ fuerint, non inueni: quæ autẽ pro veteribus nomina & à quo imposita fuerint, Herodotus v. libro, id est in Terpsicore exponit. Loquẽs enim de Clisthene eorum tyranno, scribit his verbis. φυλὰς δὲ τὰς Δωριέων, ἵνα δὴ μὴ αἱ αὐταὶ ἔωσι τοῖσι Σικυωνίοισι καὶ τοῖσι Ἀργείοισι, μετέβαλε ἐς ἄλλα οὐνόματα. ἔνθα καὶ πλεῖστον κατεγέλασε τῶν Σικυωνίων. ἐπὶ γὰρ ὑός τε καὶ ὄνου τὰς ἐπωνυμίας μετατιθεὶς, αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἐπέθηκε πλὴν τῆς ἑωϋτοῦ φυλῆς. ταύτῃ δὲ τὸ οὔνομα ἀπὸ τῆς ἑωϋτοῦ ἀρχῆς ἔθετο. οὗτοι μὲν δὴ Ἀρχέλαοι ἐκαλέοντο, ἕτεροι δὲ ὑᾶται, ἄλλοι δὲ ὀνεᾶται, ἕτεροι δὲ χοιρεᾶται, id est, Tribus autẽ Dorienfium, ne eædem Sicyoniis, & Argiuis essent, in alia nomina mutauit. in quo maxima contumelia affecit Sicyonios. Nam cùm suis & asini nominibus appellasset, tandem eis nomina illa imposuit præterquam suæ, quam ab imperij appellauit nomine. Atque hi quidem Archelai nominati sunt, alteri ὑᾶται, id est, subulci, vel suilli, alij ὀνεᾶται, id est, Asinij, alij

χοιρεᾶται

χοιρεάται, id eſt, Porcij. Hac Herodoti oratione planum fieri puto Sicyone & Argis quatuor tribus fuiſſe, eáſque iiſdem nominibus. Itaque cùm etiam Athenis, vt docui, quatuor initio fuerint, coniectura eſt in reliquis etiam rebuſpublicis è Grecorũ eum numerum probatum ac retentum fuiſſe. Nomina autẽ hæc, quę Cliſthenes per contumeliam Sicyoniorum tribubus impoſuit, poſt illũ mortuum, ſexageſimo demum annó deleta ſunt, & alia quæſita. Appellati enim ſunt Hylei, Pamphyli, Demenetæ, & Aegialei. Hoc enim docet deinceps Herodotus his verbis, τούτοισι τοῖσι οὐνόμασι τῶν φυλέων ἐχρέωντο οἱ Σικυώνιοι, καὶ ἐπὶ Κλεισθένεος ἄρχοντος, καὶ ἐκείνου τεθνεῶτος ἔτι ἐπ' ἔτεα ἑξήκοντα. μετέπειτα μέντοι λόγον σφίσι δόντες, μετέβαλον ἐς τοὺς ὑλλέας καὶ παμφύλους, καὶ Δυμανάτας. τετάρτους δὲ αὐτοῖσι προσέθεντο ἐπὶ τοῦ Ἀδρήστου παιδὸς Αἰγιαλέος, τὴν ἐπωνυμίην ποιεύμενοι κεκλῆσθαι Αἰγιαλέας, id eſt, His tribuum nominibus vſi ſunt Sicyonij & regnãte Cliſthene, & eo mortuo prætcrea ad annos ſexaginta. Deinde autem re agitata facta eſt nominum mutatio in Hyleos, Pamphylos, & Demenetos. Quartos autem Aegialei qui erat Adraſti filius, nomine, Aegileos appellauerũt. Plato autem in libris de legibus duodecim tribus vult eſſe in Rep. quam ibi conſtituit, eáſque à Diis duodecim nomina ducere. In v. extremo libro. νείμασθαι δὲ δεῖ καὶ τοὺς ἄνδρας δώδεκα μέρη, τὴν τῆς ἄλλης οὐσίας. εἰς ἴσα ὅτι μάλιστα τὰ δώδεκα μέρη συνταξάμενον, ἀπογραφῆς πάντων γενομένης, καὶ δὴ τὸ μετὰ τοῦτο δώδεκα θεοῖς δώδεκα κλήρους θέντας, ἐπονομάσαι καὶ καθιερῶσαι τὸ λαχὸν μέρος ἑκάστῳ τῷ θεῷ, καὶ φυλὴν αὐτὴν ἐπονομάσαι, id eſt, Diuidendi etiam ſunt viri in partes duodecim, vt alia poſſeſsio, ídque in partes æquas & pares ab eo qui eas deſcripſerit, omnium inſtituta profeſsione. Tum duodecim diis ſortes duodecim aſsignandæ erunt, & vt quęque ſors obuenerit, ita cuiuſque Dei appellanda erit nomine, eiq; deuouẽda, quam tribũ appellare oportebit. Primum autẽ fanũ Veſtę, Ioui, & Palladi paulo ſuprà eadẽ pagina vult ſacrũ eſſe. Platonẽ autẽ exiſtimo, cùm Aegyptiorum

Sacerdotes adiisset, cognitis lectisq; iis quæ à Mose & Io de tribuū ratione ac numero tradita ad nos peruenerūt, hūc numerū potissimum secutū & imitatum fuisse. Fuit enim vetus ille populus in duodecim tribus diuino Dei iussu oraculo distributus. Sed earū nomina à Diis potius trahēda, quàm, vt illic, à familiarum principibus credo, cēsuit, ne eos imitatus videretur. Quòd studiosè aliorum imitatores faciunt. Tribus autem illę ad consuetudinem nostram accommodatè sic dici possunt. Tribus Rubenia à Rubeno primigenio Iacobi, tribus Simeonia, à Simeone secundū Rubeniū maximo natu, Leuitēsis, à Leuitio, Iudana à Iuda, Dania à Danio. Nephthalina, à Nephthalino, Gadia à Gadio, vel Vadio, Aserina, ab Aserio, Issacharina, ab Issachario, Zabulonia à Zabulone, Iosephina à Iosepho, Beniaminensis à Beniaminio. Hos enim duodecim liberos Iacobus Isaacij filius ex quatuor vxoribus suscepit. Tribuum autem nomē his temporibus in nulla, quod sciā, ciuitate vsurpatur, nec vlla ferè populi in eiusmodi partes retinetur diuisio. Venetiis quidem nulla est talis. Lutetiæ autem Parisiorum quoddam est eius simulachrum. Fuit enim quondam in partes quatuor omnis diuisa ciuitas, quòd lingua loci indicat. Quarterium enim dicunt quòd Latinè quartam partem declarat, & quaterniōnes eos quos Romani magistros vicorū vocabant, qui, vt nomen ipsum indicat, quartę parti pręsunt. Itaque his etiam temporibus vetus illa manet partitio. Nam & insulam in qua pontificis ædęs extructæ sunt, quarterium vocant ciuitatis, & Vniuersitatē studij, quarterium Vniuersitatis. Reliquarum autem duarum altera pars Arenaria ab arenis quæ Sequana ferè in alueum se cohercente & cohibente, plurimæ residunt, altera forensis à phallis & mercatu dicitur. Sed in nulla hodie republica antiquitatis veriùs elucet imago, quàm, vt iam dixi, in Parisiensi Academia, quam studiorum vniuersitatem rectè appellari posse arbitror. Nam vt Athenis initio quatuor erant tribus, quarum cuiusque tres erant partes, quę curiæ dicebantur,

bantur,& Romæ tres primùm tribus,quarum quæque in partes decem tributa erat: ita hic quatuor ſunt, quas vocant nationes: appellare autẽ tribus rectè poſſumus, quæ etiam in certas partes diuiſæ ſunt, quæ vulgo prouinciæ nominantur:curiæ autem appellandæ ſunt. Satis eſt hoc loco de hac ſimilitudine diſputare.Poſtea de aliis dabitur diſſerendi locus.Quatuor autem harum tribuum quas,vt dixi,nationes vocãt,hæc ſunt nomina,Tribus Gallicana, Picardina,Nortmanenſis,Alemanienſis.Gallicana in has quinque curias diuiſa eſt,in Pariſienſem, Remenſem, Senonenſem,Turonenſem, & Biturigenſem. Hæ quinque curiæ nomen à quinque Gallicis vrbibus habuerunt, Lutetia Pariſiorum,Remis,Senonibus, Turonibus, & Biturigibus, nõ quòd eos ſolùm homines qui ex earum agris Lutetiam diſcendi cauſa confluunt, complectuntur, ſed quia maiores noſtri,cum eas vellent vrbium,quibus præfecti eſſent Archiepiſcopi qui vocãtur, nominibus appellari,his ipſis viciniores Lutetiæ minimè habuerunt.

IOACHIMI PERIONII

DE ROMANORVM ET GRÆCORVM MAGISTRATIBVS

LIBER TERTIVS.

C de Græcorum quidem tribubus,hactenus. De claſsibus autem pauca dicẽda ſunt. Quãquam de iis iam diſputatum eſt. Nam cũ diſſereremus de populi in ordines partitione, Ariſtotelem, & Plutarchum docuimus tradere,Athenis à Solone cenſus quatuor eſſe inſtitutos, quorum primus eſſet quinquagena iugerûm, ſecundus tricenûm, tertius ducenûm, quartus τίμημα τὸ θητικὸν, id eſt, cenſus merce-

narius dicebatur. Iulius Pollux in libro octauo de his disserit his verbis, τιμήματα δ' ἦν τέτταρα, πεντακοσιομεδίμνων, ἱππέων, ζευγιτῶν, θητικῶν, οἱ μὲν ἐκ τοῦ πεντακοσιομεδίμνου μέτρου ὑγρὰ καὶ ξηρὰ ποιεῖν, κληθέντες, ἀνήλισκον δ' εἰς τὸ δημόσιον τάλαντον. οἱ δὲ τὴν ἱππάδα τελοῦντες, καὶ μὲν τοῦ δύνασθαι τρέφειν ἵππους, κεκλῆσθαι δοκοῦσιν. ἐποίουν δὲ μέτρα τριακόσια, ἀνήλισκον δὲ ἡμιτάλαντον. οἱ δὲ τὸ ζευγίσιον τελοῦντες, ἀπὸ διακοσίων μέτρων κατελέγοντο. ἀνήλισκον δὲ μνᾶς δέκα, οἱ δὲ τὸ θητικὸν, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἦρχον, οὐδὲ ἀνήλισκον οὐδέν, id est, Census autem quatuor fuerũt, quingenariorum, Equitum, Zeugitûm, id est, iugatorum, & mercenariorum. Quingenarij ex eo appellati sunt, quòd quingenos modios humidorum & siccorum percipere possent. Talentum autem hi in commune conferebant. Hi autem qui equitum censum pendebant, ex eo quòd equos alere possent, dicti sunt. Modios autem trecenos percipiebant, & talentum dimidiatum in commune pendebant. Qui verò ζευγίσιον, id est, vt ita dicam, iugerinum censum pendebant, ducenis modiis censebãtur & describebantur, decémque minarum sumptus publicè faciebant. At verò qui mercenarium censum pendebant, ij nec magistratum vllum adipiscebantur, nec vllos publicos sumptus sustinebãt. In his percipere modios dicere malo, quàm arare, quoniam verbum ποιεῖν positũ est, quòd Gallicè in hac re percipere declarat. Dicimus enim, Facio de villa mea quotannis quingenos aureos scutatos, quòd Cicero dicit percipio ex mea villa &c. Si nunc Romanorum & Atheniensium censum inter se conferre placet, Romanorũ quidem maximũ, centenarium, Atheniensium quinquagenarium esse intelligemus. Sed quia illis in pecunia, his vel in agris, vel in rebus quas agri ferebãt census erat (census autẽ non aliud intelligitur quàm æstimatio bonorum, quoniam censere æstimare dicitur) nec facile est, quanti esset frumentum, quanti vinum aliǽque res, Athenis, iudicare, vtri opulẽtiores essent, Romanine an Athenienses, nec huius loci est exponere, nec facilè id tradi potest. Quapropter hoc prætermisso, ad alia veniamus.

veniamus. Romani quidem non ſoliti ſunt dicere primũ, ſecundum, tertium, quartum, quintúmue cenſum, ſed primam, ſecundam, tertiam, quartam, quintámue claſſem. Athenienſes autem πρῶτον τίμημα, δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον, id eſt, primum cenſum, ſecundũ, tertium, atque quartum. Claſsis ergo pro multitudine ſumitur, quæ in aliquẽ ordinem coacta eſt, quòd græcè σύνταγμα dicitur. Nã τάξις ordo eſt. Claſsis autem Dionyſij Halicarnaſſei ſentẽtia à verbo Græco καλεῖν, id eſt, à vocando dicitur. Ait enim olim καλήσεις, id eſt, Caleſes vocari ſolitas, quæ claſſes dictæ ſunt poſtea vnius literæ detractione. Itaque M. Varro in libro IIII. de lingua Latina, Claſsicos à Claſſe dictos aſſerit, quòd cornu canant, cùm claſſes ad comitia vocant. Sed tamen quoties apud veteres fit mẽtio comitiorum, Centuriata vocantur à centuriis quæ plures à quaque claſſe continentur, non claſsica, vt mox docebimus. In academia etiam Pariſiorum quædam eſt cenſus ratio. Sed non eodem modò ducitur. Romæ vt quiſque pecuniis maximè abundabat, ita plurimũ poterat, Athenis vt quiſque vel maximos fructus (redditus vocãt) vel plurimos agros arare poterat: hic autem cùm ſint quatuor claſſes, prima Gallorum, altera Picardorum, tertia Normãnorum, quarta Alamannorum, dignitas ex tribu & gente æſtimatur & iudicatur. Prima dignitas ex Gallorũ, hos ſequuntur Picardi, tum Normanni, poſtremi ſunt Alamanni. Hæc autem præſtantia cùm in ordine vocandorum tribuum ad ſuffragia ferenda, tum in magiſtratibus adipiſcendis gerendiſque ſpectatur: quod quale ſit quoque modo fiat, mox diſſeremus. Athenis quidem hoc in magiſtratibus adipiſcendis, non in ſuffragiis, Romæ in ſuffragiis dominabatur. Sed de his diſſerendi hinc capiamus exordium. Nam quoniam & qui magiſtratus adipiſci poſſent, & quot tribus & claſſes quæque eſſent Romæ & Athenis, docuimus, nunc ſequitur, vt quemadmodum eos adipiſcantur, id eſt, ſorte, & voce, quibúſque locis, id eſt, comitiis, dicẽdum ſit. Alij enim magiſtratus ſor-

titò,alij suffragiis mandantur. Grecè illi κληρωτοὶ dicuntur hi αἱρετοὶ,quos vulgo electiuos nominant. Romę quidem sorte nulli dabantur, sed omnes suffragiis, quòd ibi duobus modis factum est, vt antè dixi. Nam interdum tabella mandati sunt. Tabella autem vulgo appellatur rotulus, in suffragiis ferendis de cuiusque eruditione, qui gradum honoris eum,quem vocant licentias,in Theologia & medicina Lutetiæ adipiscitur. Hinc leges tabellares dicuntur de magistratibus mandandis,quibus cauetur,vt magistratus mandentur per tabellam. Cicero in tertio de legibus libro hunc morem suffragiorum legésque tabellarias improbat his verbis, T. Dicam Attice & versabor in re difficili ac multùm ac sępe quæsita. Suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando qui lege aut rogatione donatur,palàm ferre melius esset. A. An etiam id dubium est? Q. Vereor ne à te rursus dissentiam. T. Nō facies Quinte. Nam ego in ista sum sententia qua te fuisse semper scio,nihil vt fuerit in suffragiis voce melius,sed obtineri an poßit, videndum est Quare frater, bona tua venia dixerim,ista sententia maximè & fallit imperitos, & obest sæpißimè Reipub. cùm aliquid verum & rectum esse dicitur,sed obtineri, id est obsisti posse populo negatur. Primùm enim obsistitur, cùm agitur seuerè, deinde vi opprimi in bona causa est melius, quàm malè cedere. Quis autem non sentit omnem auctoritatem optimatiū tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit,idem oppressus dominatu ac potentia principum flagitauit. Itaque grauiora iudicia de potentissimis hominibus extāt voces, quàm tabellæ. Quamobrē suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus,non latebra danda populo, in qua bonis ignorantibus quid quisque sentiret, tabella vitiosum occultaret suffragium. Itaque isti rationi neque lator quisquam est inuētus,nec auctor vnquam bonus. Sunt enim quatuor leges tabellariæ,quarum prima de magistratibus mandandis:ea est Gabinia,lata ab homine ignoto,& sordido.

dido. Secuta biennio post Cassia est de populi iudicio, &c. Vt autem apud Latinos tabella est nomen diminutiuum quod vocant, in huiusmodi suffragiis tabellariis, sic apud Græcos πινάκιον, quòd à verbo πίναξ, κος deducitur, vt à tabula tabella. Aristoteles enim in secundo libro de Republica, differens de Republica, quam Mileti constituit Hippodamus Milesius Euryphontis filius, legis tabellariæ de iudiciis mētionē facit, deinde eam improbat, τὰς δὲ κρίσεις ἐν τοῖς δικαστηρίοις, οὐ διὰ ψηφοφορίας γίγνεσθαι δεῖν, ἀλλὰ φέρειν ἕκαστον πινάκιον, ἐν ᾧ γράφειν εἰ καταδικάζοι, ἁπλῶς τὴν δίκην, εἰ δ' ἀπολύοι ἁπλῶς, κενόν. εἰ δὲ τὸ μὲν, τὸ δὲ μή, τοῦτο διορίζειν; id est, Iudicia autē in foro legibus sanxit. non voce ac suffragiis fieri oportere, sed vnumquemque iudicem tabellam deferre, in qua scriberet, si planè condemnaret, sin planè absolueret, eam inanem relinqueret, sin partim condemnaret, partim absolueret, id distingueret. Atque hæc Hippodami lex tabellaria est de iudiciis, non de mandandis magistratibus. De his autem nullam apud Græcos legem latā esse arbitror. Neque enim Aristoteles, qui omnium ferè populorum mores, leges, & instituta persecutus est in libris de Repub. reticuisset. Plato quidem in VI. lib. de legibus πινάκιον, id est, tabellæ mentionem facit, sed hoc solùm de tabella in qua milites patris, tribus, populi cuius quisq; esset, intelligit. Apud Græcos igitur sortito & voce mandabantur magistratus. Ac sortito quidem eos mandare, nec ex censu, Aristoteli placet, eius esse Reipub. cui populus pręsit, suffragio ac voce, & ex censu eius, quam pauci potentes gubernent. credo quòd in horum paucorum potentum manu sint comitia, vt mandentur iis quibus velint, & prætereantur quos velint corruptis suffragiis. Illic autem populus dominus comitiorum, facile eorū ratione priuat nobiles. Itaque hæc inter se temperari putat oportere in optimo statu ciuitatis, vt & voce mandentur, neque ex censu. Quamobrem damnat Solonis Remp. in qua censu descripsit magistratus. Romæ, vt dixi, nullus sorte mādabatur. In Græcia au-

tem multi. κλῆρος, id eſt, ſors in hoc dicitur, quod etiam tabellam dici docui, id eſt, πινάκιον. Hydria vas eſt in quod ſortes coniiciuntur, quod etiam vrna & ciſtella nuncupatur. Proferam locum vnum Ciceronis ex actione I I I. in Verrem, ex quo hanc totam ſortium in capiendis vel mandandis magiſtratibus, rationē licebit cognoſcere. Syracuſis lex eſt de religione, quæ in annos ſingulos Iouis ſacerdotem ſortitò capi iubeat, quod apud illos ampliſsimum ſacerdotium putatur. Cùm ſuffragiis tres ex tribus generibus creati ſunt, res reuocatur ad ſortem. Perfecerat iſte imperio, vt ſuffragio Theomnaſtus familiaris ſuus in tribus illis renunciaretur. In ſorte, cui imperare non poterat, expectabāt homines quidnam acturus eſſet. homo, id quod erat facillimum, primò vetat ſortiri, iubet extra ſortem Theomnaſtum renunciari. negant id Syracuſani per religiones ſacrorū vllo modo fieri poſſe, fas denique negant eſſe. Iubet ille ſibi legē legi, recitatur, in qua ſcriptum erat, vt quot eſſent renūciati, tot in hydriam ſortes coniicerentur: cuius nomen exiſſet, vt is haberet ſacerdotium. Homo ingenioſus & peracutus, optimè, inquit. nēpe ita ſcriptum eſt, quot renunciati erūt. Quot ergo ſunt renunciati? reſponſum, tres. nunquid igitur oportet, niſi tres ſortes coniici, vnā educi? nihil. coniici iubet tres, in quibus omnibus ſcriptum eſſet nomen Theomnaſti. Fit clamor maximus, cum id vniuerſis indignum atque nefarium videretur. Ita Iouis illud ſacerdotium ampliſsimum per hanc rationem Theomnaſto datur. Sortiri κληροῦν, & ἀποκληροῦν, & λαγχάνειν eſt Græcè. His enim Plato in V I. de legibus libro vtitur. Ibi Plato ſimilē quandā legē fert illi Siculorum, cùm de ſenatus cooptandi ratione diſputat. Vult enim ſexto comitiorū die eos qui ſint deſignati, eorúmque nomina edi in vulgus à magiſtratibus, omnéſque ciues renūciare, aut primam mulctā eis dici, tum centum & octoginta qui renunciati ſint ex ſingulis cenſibus, dimidiam partem, id eſt, nonaginta ſortitò ab omnibus deligi & probari. Verba eius ſubieci, πέμπτῃ δὲ ἡμέρᾳ τὰ κατα-

ταλη-

τασημανθέντα ὀνόματι ἐξενεγκεῖν μὲν τοὺς ἄρχοντας ἰδεῖν πᾶσιν τοῖς πολίταις. φέρειν δ' ἐκ τούτων αὖ πάντα ἄνδρα ἢ ζημιοῦσθαι τῇ πρώτῃ ζημίᾳ. ὀγδοήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἐκλέξαντας ἐφ' ἑκάστου τῶν τιμημάτων, τοὺς ἡμίσεις τούτων ἀποκληρώσαντας δοκιμάσαι. Deſignare ergo magiſtratum eſt græcè κατασημαίνειν, κατασημανθεὶς deſignatus. ἐκλέγειν autem ad verbũ non aptè dicitur ad conſuetudinem latinorum eligere, ſed deligere, in ratione dumtaxat magiſtratuum, quod etiam eſt αἱρεῖσθαι. Sed vt de his pluribus dicamus, iam tempus eſt de magiſtratibus iis, qui ſuffragiis mandantur, diſputare. αἱρετοὶ quidem dicuntur, vt paulo ſupra demonſtratũ eſt. Quæ autem eſſet apud Romanos magiſtratuum creandorum ratio, quæ voce, vt dixi conſtabat, & prima vrbis origine, & deinceps ea aucta & cõſtituta, Titus Liuius ex noſtris, Dionyſius Halicarnaſſeus ex Græcis tradiderunt. Ac Liuius quidem primo libro de ea diſſerit his verbis, Deinde eſt honos additus. Non enim, vt ab Romulo traditum, cæteri ſeruauerũt reges, viritim ſuffragium eadem vi eodémq; iure promiſcuè omnibus datum eſt: ſed gradus facti, vt neque excluſus quiſquã ſuffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis eſſet. Equites enim vocabantur primi, LXXX. inde primæ claſsis centuriæ peditum vocabantur: ibi ſi variaret, quod raró incidebat, vt ſecundæ claſsis vocarentur, nec ferè vnquam infrà ita deſcenderẽt, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet hunc ordinem qui nũc eſt, poſt expletas v. & xxx. tribus, duplicato earum numero centuriis iuniorum ſeniorúmque ad inſtitutam ab Seruio Tullio ſummam nõ cõuenire. Quadrifariam enim vrbe diuiſã regionibus collibúſque, quę habitabantur partes, Tribus eas appellauit, vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eo inita ratio eſt. Ex his Liuij verbis triplicem fuiſſe ferẽdorum ſuffragiorum rationem intelligimus, primam eam quam Romulus inſtituit, vt omnes pari iure promiſcuè ferrẽt ſuffragium, alteram eam cuius Seruius Tullius auctor fuit & inuentór, vt gradus eſſent

ij quos exposuit Liuius, tertiam sua ætate ab superioribus diuersam esse confirmat. Cur autem instituta à Seruio ratione, nisi variaretur sentẽtiis, inter equites & primæ classis pedites, infrà non descenderetur, Liuius non exponit. Dionysius exponit. Ait enim hoc idcirco fieri solitum, quòd illi vniuersi reliquos tribus centuriis superarent, Quod mihi falsum videtur. Nam cùm secundę classis viginti essent centuriæ, tertiæ, quinquaginta, quartæ quinque & viginti, quintę triginta: efficitur profectò maiorẽ harum numerũ esse, quàm Equitum & primę classis, quorum in ipsius Dionysij sententia, decem & octo centurias explebant, Liuij autem, tres prætereа quas à Romulo facit institutas, prima autem classis duas & octoginta, vt in iis duas fabrũ numeremus. Itaque magis adducor vt credam hunc honorem equitibus & primæ classis tributum esse, vt si in ferendis suffragiis vnum idémque sentirent, eorum valeret sentẽtia. Quanquam Dionysius hanc, quã dixi rationẽ conuenienter sententiæ suæ de numero centuriarũ attulit. Equites enim facit explẽtes decem & octo centurias, primam classem octoginta, secundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam viginti, quartam duas & viginti, quintam triginta. Ex quo perspici potest, quàm incerta sint ea omnia, quæ literarum monumentis mandantur, dum alius aliud tradit, vt quod sequamur non habeamus. Sed verba Dionysij de ratione suffragiorũ proferri est melius. Hoc quidem supra docui, in populi iure res tres & maximas & maxime necessarias lege fuisse, magistratuum & pacę & bello necessariorũ creationem, legum lationem & abrogationem, bellorum indicendorũ, gerẽdorúmque potestatem. Hæc autem omnia suffragiis & sententiis curiatim administrabantur, vt inops multitudo tantum voce ac suffragio suo, quantum locupletissimus quisque posset. Ita fiebat, vt cum multò maior esset tenuiorum numerus quàm locupletum, hi ab illis hac re superarentur. Quod cum Tullius intelligeret, in opulentos suffragiorum rationem transtulit. Nam cum aut ma-

gistratus

gistratus creandi erant, aut lex ferenda vel abrogãda, aut bellum indicendum centuriatim,non tributim concionẽ conuocabat. Vocabat enim ad dicendam sententiam,vel ferendum suffragium primùm eas centurias,quarũ maximus census erat,in quibus erant & equitũ decem & octo, & primæ clasis octoginta centuriæ. Horum verò qui tribus reliquos superarent, si vnum idémque sensissent, valebat sententia. Quòd si variaretur,tum secũdam classem vocabat, cuius si essent varia iudicia & suffragia, tertiam quartámque classem etiam vocabat, ídque faciebat, dum essent septem & nonaginta centuriæ in eadem sententia. Quòd si vsque ad quintam classem hoc minime cõsequebatur, erántque centum & nonaginta centuriarum paria suffragia, tum vltimã classem vocabat in qua inops multitudo, quæ ob eam causam immunis erat à militia. Vtri autẽ parti hæc clasis fauisset,ea vincebat. Quãquam hoc ita raro incidebat,vt fere fieri non posset. Sæpe enim prima classe vocata,res conficiebatur,vt vix ad quartã quinta & postrema prætermissa, perueniretur. Hæc ille. Facit quidem, vt intelligi potuit, sex classes,quarum in quinta pauperes collocat. Hanc autem suffragiorum ferẽdorum rationem sua ætate mutatam esse paulò infrà confirmat his verbis,Atque hæc quidem ratio in multa secula mansit, seruatáque est à Romanis, nostris verò temporibus mutata est maximis populi vim inferentis tempestatibus. Et quanquam non omnino sublata est, tamen & illorum sententia & mea ipsius,qui sæpe comitiis adfui, non iam veterem illam retinet descriptionem & diligentiam. Atque hæc Dionysius. Quoniam autem coniuncta est cum hac suffragiorũ, comitiorúmque ratio, hoc loco de vtraque dicendum est. Comitium quidem à coëundo, vt nomen ipsum indicat,dicitur,quasi coïtium,sed m litera vocalitatis gratia interiecta est.Comitiorum autem tria erãt genera, Centuriata,curiata,& tributa. Neque enim verè dicunt, qui curiata & tributa eadem fuisse confirmant. Quod vel ex illo Ciceronis loco qui in priore in Rullum

oratione positus est, intelligi potest, Atque hic perspicuū est, quid iuris à maioribus acceperitis, quid ab hoc Trib. pl. vobis relinquatur. Maiores de omnibus magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt: nam centuriata lex censoribus ferebatur, Curiata cæteris patriciis magistratibus. tum iterum de eisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficij sui pœniteret. Nunc quia prima illa comitia tenetis, cēturiata & tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. Hic autem Trib. pl. quia videbat potestatem neminem iniussu populi aut plebis posse habere, curiata ea comitia, quæ vos nō sinitis, confirmauit, tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita cum maiores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare, hic homo popularis ne vnā quidem populo comitiorū potestatem reliquit. At ex his omnes intelligere arbitror tria comitiorū fuisse genera, & inter tributa & curiata interesse. Ea autem quę essent, nunc patefaciendum est. Centuriata quidem erāt, in quibus centuriæ eo ordine, quem supra descripsimus, consules creabant. Itaque corruptus est locus Ciceronis, vt mihi quidē videtur, quem modo protuli. Nam Centuriata lex Censoribus ferebatur, legēdúmque est pro Censoribus, Consulibus. Quod locus ille T. Liuij, qui est apud eū scriptus in lib. v. apertissimè declarat, Comitia curiata quæ rē militarem continent, Comitia Centuriata quibus Consules Tribunósque militares creatis, vbi auspicatò, nisi vbi assolent, fieri possunt? Tribunos autem militares intelligit eos, qui erant tum consulari potestate, qui iisdem comitiis, quibus Consules, creabantur. Comitia autem curiata erant, in quibus magistratus & duces belli in curia creabantur. Hoc enim quod obscurè de his dixit Cicero, Curiata tantum auspiciorum causa remanserūt, proxima fere pagina planè dixit, Atq; hoc cum in eo reprehendendum est quòd per Trib. pl. Tribunitia potestas minuitur, tum in eo deridēdum, quòd Consuli, si legem Curiatam nō habet, attingere rem militarem nō licet. Curiata enim

comitia

comitia in quibus lex Curiata ferebatur, rem militarē, vt ait Liuius, cōtinebāt. Quæ autē fuerint Tributa comitia, difficile est dictu. Fuit quidem tempus, cùm plebeij magistratus cēturiatis comitiis creabantur, ídque intra annos XVIII. à Tribunorum pleb. constitutione. Hinc tributis comitiis creari cœpti sunt, vt auctor est Liuius II. lib. his verbis, Tū primùm tributis comitiis creati tribuni plebis sunt. Quòd vt demus ita esse, non tamē totā definitionē, sed solùm partē eius tenebimus. Quòd si quis dicat eorū definitionē ex duobus aliis esse intelligendam, ne sic quidem difficilis hæc quæstio esse desinet. Quanquam enim si centuriata sunt ea, in quibus tantū Cōsules & Tribuni militares creabātur, & Curiata ea, quæ rem militarē continebant, effici videtur, Tributa ea esse, in quibus, vt etiā nomē declarat, populus fusè in tribus cōuocabatur, vt cęteros magistratus crearet: tamen illud primùm occurret nobis, quòd suprà in Ciceronis verbis continetur, curiata lex cæteris patriciis magistratibus ferebatur, nisi fortè non curiata, sed tributa legendum est. Id enim videri potest, cùm præsertim de comitiis curiatis eodem loco verba faciens, ea ad rem militarem dicat pertinere. Deinde illud etiam obstat nobis, quod lib. XV. Au. Gellius ex libris Lęlij Felicis ad Q. Mutium sumptum esse dicit, Item in eodem libro scriptum est, cùm ex generibus omnium suffragium fertur, curiata comitia esse: cùm ex censu & ætate, centuriata: cùm ex regionibus & locis, tributa. Multóque illud magis quod idem auctor lib. XIII. M. Messalam ait dicere, Minoribus creandis magistratibus, Tributis comitiis magistratus, sed iustiùs curiata dantur lege. Maiores centuriatis comitiis sint. Idem etiam auctor est lib. XV. id quòd Ciceronis & Liuij, quos paulò antè citauimus, auctoritatem & sententiam refellit, eundem Lęlium Felicem scriptum in eodem libro reliquisse, comitiis centuriatis exercitum extra vrbem imperari oportere. Quod etiam pluribus M. Varro lib. V. de Latina lingua confirmat, In commentariis consularibus scriptum sic in-

ueni, Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicit hoc, Calphurni voca inliciū: omnes Quirites huc ad me. Accensus dicit sic, Omnes Quirites inliciū visite huc ad iudices. C. Calphurni⁹ dicit, Voca ad cōuētionē omnes Quirites huc ad me, Accensus dicit sit, Omnes Quirites, ite ad cōuentionē huc ad iudices. Deinde Consul eloquitur ad exercitum, Impero qua cōuenit die ad comitia cēturiata. Atq; hęc quidē duo postrema nō obstāt, quominus Ciceronis & T. Liuij de curiatis comitiis vera sit sentētia. Neq; enim de magistratibus præfectísq; bellicis loquūtur Varro & Lælius Felix, sed solùm de imperando exercitu, qui centuriatim, vt docui, Seruij Tullij instituto cōscribebatur. Superiora autem valde repugnant & iis quæ illi de centuriatis curiatísque comitiis dixerunt, & ei, quam tributis comitiis statui definitionem. Quanquam nullam statui, difficultatémq; eius statuendæ potius ostēdi, eámque nunc etiam augere volo, cùm difficile sit quid in tanta tam grauium auctorum de his dissensione, iudicare & tenere debeamus. Sed tamen hoc confectum arbitror, nō eadem curiata & tributa, vt nonnulli putāt, comitia fuisse. Teneamus ergo tria comitiorum genera fuisse, centuriata, quibus centuriæ ferebant sententiam in creādis vel consulibus solis & tribunis militibus consulari potestate, vel etiam prætoribus, atque Censoribus. Curiata ea, quibus populus in curias conuocatus reliquos magistratus crearet. Tributa ea quibus (sic enim Cicero definit) iudicaret, vel minores magistratus crearet, vt M. Messalæ definitionem intelligamus. Ad Cēturiata populus per cornicinem, ad curiata per lictorem conuocabatur, vt Lælio Felici placet, in quæ duo genera Calata comitia tribui, eidem placet. In quo genere quid velit, ignoro. Calata enī ea vocat, quæ pro collegio pōtificum vel regis sacrorum, vel flaminum inaugurandorum causa habentur. Nos autem docuimus centuriata, & curiata quæ sunt calatorum, vt vult, species, ad multa alia pertinere. Ad centuriata etiam comitia Accensus populum conuocabat, quemadmodum suprà ostendi M. Varronem scriptum inuenisse

in

in Consularibus commentariis, quanquam loquitur tantùm de re militari. Tributa autem quis conuocaret, non inueni. Est etiam hæc comitiorum diuisio. Alia enim sunt Consularia, alia prætoria, alia censoria, alia quæstoria, alia ædilitia, in quibus consules, prætores, censores, quæstores, ædiléſque creabantur. Erant enim hæc sola stata & solennia. Nam alia erant incerta, vt Maximi pontificis, maximi curionis flaminum atque sacerdotum, quòd eorum magistratus nullo certo tempore definiti essent. Horum omnium mentio crebra est apud Liuium atque Ciceronem. Nunc dicendũ est & quo loco & quo tempore comitia haberentur. M. quidem Varro lib. I I I I. de Latina lingua, vnde comitium dicatur, exponens, curiata comitia in curia haberi solita videtur dicere, Comitium, inquit, ab eo quòd coibant eò comitiis curiatis, & litium causa. Nam si comitium appellat locũ eum, in quem cogebatur populus & comitiis curiatis, & litium causa, lites autem agebantur in curia Hostilia & in Rostris, vt eodẽ lib. deinceps tradit, profectò etiam comitia curiata eisdẽ locis habita esse confirmat. Quòd si in eo tempus illud spectasset, cùm campus Martius nõdum publicatus esset, certè de centuriatis comitiis mentionem fecisset. Nam Campus Martius erat Tarquiniorum, qui posteaquam expulsis Tarquiniis Marti consecratus est, hinc est appellatus Martius, in eúmque postea populus comitiis centuriatis conuocabatur. Itaque omne tempus videtur potius Varro comprehendere. Tempus autem comitiorum varium fuit. Varietatem quidem omnem mihi non est propositum persequi: satis erit quædam exempla proferre. Cùm ego diligenter inquirerem in quẽ diem prima illa comitia consularia, expulsis regibus, indicta essent, nihil certi reperire potui. Ex quodam autem loco T. Liuij coniicere possumus, Quintili mense ea habita fuisse. Nã anno quarto & quadragesimo postquã exacti reges fuissent, primùm Calend. Sextiles tũ solennes magistratibus ineundis fuisse docet, cùm superioribus annis nullã eius rei fecisset mẽtionem. Comitia, inquit, inde habita, crea-

ti Consules L. Ebutius. P. Seruilius calendis Sextilibus, vt tunc principium anni agebatur, Consulatū ineunt. Quoniam ergo hic primus locus est, in quo de eo die, quo cōsules tum magistratum inibát, loquitur, verisimile est superiores annos tres & quadraginta à calendis Sextilibus, id est, Augustis duxisse exordium. Quot autem annos ille mos deinceps seruatus fuerit, de eo nihil præter eandem coniecturā tradere possumus. Neque enim inuenio mutatum fuisse illud tempus, vsque ad CCCII. annum post vrbem conditam, quo Liuius ait Idus Maias fuisse solennes ineundis magistratibus tertio libro, his verbis, Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Hoc certè intelligi facilè potest, cùm hoc tempus dicat fuisse solenne, nō duobus aut tribus annis id obseruatum esse, sed pluribus. Solenne enim id dicitur, quòd legitimum est, & fieri solet. Rursus mutatū tempus initio ferè quinti repetio. Nam cùm solennes dies ineundis magistratibus essent Nonæ Decēbres, eum mutatum esse dicit his verbis, Primores patrum siue culpa, siue infelicitate Imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos Trib. militum creādos esse, qui Cal. Octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cū pedibus iretur, cæteri Trib. militum nihil contradicere. At enim verò Sergius Virginiúsque propter quos pœnitere magistratuum eius anni Senatum apparebat, primò deprecari ignominiam, deinde intercedere Senatusconsulto, negare se antè Idus Decembreis solēnem ineundis magistratibus diem honore abituros esse. Paulò infrà eadem pagina ex Idibus Decembribus in Cal. Octobreis mutatum diem esse solennem ineūdis magistratibus docet, Cùm omnium assensu comprobata oratio esset, gauderéntque patres sine Tribunitiæ potestatis terriculis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium comitia Tribunorū militum habuere, qui Cal. Octobribus magistratum occiperent

rent,seque eam ante diem magistratu abdicauere. Paucis annis hic dies seruatus fuit. Nam sexto ferè anno pòst, quòd Consules morbo essent impliciti, placuisse Calendas Quintiles solennes esse dicit, Consulibúsque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. Itaque cùm ex Senatus consulto Consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitũ interregem prodidit. Ab eo creati sex Tribuni militum consulari potestate, vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuum Reipub, esset. Calendis Quintilibus magistratum occepere. Hunc etiam diem in alium, etsi incertũ, mutatũ inuenio. Neque enim dies nominatur. Hoc autem anno CCCCXIII. post vrbem conditam reperio accidisse. Quod Liuius initio ferè libri VIII. docet his verbis. Iussisque antè tempus Consulibus abdicare se magistratu, quò maturiùs noui Consules aduersus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis, quorum culpa imminutum esset, comitia haberi. His enim verbis, quò maturiùs &c. mutatum fuisse solennem tum diem ineundis magistratibus indicat. Vt autem hic incertus est dies, sic certus est is, qui paulò pòst, id est, octauo inde anno statutus est Calendarum Quintilium. Ex templo igitur, inquit, Coss. noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus inierũt, comparare inter se prouincias iussi. Mensem autem, quo diutissimè comitia habita sunt, Februarium fuisse inuenio, & Idus Martias diem solennem ineũdis magistratibus. Semper enim tenuit bello Punico secundo, & bello Macedonico, atque eo etiam diutius. Liuius hoc docet multis locis, quorum nõnullos protuli. Anno quarto secundi belli Punici, libro tertio scribit his verbis, Circumacto tertio anno Punici belli T. Sempronius Consul. Idibus Martiis magistratum iniit. Initio libri sexti, Cneus Fuluius Centimalus. P. Sulpitius Galba Coss. cùm Idibus Martiis magistratũ inissent, Se-

natu in capitolium vocato, de Repub. de administratione belli, de prouinciis exercitibúsque patres consuluerũt. Initio. primi libri de bello Macedonico, qui fuit annus D V I. post vrbem conditam, Omnium primùm, inquit, eam rem Idibus Martiis, quo die tum cõsulatus inibatur, Ser. Sulpitius Cos. retulit. Lib. v I I I. dec. I I I I. M. Valerius Messala inde & C Liuius Salinator consulatum Idibus Martiis cùm inissent, de Repub. déque prouinciis & exercitib usSenatum consuluerunt. Lib. x. eiusdem decadis, Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Lib. I. quintæ decadis, Idibus Martiis, quo die Sẽpronius, Claudiusque consulatum inierunt, mentio tantũ de prouinciis Sardinia Histriàque & vtriusq; hostibus fuit. Lib. tertio eiusdẽ decadis, L. Æmylio Paulo. C. Licinio Coss. Idibus Martiis principio insequentis anni, cùm in expectatione patresessent, &c. His omnibus intelligitur, diem comitiorum habendorum, solennem iustum & statum nullum fuisse, cùm ineundi magistratus multi fuerint, qui quàm varij fuerint, non opinor, iniucundum erit ex iis, quæ multa collegimus ex omni memoria, cognoscere. Ita fit, vt comitia indicta & edicta fuerint, quòd in quem diem haberẽtur, indiceretur. Idque Cicero in tertio libro epistolarum ad Q. Fratrem, indicat his verbis, Adhuc erat valde incertum & quando comitia, & qui Consules futuri essent. Si erat incertum, quando, vt ait, comitia futura essent, nullus erat status dies comitiorum. Itaque in secundo libro in quem diem edicta fuerint, eo anno, quo epistolam scripsit, exponit, Sed omnia sunt tardiora propter furiosæ ædilitatis expectationem. Nam comitia sine mora futura videntur. edicta sunt ad x I. Cal. Februarias. Ego quo die Cicero fuerit creatus cõsul, non inueni. Cõsulatum quidem se inisse Calendis Ianuariis dicit: In oratione I I. in Rullum pro lege agraria, Ego autem non solùm hoc in loco dicam, vbi est id dictu facillimum, sed in ipso Senatu, in quo esse locus huic voci nõ videbatur, popularem me futurum esse Consulem, prima mea illa oratione

tione Cal. Ianuariis dixi. Itaque in v. lib. earum epistolarũ quæ familiares inſcribuntur, pridie Cal. Ianuarias dicit ſe abiiſſe magiſtratu, Atque ille, quod te audiſſe credo, pridie Cal. Ianuarias, qua iniuria nemo vnquam in annuo magiſtratu improbiſsimus ciuis affectus eſt, ea me Conſulem affecit, cùm Rempub. conſeruaſſem, atque abeuntem magiſtratu concionis habēdæ poteſtate priuauit. Ex quibus perſpicitur, Calendas Ianuarias tum diem ſolennē ac iuſtum fuiſſe ineundis magiſtratibus. quod quādiu tenuerit, tradere nō poſſum. Qui autem comitia habiturus erat, is ad quem futura eſſent, ſiue edicebat, ſiue indicebat diem, non quem vellet ſemper, ſed eum interdum ad quem Senatus cenſuiſſet. De quibus omnibus aliquid dicendũ eſt. Habebat quidem Comitia vel alter Conſul, vel Dictator, qui interdum comitiorum habendorum tantùm cauſa creabatur, vel Interrex. nam in Conſule Tribunum militarem Cōſularis poteſtatis numero. Horum Conſul erat legitimus, cæteri erant extraordinarij. Quod mox docebimus. Vter autem Conſulum, haberet Comitia, non erat conſtitutum, ſed ipſi inter ſe comparabant, interdum vter præeſſet, ídque iuſſu primùm factum eſſe inuenio, interdum S C. fiebat, quo nominatim alter vocabatur. T. Liuius lib. X L I. Sedato tandem Hiſtrico tumultu, S C. factum eſt, vt C O S S. inter ſe compararēt, vter eorum ad comitia habenda Romā rediret. Tum M. Iunius rediit. Nam paulò infrà apud Liuium hæc ſequuntur, Per eos fortè dies M. Iunius C O S. ex Hiſtria comitiorum cauſa rediit. Comparare autem hoc loco apud Liuium, pro eo poſitum eſt, quod deliberare, conſultare, cōponere ſine ſorte. Nam ſæpe apud eum legitur, S C. factũ eſſe, vel patres cenſuiſſe, vt C O S S. & prætores vel comparēt inter ſe, vel ſortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum, lib. x x x i i i. De prouinciis cùm ad Senatum retuliſſent, patres cenſuerunt, cùm in Hiſpania tātum gliſceret bellum, & iam conſulari & duce & exercitu opus eſſet, placere, Conſules Hiſpaniam ci-

teriorem & Italiam prouincias aut cõparare inter se aut sortiri. Alterum quod dixi, Senatum censuisse interdum, vter Cõsul comitia habere placeret locus ille indicat qui est apud Liuium in lib. X L I. De prouinciis deinde consultus Senatus, Pisas & Ligures prouincias Consulibus decreuit. Cui Pisę prouincia obuenisset, cùm magistratuũ creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Cùm ego diligẽter inquirerem, cur alterum definirent patres, in eo commoditatis & vtilitatis reip. eos rationem duxisse comperi. Nam qui Romę erat, vel non tam procul Roma, quàm collega, aut non tam graui bello occupatus, is demum comitia habere iubebatur. Quòd si vno in loco essent, nec ancipiti bello detinerentur, tum ferè comparabant inter se, vter rediret, ad comitia habenda si abessent, si essent Romæ, vter ea haberet. Sin neuter sine periculo reuocari posset, tum vel dictator, vel interrex comitiorũ causa creabatur. Si dictator, literæ in castra ad Consules mittebantur, vt ab altero nocte diceretur, idque si tutò ad eos mitti poterant, sin minus, Romæ Prodictator à populo dicebatur. Hoc postremum semel tantùm factũ legi lib. I I. de bello Punico secundo, itaque ad remedium iandiu desideratum nec adhibitum, Dictatorem dicendũ ciuitas confugit. Sed quia & C O S. aberat, à quo vno dici posse videbatur, nec per occupatam armis Punicis Italiam, facile erat aut nuncium, aut literas mitti, nec Dictatorem populus creare poterat quòd nunquam ante eam diem factũ erat, Prodictatorẽ populus creauit Q. Fabium Maximum. His autem verbis, Nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuncium aut literas mitti, Liuius significat, non semper necessariam fuisse eius qui dictator diceretur, præsentiam. Id enim apertè lib. V I I I. post vrbem conditam docet his verbis. L. Cornelio quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt Dictatorem comitiorũ causa diceret. D. M. Claudium Marcellum &c. Nam dictatorem creatũ esse comitiorum tantũ causa tum cùm

bellum C O S S. necessario occuparet, lib. I X. scribit his verbis, Dictatorem idem annus habuit, P. Corneliũ Scipionem cum magistro equitũ P. Decio Mure. ab iis propter quæ creati erãt, comitia Consularia habita, quia neuter C O S S. potuerat bello abesse. Quibus verbis illud etiam intelligitur, nõ solùm Dictatorem, sed magistrum etiam equitum vnà cum eo ius habuisse comitiorum habendorum, cùm alter C O S. solus ea haberet, quemadmodum supra dictum est. Quod ex hoc loco lib. V I I I. facilè perspici licet. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter C O S. comitiorum causa Romam reuocatus. Quòd autem suprà dixi, Dictatorem nocte dici moris fuisse, non solùm de eo dictatore intellectum volo, qui terrore belli audito dicebatur, sed de eo etiam, qui comitiorum tantùm causa creabatur. De dictatore quidem belli causa dicto, illud Liuianum lib. I X. post vrbem conditam intelligitur, Nocte deinde silentio, vt mos est, L. Papyrium Dictatorem dixit. Eadẽ dicit in eandem sententiam lib X I I. Libro autẽ V I I I. eum qui comitiorum causa dicebatur, non solùm nocte dici solitum scribit, sed etiam qua parte noctis. Oriente enim nocte id fieri solitum confirmat his verbis, Eam rem Tribuni suspectam infamémque criminando fecerunt. Nam neque facile fuisse id vitium nosci cùm C O S. oriente nocte silentio diceret Dictatorem, neque ab C O S. cuiquam publicè priuatímue de ea re scriptũ esse &c. Sed de Dictatore satis multa dicta sunt. Nunc de Interrege pauca dicamus. Interrex interdũ creabatur comitiorũ causa, atque id iam ab initio vrbis obseruatum est, quod alio loco docebimus, nunc satis est intelligi, morem Interregis creandi comitiorum causa quàm Dictatoris esse antiquiorem. Neque enim Dictator comitiorũ causa ante dici cœptus est, quã Dictator de plebe est creatus. Nã cùm ante illud tẽpus nihil interesset plebis, dictatórne, an interrex consularia comitia haberet, quòd nec interrex, nec Dictator quisquam de plebe creari poterat, qui alterum ex plebe

consulem crearet, nullam etiam morã illa afferebat, quominus res ad interregnũ rediret. At postea quàm Dictaturæ fastigium conscendit, tum demũ vt absentibus Consulibus Dictator potius, quàm interrex comitia haberet, omnem diligentiam adhibebat. Contrà interregem patres petebãt. Quod ex his Liuij locis intelligi licet. In lib. VII. post vrbem conditam, Quia inquit nec per Dictatorem plebeium, nec per Popilium Consulem comitia consularia haberi volebant, & alter COS. Fabius bello retinebatur: res ad interregnum rediit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, Cornelius Fabius, C. Sulpitius, Lucius Aemylius, Quintius Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta cõtẽtio est, quòd duo Patricij COSS. creabãtur, intercedentibúsque Tribunis, Interrex Fabius aiebat in XII. tabulis legem esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratúmq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cum intercedendo Tribuni nihil aliud, quàm vt differrent comitia valuissent, duo patricij COSS. creati sunt. T. Sulpitius Potitius, M. Valerius publicola. Octo fuerũt tum interreges, id est anno CCCC. post vrbem conditam, triennio autem pòst, fuerunt vndecim. Extremo anno comitia Consularia certamen patrum ac plebis diremit, Tribunis negantibus passuros comitia haberi, nisi secundum Liciniam legem haberentur, Dictatore obstinato tollere potius totum è Repub. Consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. prolatandis igitur comitiis cùm Dictator magistratu abiisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde patribus plebem interreges cùm accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatũ est. Illo anno aliter atque CCCC. initum est interregnũ. Tum enim erat Dictator, erat Consul. hoc autem anno prolatandis Comitiis Dictator magistratu abiit, non quòd, vt arbitror, sex eius menses præteriissent, sed Tribunorum certaminibus impulsus. Itaque nõ mihi videtur legitimũ hoc interregnum fuisse. Est enim interregnũ aliud nihil

quàm

quàm poteſtas in quinque dies cum rex mortuus eſt, ad alterum ſubrogandum ſufficiendúmve comparata. Si ergo & ad alios magiſtratus referatur, & dum quis eſt in magiſtratu, non propriè interregnum dicitur. Sed quoniam Romæ quoad manſerunt reges, vſitatũ hoc verbum fuit, etiam exactis regibus retinuerunt. Hic me locus monet, vt aliquid de comitialibus diebus differam Comitiales dies duobus modis inuenio dici, iíſque contrariis. Nam & ij in quibus nefas erat haberi comitia, & ij in quibus ea fas erat haberi, dies comitiales vocabãtur. Comitiales autem nõ dicũtur ſolùm ij, in quibus comitia haberi licebat creãdis magiſtratibus, ſed ij etiam, in quibus populus alicuius rei agendæ cauſa cõueniebat. T. Liuius in tertio lib. poſt vrbẽ cõditam, Quemadmodũ Tribuni ſe geſsiſſent in prohibendo delectu, ſic Patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Per dies autem comitiales Senatus haberi non poterat, quod Cicero lib. I I. epiſtolarum ad Q. Fratrem tradit his verbis. Conſecuti ſunt dies comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. Si id verum eſt, id eſt, ſi dies comitiales impediebant, quominus Senatus haberi poſſet, certè illa ætate quo die Senatus habebatur, is non erat comitialis. Quòd ſi ita eſt, nec Calẽdæ Febr. nec I I I. Nonas eiuſdẽ menſis, nec I I I I. nec V. nec V I. nec V I I. Idus eiuſdem comitiales dies erant. Nam iis diebus eodem libro aliquid actum eſſe dicit in Senatu. A Calendis Februariis legationes in Idus Febr. reiiciebantur: eo die res confecta non eſt. Ad I I I. Non. Febr. Milo affuit, ei Pompeius aduocatus venit, producta dies eſt in I I I I. Idus Febr. Interim reiectis legationibus, I I I. Iduum referebatur de prouinciis quæſtorum & de ordinandis prætoribus. Paulò infrà, Ad I I I I. Iduum Febr. Milo affuit, dixit Pompeius &c. Paulò infrà; Clodius in Quirinalia produxit diem. Ad V I. Id. Feb. Senatus ad Apollinis fuit. Paulò infrà. Ad V I I. Iduum Feb. ad Apollinis S C. factum eſt, ea quæ facta eſſent ad V I. Iduũ Februarij contra Remp.

esse facta. Hi inquam dies, non erunt comitiales, nisi fortè quòd dixit, Consecuti sunt dies Comitiales &c. refert ad id quod paulò antè dixerat. Nam comitia sine mora futura videantur, edicta sunt ad XI. Cal. Februarias. Ita loquitur de diebus iis in quibus comitia edicta erāt creādis magistratibus, quod vero propius videtur esse. Vtcunque res habeat, id obtinebimus quòd Cicero dixit, Senatum non potuisse haberi per comitiales dies. Comitiales autem dies indicebantur siue edicebantur, vt dixi. In quo & auspiciorum, & dierum religiosorum, nefastorū, atrorúmue ratio habebatur. Liuius libro XLI. COS. Q. Petilius cum primùm per auspicia posset, collegę subrogando comitia habere iussus & Latinas edicere: comitia in diem III. Non. Sextiles, Latinas ad diem III. Idus Sextiles, edixit. Itaque cùm Augures consulti, vitio creatos aliquos dixissent, statim magistratu se abdicabāt, vt si tonuisset quo quis die creatus erat consul, vel prodigium aliquod visum esset, quòd vel ille locus Liuij qui est positus in XXIII. lib. indicat, Postquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia vni Consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet: cui ineunti consulatum cùm tonuisset vocati Augures vitio creatū videri pronunciauerūt, vulgóque patres (ita fama ferebat) quòd tum primùm duo Plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus III. Sed vt pluribus de diebus comitialibus disserā, qui dies ne comitia haberentur impedirent, docebo. His enim cognitis comitiales etiam cognoscemus. Comitia impediebant primùm festi dies, deinde religiosi nefasti & atri. Festi dies partim sacrificiis deorum, partim epulis, partim ludis in deorum honorem faciendis, partim feriis obseruandis constant. De his omnibus pauca dicam & primùm de feriis. Feriarum duo genera erant. Aut enim priuatæ sunt, aut publicæ. Publicarum sunt genera quatuor. Aliæ enim

statiuæ

ſtatiuæ ſeu ſtatæ ſunt, aliæ conceptiuæ, aliæ imperatiuæ, aliæ nundinæ. Has duas poſtremas formas addit Macrobius primo libro Saturnaliorum. Varro nō addit. Statiuæ erant, quæ in ſtatos menſes & dies incidebant: conceptiuæ, quæ concipiebantur à cōſulibus aut pōtificibus quotānis non certis diebus aut menſibus, annales vocabantur: quæ nec certis menſibus nec diebus nec quotannis concipiebantur, non erant annales. Annales erant paucæ (quatuor enim tantū enumerat Varro,) Compitalia qui dies erat attributus laribus in quo aut vbi viæ competūt, id eſt in compitis ſacrificabatur. Latinæ feriæ, dies conceptiuus dictus à Latinis populis, quibus in Albano monte ex ſacris carnem petere fuit ius cùm Romanis. A quibus Latinis Latinæ dictæ. Sementinæ feriæ, dies is qui à pontificibus edictus, appellabantur à ſemente, quòd ſationis cauſa ſuſceptę eſſent. Paganicę eiuſdem agriculturę cauſa ſuſceptæ, vt haberet in agris omnis pagus, vnde Paganicę dictæ ſunt. Latinarum quidem feriarū crebra eſt apud Liuium mentio, reliquarum nulla. Ego nonnullos Liuij locos proferam, ex quibus intelligi poterit Latinas à Cōſulibus edici ſolitas. Ita non fuiſſe ſtatas. Lib. X L I. Latinę feriæ fuere ante diem I I I. Non. Maij, in quibus quia in vna hoſtia magiſtratus Lanuuinus precatus non erat S.P.Q.R. religioni fuit. Id cùm ad Senatum relatum eſt, Senatúſque pontificum collegium reieciſſet, pontificibus quia nō rectè factæ Latinæ eſſent, inſtauratis Latinis, placuit Lanuuinos, quorum opera inſtauratæ eſſent, hoſtias præbere. Acceſſerat ad religionem quòd Cn. Cornelius C O S. ex monte Albano rediens concidit, ſed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus ſepultúſque eſt. Pontifex idem fuerat. Conſul Q. Petilius cùm primùm per auſpicia poſſet, Collegæ ſubrogando comitia habere iuſſus, & Latinas edicere, comitia in diē I I I. Non. Sextiles Latinas ad diem I I I. Idus Sextiles edixit. Idem lib. V. poſt vrbem conditam, ingens inde haberi captiuus vates cœptus, eúmque adhibere Tri-

buni militum Cornelius Posthumúsque ad prodigij Albani procurationem ac Deos ritè placandos cœpere. Inuentúmque tandem est, vbi neglectas ceremonias intermissúmve solenne Dij arguerent, nihil profectò aliud esse, quàm magistratus vitio creatos, Latinas sacrúmque in Albano monte non ritè concepisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integrò repeterētur, & interregnum iniretur. Quando feriarum Latinarum origo extiterit, non potui inuenire. Certè in primo libro idem Liuius sacri Albani mētionem facit, ídque vetus fuisse scribit his verbis, Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut Diis quoque patriis relictis, obliuioni dederant. Id ego sacrum Albanū vel Latinas ferias appellatū esse puto, quòd omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis feriis fuisse coniunctum. Atque hæc quidem de Latinis feriis. Sementinæ autem & paganicę quę essent, exposui. Vtræque conceptiuæ fuerunt, sed Ianuario mēse, vt in primo libro de fastis Ouidius his carminibus indicat,

Ter quater euolui signantes tempora fastos,
 Nec sementina est vlla reperta dies.
Tum mihi (sensit enim) lux hæc indicitur, inquit,
 Musa, quid à fastis non stata sacra petis?
Vtque dies incerta sacris, sic tempore certo,
 Seminibus iactis, est vbi fœtus ager,

Idem paulò infra paganicas semente peracta fieri solitas tradit.

Villice da requiem terræ semente peracta,
 Da requiem, terram qui coluere, viris.
Pagus agat festum, pagum lustrate coloni,
 Et date paganis annua liba focis.

Sunt etiam feriæ conceptiuæ, vt dixi, non annales. Eas Varro dicit fuisse quæ proprio verbo aut non perspicuo significabantur. vt Nouendiale sacrum, cuius originem & vim exponit in primo libro Liuius. Romanus quoque ab

eodem prodigio Nouendiale ſacrum publicè ſuſceptum eſt, ſeu voce cæleſti ex Albano monte miſſa(nam id quoque traditur)ſeu Aruſpicum monitu. Manſit certè ſolenne,vt quandocunque idem prodigium nunciaretur,feriç per nouem dies agerētur. Prodigium autem paulò ſupra narrat his verbis, Deuictis Sabinis cùm in magna gloria magníſque opibus regnum Tulli ac tota res Romana eſſet,nunciatum regi patribúſque eſt, in monte Albano lapidibus pluuiſſe. Non eſt neceſſe docere, quoties id prodigium nunciatum fuerit, idem ſacrum fuiſſe ſuſceptum. Hoc enim & lōgum nimis eſſet,& curioſum. Satis eſt intelligi, hoc ſacrum non quotannis factum eſſe, nec certo die,cum eius cauſa eſſet incertiſsima. Eodē pertinēt ſupplicationes, obſecrationes, lectiſternia, aliæque religiones,quæ prodigiis nunciatis,placandis diis procurabātur. Libro XXVII.Liuius, Prodigia quoque prius, quàm ab vrbe COSS.proficiſcerentur,procurari placuit.In Albano monte tacta de cælo erant,ſignum Iouis,arbórque tēplo propinqua,& Hoſtiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes,& Sinueſſç murus portáque.Hæc de cęlo tacta. Cruentam etiam fluxiſſe aquam Albanā, quidam auctores erant &c. Ea prodigia hoſtiis maioribus procurata & ſupplicatio circa omnia puluinaria, obſecratio in vnū diem indicta. Lib. XXVI. Eodem anno prodigia aliquot viſa nūciatáque ſunt. In æde Concordiæ Victoria,quæ in culmine erat, fulmine icta, decuſſáq; ad victorias, quæ in arce fixæ erant,hæſit,neque inde procidit. Et Anaginæ & Fregellis nunciatum eſt murum portáſque de cælo igne tactas, & in foro Sudertano ſanguinis riuos per diem totum fluxiſſe, & Ereti lapidibus pluuiſſe, & Reate mulam peperiſſe.Ea prodigia hoſtiis maioribus ſunt procurata & obſecratio in vnum diem populo indicta & Nouendiale ſacrum. Non neceſſe habui omnium prodigiorum procurationes, quòd id ad rem nihil pertinet, hic attexere. Quemadmodum autem ferias alias ſtatas, alias conceptiuas eſſe diximus,& cōceptiuarum partim annales, partim

non annales,sic ludorũ diuisio adhiberi potest. Alij enim stati sunt, alij conceptiui & conceptiuorum, alij annales, alij non annales erant. Ludos omneis primum fuisse indictiuos & conceptiuos,nõ annales aut annuos, id est,nõ in annos singulos,reperio,deinde annales quosdam,tum statos solos Apollinareis. Ludi primi facti sunt Romæ Neptuno Equestri, quę Consualia appellãtur, quòd Cõsus Neptunus à Romanis diceretur. Indicti sunt autem finitimis populis â Romulo anno IIII. imperij eius, vt placet Dionysio Halicarnasseo,eósque sua etiã ætate fieri solitos dicit. L.Tarquinius annuos fecit eos,qui iidem & Magni & Romani vocantur, quemadmodũ primo libro Liuius docet his verbis, Ludos opulentiùs instructiúsque quàm priores reges,fecit. Tum primũ circo,qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. Loca diuisa Patribus Equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, Fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinẽtibus pedes. Ludicrum fuit equi pugiléśque ex Hetruria maximè acciti.Solẽnes deinde annui mãsere ludi Romani Magníque variè appellati.Hęc ille.Romani ergo & Magni ludi iidem fuerunt, iíque annui, Liuij sentẽtia.Quod verúmne sit dubito.Inuenio enim eos factos fuisse prodigiorũ ferè causa, & interdũ religione iniecta. Id quod ipse Liuius lib.XXII.tradit.Q.Fabius Maximus Prodictator iterum quo die magstratum iniit,vocato Senatu,ab diis orsus,cùm edocuisset patres plus negligentia cerimoniarum auspiciorúmque temeritate atque inscitia peccatum à C. Flaminio COS.esse, quæque piacula iræ deũ essent,ipsos Deos consulẽdos esse peruicit, vt (quod non fermè decernitur, nisi cùm terra prodigia nunciata sunt)Decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. Qui inspectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quòd eius belli causa votum Marti foret,id non ritè factum deintegrò atque ampliùs faciendum esse:& Ioui ludos Magnós & ædes Veneri Erycinæ ac Deæ Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniúmque habendum &c. In XXV. à P.Corne-

à P. Cornelio Scipione ædile ante legitimã ætatẽ creato, factos esse tradit, quod ad Ciceronis ætatem seruatũ, Ædilibus magno honori fuit. Ædilitia, inquit Liuius, largitio hæc fuit, Ludi Romani pro temporis illius copiis magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati. Plebeij etiam ludi fuerunt, qui hoc nomine appellabantur, quòd eos Ædiles plebeij facerent. Nam Ædiles Curules Magnos, qui iidẽ Romani dicebãtur, exhibebant. In lib. XXVII. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Ex his etiam paucis verbis mihi videtur facilè perspici posse, non fuisse vtrosque ludos annuos. Si enim erant annui, cur eo anno instauratos fuisse addidisset? nisi fortè dicimus, non factos sed instauratos scriptum esse. Aliud est enim facere ludos aliud instaurare. Instaurare enim est eos cùm prius non ritè facti sint reficere. Alij quoque ludi fuerunt, qui Scenici à Scena, id est tabernaculo vocati sunt. Eorum origo à pestilentia, cuius vis nulla ratione leuari poterat, aut reprimi, dicta est, nec tamen facti eam leuarunt. In libro VII. pòst vrbem conditam Liuius, Et cum vis, inquit, morbi, nec humanis consiliis, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque Scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterùm parua quoque (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. Deinceps eorum ludorum progressum tradit & absolutionem. Atque hi quidem ludi conceptiui & indictiui omnes fuerunt. Annui essent nécne, aliud affirmare non possunt. Apollinares autem primùm indictiui, vt dixi, fuerunt, idque quadriennio solùm, aut plurimùm quiquennio, deinde voti sunt & facti in statum diem, qui est ante III. Nonas Quintiles. T. Liuius lib. XXVII. post vrbem conditam, Ludi, inquit, Apollinares. Q. Fuluio.

Ap. Claudio COSS. à P. Cornelio Sylla prætore vrbis primùm facti erât: inde omnes deinceps Prætores vrbani fecerant, sed in vnum annum vouebant, diéque incerto faciebant. Eo anno pestilentia grauiùs incidit in vrbem agrósque, quæ tamen magis in morbos longos quã in perniciales euasit. Eius pestilentiæ causa & supplicatũ per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus Prætor vrbis legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuũ in statum diem vouerentur. Itaque ipse primus ita vouit fecitque antè diem III. Nonas Quintiles. Is dies deinde solennis seruatus. Hos autem ludos scribit votos esse ex libris Martis vatis clarissimi, in quibus ita scriptum fuit, Hostes, Romani, si expellere vultis, vomicámque quę gẽtium venit longè, Apollini vouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant. Cùm populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant pro se suísque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebíque dabit summũ. Decemuiri Græco ritu hostiis sacra faciant. Hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper, fiétque res vestra melior. Nam is Dius extinguet perduelles qui vestros cãpos pascit placidè. Deinceps Liuius hęc omnia decreta & facta esse docet. Hos solos statos cõperi. Sacra etiã & epulum, quæ ad festa dixi pertinere, conceptiua fuisse inuenio. Sed quoniam de feriis conceptiuis satis multa dixi, nunc sequitur vt de statis dicendum esse videatur. Quanquam nobis hæc via & artificio tradentibus satis erat de his dicere. Neque enim ars in iis quæ incerta sunt, versari solet. Atque vt in hoc ordinẽ certũ seruem, ab iis quæ in Ianuarium mensem incidebant, initium sumam. Calendis Ianuariis, Iani, à quo deo is mensis nomẽ inuenit, festum fiebat. Hoc quidem festum aliáque stata quæ deinceps trademus vetus Fastorum ratio, quæ inter Capitolij ruinas in marmore insculpta, inuenta est, nos docuit Quam cùm Fastis Ouidianis ita conuenire conferẽdo notaui, vt vel Ouidius ab illis suos, vel qui illos insculpsit, eos ab Ouidianis sumpsisse videatur. In festo autem

Iani

Iani opus agebatur, quòd Ouidius, cur fieret, docet his versibus.

Poſtea mirabar, cur non ſin litibus eſſet
Prima dies, cauſam percipe, Ianus ait.
Tempora commiſi naſcentia rebus agendis,
Totus ab auſpicio ne foret annus iners.
Quiſque ſuas artes ob idem delibat agendo
Nec plus quàm ſolitum eſt teſtificatur opus.

Itaque is dies intercisus erat potius, quam feſtus. A Calēdis autē Ianuariis ad eum diem, qui eſt ante v. Idus eiuſdem menſis, nullum feſtū erat. Eo autē die erant Agonalia. Dies multos eis feſtos Varro aſsignat his verbis, Dies Agonales, per quos rex in regia arietē immolabat. Dicti ab ago, eò quòd interrogatur à principe ciuitatis & princeps gregis immolatur. Eſt enim legendum ago, non agō vt ſcriptum eſt in vulgatis libris. Ouidius enim notationem verbi huius exponens, in multis quas de multorum ſententia affert, hanc Varronis primo loco explicat.

Quattuor adde dies, ductis ex ordine Nonis:
Ianus Agonali luce piandus erit.
Nominis eſſe poteſt ſuccinctus cauſa miniſter,
Hoſtia cælitibus quo feriente cadit,
Qui calido ſtrictos tincturus ſanguine cultros
Semper agátne rogat, nec niſi iuſſus agit.
Pars, quia non veniant pecudes, ſed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.
Pars putat hoc feſtum priſcis Agonalia dictum,
Vna ſit vt proprio littera dempto loco.
Aut, quia præuiſos in aqua timet hoſtia cultros,
A pecoris lux eſt ipſa notata metu,
Fas etiam fieri ſolitis ætate priorum
Nomina de ludis Græca tuliſſe diem.
Et prius antiquus dicebat Agonia ſermo,
Veráque iudicio eſt vltima cauſa meo.

Tertio inde die, id eſt, tertio Idus Ianuarias erant Carmentalia. Varro, Carmentalia nominantur, quòd ſacra

tum & feriæ sunt Carmentis. Ouidius in primo libro de fastis multis versibus causam festi exponit. Idibus Ianuariis Iouis festum erat, de quo Ouidius,

Idibus in magni casus Iouis æde sacerdos
Semimaris flammis viscera libat ouis.

X V I I I. Cal. Feb. erat alterum Carmentis festum, quod etiam Ouidius his carminibus indicat,

Respiciet Titan actas vbi tertius Idus,
Fient Parrhasiæ sacra relata deæ.
Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoque ab Euandri dicta parente reor.
Mox honor eripitur, matronáque destinat omnis
Ingratos nulla prole nouare viros.
Néve daret partus, ictu temeraria cæco
Visceribus crescens excutiebat onus.
Corripuisse patres ausas immitia nuptas,
Ius tamen ereptum restituisse ferunt,
Bináque nunc pariter Tegeææ sacra parenti
Pro pueris fieri virginibúsque iubent.

Eodem etiam die feriæ Porrimæ & Postuertæ agebantur, de quarum dearũ nominibus & sacro idem Ouidius hæc tradidit.

Si quis amas veteres ritus, asiste precanti,
Nomina percipies non tibi nota prius.
Porrima placatur, Postuertáque, siue sorores,
Siue fugæ comites Mænali diua tuæ.
Altera quòd porrò fuerat, cecinisse putatur,
Altera venturum post modò quicquid erat.

In sequenti die, id est, x v i i. Cal. Feb. feriæ erant Concordiæ. Id Ouidius tradit in eodem libro,

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Quà fert sublimeis alta Moneta gradus,
Nunc benè prospicies Latiam Concordia turbam,
Nunc te sacratæ constituere manus.
Furius antiquus populi superator Hetrusci
Vouerat, & voti soluerat ille fidem.

Causa

Causa quòd à patribus sumptus secesserat armis
Vulgus,& ipsa suas Roma timebat opes.
Causa recens melior,passos Germania crines
Corrigit auspiciis dux venerande tuis.

Sexto autem Cal. Febr. erat festum Castoris & Pollucis. Ouidius.

At quæ venturas præcedit sexta Calendas,
Hac sunt Ledæis templa dicata Deis.
Fratribus illa Deis,fratres de gente deorum
Circa Iuturnæ composuere lacus.

Pacis autem feriæ erant I I I. Calend. mensis eiusdem, Ouidij etiam sententia,

Ipsum nos carmen deduxit pacis ad aras.
Hæc erit à mensis fine secunda dies.

Atque hæc quidem festa erant mense Ianuario. In Februario autem quæ sequuntur. I I I I. quidem Non. festum Sospitæ,Iouis,& asylum celebrabatur. Ouidius.

Principio mensis Phrygiæ contermina matri
Sospita delubris dicitur aucta nouis. Paulò infrà,
Tunc quoque vicini lucus celebratur Asyli,
Qua petit æquoreas aduena Tybris aquas.
Ad penetrale Numæ Capitolinúmque tonantem,
Inque Iouis summi cæditur arce bidens.

Idibus eiusdem mensis Fauni sunt feriæ, idémque dies nefastus erat ob cædem Fabiorum.Ouidius lib. I I.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni.
Hîc,vbi discretas insula rumpit aquas.
Hæc fuit illa dies,in qua Veientibus aruis
Ter centum Fabij ter cecidere duo.

X V. Cal.Martias Lupercalia erant. Ouidius eodem lib.

Tertia post Idus nudos aurora Lupercos
Aspicit,& Fauni sacra bicornis erunt.

Originem Lupercalium deinceps explicat.

Transtulit Euander syluestria numina secum
Hîc vbi nunc vrbs est,hinc locus vrbis erat.
Inde deum colimus,deuectáque sacra Pelasgis

Flamen ad hæc prisco more Dialis erat.

Dionysius & Liuius & ipse Ouidius multa de his sacris commemorant, sed hæc satis multa sunt nobis. Quirinalia sequũtur. Erãt enim XII. Cal. Martias. Varro, Quirinalia à Quirino, quòd huic deo feriæ &c. sunt enim corrupta, Ouidius in secundo lib.

Proxima lux vacua est, at tertia dicta Quirino.
Qui tenet hoc nomen Romulus antè fuit.

Eas autẽ ferias Romulo fieri solitas deinceps tradit, quòd Iulius quidam Romanis mœstis de morte Romuli, missum se ab eo dixit, vt nunciaret ne se vt mortalem lugerent, sed vt Deum colerent. De his Liuius multa & Dionysius. Eodem etiam die festum erat stultorum, & feralia sacrificia fiebant. Feralia, inquit Varro, ab inferis & ferendo, quòd ferunt tum epulas ad sepulchrum quibus ius est parentare. Hæc sacra Fornacalia Ouidius appellat, eáque indici solita dicit à Maximo Curione, negátque eadẽ stato die fieri.

Curio legitimis tunc Fornacalia verbis
Maximus indicit, nec stata sacra facit.

Ritum eius sacri plurib. exponit, quæ qui legere volet, locum indicaui. Postridie eius diei fiebant Charistia, de quibus Ouidius loquitur his versibus.

Proxima cognati dixere Charistia chari,
Et venit ad socios turba propinqua Deos.
Scilicet à tumulis, &, qui periere, propinquis
Protinus ad viuos ora referre iuuat,
Póstque tot amissos quicquid de sanguine restat,
Aspicere, & generis dinumerare gradus.

Sequũtur etiã alia de eodẽ festo carmina. Postridie Charistiorũ Terminalia fiebãt, de quibus Ouidius ita disserit,

Nox vbi transierit, solito celebretur honore,
Separat indicio qui Deus arua suo.
Termine, siue lapis, siue es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.
Te duo diuersa domini de parte coronant,

Bináque ſerta tibi,bináque liba ferunt.
Ara fit,huc ignem curta fert ruſtica teſta
Sumptum de tepidis ipſa colona focis.
Ligna ſenex minuit, conciſáque conſtruit arte.
Et ſolida ramos figere pugnat humo.
Tunc ſicco primas iritat cortice flammas.
Stat puer,& manibus lata caniſtra tenet.
Inde vbi ter fruges medios immiſit in ignes
Porrigit inciſos filia parua fauos.
Vina tenent alij,libantur ſingula flammis:
Spectant,& linguis candida turba fauet.
Spargitur & cæſo communis Terminus agno,
Nec queritur,lactens cum ſibi porca datur.
Conueniunt celebrántque dapes vicinia ſupplex,
Et cantant laudes Termine ſancte tuas.

Atque hæc quidem Ouidius de Termini feriis. Varro autem dicit feſtum hoc celebratũ fuiſſe pridie Calend. Martias,niſi cum intercalaretur Februarius,tum enim ſexto à fine die ſolitum fieri ſcribit, quanquam ait tum quinque inferiores dies ei menſi demi ſolitos. Extremæ huius mẽſis feriæ erant Equiria, ſic appellata ab equorum curſu, vt ait Varro,quòd tum equi in campo Martio currerẽt. Erat autem is dies. I I I. Cal. Martias,vt placet Ouidio,

Iámque duæ reſtant noctes de menſe ſecundo,
Marſque cito iunctis curribus vrget equos.
Ex vero poſitum permanſit Equiria nomen,
Quæ Deus in campo perſpicit ipſe ſuo.

Calendis Martiis Martis erat feſtum , quod matronæ colebant. Erant etiam Iunonis Lucinæ feriæ. Et Salij ferunt Ancilia & Mamurium canunt. Ouidius in tertio libro faſtorum horum omnium originem tradit multis verſibus, quorum pauca ſubiiciam,

Cùm ſis officiis Gradiue virilibus aptus,
Dic mihi matronæ cur tua feſta colant.

Cauſam explicat deinceps, cuius hæc ſententia eſt . Cùm Romulus Conſos ludos facere inſtituiſſet, eóſque finiti-

mis populis indixisset, virgines Sabinæ ad diem conueniunt, Eas nec opinâteis in medio ludicro Romani, qui constituti erāt, rapiunt. Hinc natum est bellum inter Romanos & illos populos quarū virgines repetitas Romani reddere noluissent. Iam acies instructæ erant, iam signum pugnæ datum erat, cùm Sabinæ aliorúmque populorum mulieres, quæ raptę erant, habitu luctus, passis crinibus in medias acies prorumpunt cum infantibus. Ita victis animis, pax facta est. Itaque Ouidius addit,

Inde diem primásque meas celebrare Calendas
Oebaliæ matres non leue munus habent.
Aut quia committi strictis mucronibus ausæ
Finierant lacrymis Martia bella suis.
Vel quòd erat de me fœliciter Ilia mater,
Ritè colunt matres sacra diémque meum.

Eodem libro de Iunonis Lucinæ festo disserit, & cur Salij ancilia eo die ferrent & Mamurium canerent, quæ sciens prætereo, ne sim longior. De ancilibus multa scripta sunt à Liuio, plura à Dionysio. Pridie Nonas Martij Vestę erāt feriæ, quemadmodum Ouidius declarat his versibus,

Sextus vbi è terra cliuosum scandet Olympum
Phœbus, & alatis æthera carpet equis:
Quisquis ades, castæque colis penetralia Vestæ,
Gratare, Iliacis thuráque pone focis.

De sacris Vestæ idoneo loco dicemus, cum de sacerdotibus erit disserēdum. Nunc satis est intelligi, hæc sacra fieri Diis Troiæ, quos Aeneas in Italiam aduexisse dicitur. Nonis Martiis Veiouis erat festum. Hoc fasti, quos repertos dixi inter Capitolinas ruinas, nō indicāt, sed Iunonis. Veiouis autē legēdum esse Ouidius indicat his versibus.

Vna nota est Martis Nonis, sacrata quòd illis.
Templa putant lucos Veiouis ante duos.

Cur autem ita Iupiter vocaretur, paulò infrà docet.

Nunc vocor ad nomen, Vegrandia farra coloni
Quæ malè creuerunt, vescáque parua vocant.
Vis ea si verbi est, cur non ego Veiouis ædem,

Aedem

Aedem non magni suspicer esse Iouis?

Pridie Idus Martias erant altera Equiria. Ouidius.

Sex vbi sustulerit,totidémque emerserit orbes
Purpureum rapido qui vehit axe diem:
Altera gramineo spectabis Equiria campo,
Quem Tiberis curuis in latus vrget aquis.

Idibus autem eiusdem mẽsis festum erat Perennæ Annę, in Fastis, quos sæpe nominaui, Proannæ vitiosè legitur, pro Perennæ. Ouidius,

Idibus est Annæ festum geniale Perennæ,
Non procul à ripis aduena Thybre tuis.
Plebs venit,ac virides passim disiecta per herbas
Potat,& accumbit cum pare quisque sua.

& cætera carmina quibus ritum eius festi explicat. Quæ autem fuerit hæc Anna, variæ fuerunt opiniones. Alij enim Lunam,quòd mensibus annum expleat,esse putauerũt. Alij Themin,nonnulli bouem Inachi, quidam nympham Iouis nutricem, alij pauperem fœminam,quæ plebi,cum in sacrum montem secessisset, eíque iam panis ad victũ non suppeteret, panem suppeditasse dicitur. Sed constantior fama est esse Annã, quæ Didonis soror metu ex fenestra se in mare deiecerit, incolumísque in Italiam peruenerit. XVI.Cal.Apri.festũ Bacchi,quod vocat Varro Liberalia. Liberalia, inquit, dicta,quòd per totum oppidum eo die sedent sacerdotes Liberi, & anus edera coronatæ cum libis & foculo pro emptore sacrificantes. Ouidius tertio libro de fastis.

Tertia post Idus lux est celeberrima Baccho.

XIIII. autem Cal. eiusdem mensis erant Mineruæ,quæ quinq; diebus fiebãt Quinquatria, vt etiã Ouidio placet.

Vna dies media est,& fiunt sacra Mineruę,
Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat,nec fas concurrere ferro,
Causa,quòd est illa nata Minerua die.
Altera, trésque super strata celebrantur arena,
Ensibus exertis,bellica læta Dea est.

Nono autē Cal.fiebat festū Forti Deę. Ouidius eodē lib.

Summa dies è quinque tuba lustrare canora
Admonet,& Forti sacrificare Deæ.

Postridie eius diei erat Iani sacrificium,Concordiæ,Salutis,& Pacis. Ouidius hoc docet sed obscurè : itaque quod numerat,à Quinquatriis incipiendum est,

Tres vbi luciferos veniens præmiserit Eos
Tempora nocturnis æqua diurna feret.
Inde quater pastor saturos vbi clauserit hœdos,
Canuerint herbæ rore recente quater,
Ianus adorandus,cúmque hoc Concordia mitis,
Et Romana Salus,aráque Pacis erit.

Pridie Calendas Lunæ erant feriæ in Auentino. Ouidius eodem libro,

Luna regit menses,huius quoque tempora mensis
Finit Auentino Luna colenda iugo.

Sequitur hunc Aprilis,cuius Calendis Veneri & Fortunę virili sacra fiebant. Hoc docet multis carminib. Ouidius in quarto Fastorum libro. Eius de Fortunæ *virilis* sacro hæc sunt carmina,

Discite nunc quare Fortunæ thura virili
Detis,eo gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat hoc,celétque viros Fortuna virilis
Præstat,& hoc paruo thure rogata facit.

Inde sequitur festum Cybelis Nonis Aprilibus. Ouidius ibidem,

Ter sine perpetuo cælum versetur in axe,
Ter iungat Titan,térque resoluat equos:
Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit,& Idææ festa parentis erunt.
Ibunt semimáres,& inania tympana tundent,
Æráque tinnitus ære repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum ceruice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena sonat,ludíque vocant,spectate Quirites.

Et fora Marte ſuo litigioſa vacent.

Poſtridie,id eſt VIII. Idus feſtum erat Fortunæ publicæ in colle Quirinali. Ouidius,

Poſtera cùm cælo motis Pallantias aſtris
Fulſerit,& niueos luna leuarit equos.
Qui dicit,quondam ſacrata colle Quirini
Hac Fortuna die publica,verus erit.

VI. Idus Ludi fiebant ob honorem Cæſaris, atque ij ſtati erãt. Cùm autem ſupra dixi, nullos me legiſſe ludos fuiſſe præter Apollinares, hoc ad ſuperiora tempora retuli. Poſtridie Cereri ſacrum fiebat,& ludi. Verſus Ouidianos deinceps paucos proferam,vt vitem ſatietatem.

Idibus autem feſtum erat Iouis Victoris atque Libertatis. Ouidius,

Occupat Aprileis Idus cognomine victor
Iuppiter,hac illi ſunt data templa die.
Hac quoque ni fallor,populo digniſsima noſtro
Atria libertas cœpit habere ſua.

XVII. Calen. Maias erant Fordicidia à fordis bobus, vt Varroni placet. Eſt enim,vt ait,bos forda,quæ fert in vẽtre. Fordicidia autem dicta ſunt,quòd ea die publicè immollabãtur boues prægnantes in curiis. A fordis ergo cædendis Fordicidia dicta ſunt.

Fuiſſe autem Fordicidia eo die quẽ diximus,id eſt, XVII. Cal. Maias,Ouidius declarat his verſibus,

Tertia poſt Veneris cùm lux ſurrexerit Idus,
Pontifices forda ſacra litate boue.

XIIII. Calend. erat curſus equorum in circo, & vulpiũ combuſtio. Palilia,id eſt,deæ Palis feſtum XII. Calend. Vinalia Iouis X. Calendas. IIII. Cal. Rubigalia à dea Rubigine quæ ſegetibus nocere dicitur. Pridie Calẽd. Maias feſtum Floræ & Veſtæ. De his omnibus Varro & Ouidius differunt. Atque vt paucis multa complectar, Maio mẽſe hæc feſta ſunt, V. Non. Floræ,& ludi ei fiunt. VII. Idus Lemuria nocturna. IIII. Idus Martis Vltoris. Idibus,Mercurij. XIII. Calend. Iunias Iani. Agonalia, XI. Vulcanalia.

VI. Fortunæ publicæ. Horũ omnium qui originem & ritũ scire volet, euoluat V. Fastorũ librum. Iunius est deinceps, in quo hæc festa celebrantur, Belonæ pridie Non. Nonis ipsis Fidei. VII. Idus Mentis, & Tybridi ludi fiunt. VI. Idus Vestæ festum. IIII. Idus Matronalia Concordiæ Fortunæq́ue festũ. Idibus Iouis, & Quinquatria Mineruæ. XIII. calend. Quintileis fest. summi Iouis. VIII. Fortis fortunę. Superiorum quidem mensium quæ de fastis tradidimus, certa & explorata sunt: quæ autem in reliquis fuerint, tradere non possum. Nam nec alteri sex Ouidij de Fastis libri extant, nec in libris qui extant aliorum, id notare & cognoscere possumus. Pauca tamẽ quę diu multum quærendo inuenimus, non erit alienum exponere. Varro quidem in libris de lingua Latina, præter multa festorum nomina, quæ adhuc edidi, alia etiam quędam exprimit. In quo mensium ordinẽ eum seruasse hinc sciri potest, quòd ab Agonalibus quæ sunt V. Idus Ianuarij ducto exordio, ad Saturnalia quæ extremo ferè Decẽbri mense fiunt, peruenit. Sed hoc ferè prætermisit, quòd hoc tempore studiosissimè quærimus. Neque enim tam festa quærimus, quàm eos dies qui eis sacri & constituti fuerunt. Extremum festum Fortis Fortunæ Iunio mense esse diximus. Huius auctorem Varro Seruium Tullum facit his verbis, Dies Fortis Futunæ appellatus ab Seruio Tullo rege, quòd is fanum Fortis Fortunæ secundũ Tyberim extra vrbem Romam dedicauit. Quæ ergo festa deinceps commemorat, ad Quintilem, id est, Iulium pertinẽt, nisi fortè Populifugia. Attribuit enim ea Iunio. Iunio, inquit, mense dies Populifugia videtur nominatus, quòd eo die repentino tumultu fugerit populus. Diei huius nec in Fastis Ouidianis, nec in iis, quos inuentos esse dixi inter ruinas Capitolij, vlla fit mentio. Atque hic dies quotus Iunij fuerit, ignoro. Nonæ autem Caprotinę quæ apud eum sequuntur, cuius mensis fuerint, ipse non exprimit. Macrobius autem in primo Saturnaliorum libro explicat, Nonis, inquit, Iulijs diem festum esse ancillarũ,

tam

tam vulgò notum eſt, vt nec origo, nec cauſa celebritatis ignota ſit. Iunoni enim Caprotinæ die illo liberæ pariter ancillæque ſacrificant ſub arbore caprifico, in memoriam benignæ virtutis, quæ ancillarum animis pro conſeruatione publicæ dignitatis apparuit. Nam poſt vrbem captam, cùm ſedatus eſſet Gallicus motus, res verò publica eſſet ad tenue deducta, finitimi opportunitatem inuadẽdi Rom. nominis aucupati, pręfecerunt ſibi Poſthumium Liuium Fidenatium Dictatorem. Qui mandatis ad Senatum miſsis poſtulauit, vt ſi vellent reliquas ſuæ ciuitatis manere, matresfamiliæ ſibi & virgines dederẽtur. Cúmq; Patres eſſent in ancipiti deliberatione ſuſpenſi, ancilla nomine Tutela ſeu Philotis pollicita eſt, ſe cùm cæteris ancillis ſub nomine dominarum ad hoſtes ituram, habitúque matrúmfamiliâs & virginum ſumpto, hoſtibus cũ proſequentium lacrymis ad fidem doloris ingeſtæ ſunt. Quæ cùm à Liuio in caſtris diſtributæ fuiſſent, viros plurimo vino prouocauerunt, diem feſtum apud ſe eſſe ſimulantes: quibus ſoporatis, ex arbore caprifico, quæ caſtris erat proxima, ſignum Romanis dederunt. Qui cùm repentina incurſione ſuperaſſent, memor beneficij Senatus omnes ancillas manumitti iuſsit, dotémque eis ex publico fecit, & ornatum quo tunc erant vſæ, geſtare conceſsit, diémque ipſum Nonas Caprotinas nuncupauit ab illa caprifico, ex qua victoriæ ſignũ ceperunt, ſacrificiúmque ſtatuit annua ſolennitate celebrandum, cui lac, quod ex caprifico manat, propter memoriam facti præcedentis adhibetur. Hæc Macrobius. Hoc eodem menſe erant Apollinares ludi antè diem III. Non. vt ſuprà docui, & Neptunalia quantum ex fragmento quodam faſtorum conijcere potui, ſed non erat notatus dies. Itaque de his Varro deinceps differit, qui locus eſt, vt plerique alij, corruptus. Furinalia apud eum ſequuntur. Erant autem vt ait Feſtus, ſacra Furniæ, quam deam dicebant. Portunnalia à Portunno, qui vt ait Feſtus, Palęmon dictus eſt. Atque hæc ſacra quibus diebus fierent inuenire non potui,

nec Quintili mẽſe ânne Sextili. Vinalia autem ruſtica dicuntur inquit Varro, antè diem XII. Calendas Septembris, quòd tum Veneri dedicata ædes & horti eius tutelæ aſsignantur, ac tum ſunt feriati olitores. Conſualia dicta à Conſo, quòd tum feriæ publicæ ei Deo, & in circo ad aram eius ab ſacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. De his iam diximus, & quo die fierent. Varro hoc loco eorum mentionẽ facit. Sequũtur apud Varronem Vulcanalia, à Vulcano, quòd ei tum feriæ, & quod eo die populus pro ſe in ignem animalia mittit. Sextili menſe, id eſt, Auguſto hæc ſacra facta eſſe in quodã fragmento Faſtorum inueni. Opeconſiua, vt idem actor eſt, dies ab dea Opeconſiua, cuius in regia ſacrarium, quòd ideo actum eſt, vt eò præter virgines Veſtales & ſacerdotem publicũ introeat nemo. Vortumnalia à Vortumno cuius, vt idem ait, feriæ Octobri menſe fiebant. Meditrinalia dies dictus à medendo, quòd, vt ait Flaccus, flamen Martialis dicebat hoc die ſolitum vinum nouum & vetus libari & deguſtari medicamenti cauſa. Fontanalia à fonte, quòd eo die feriç eius. Tum & in fontes coronas iaciebant, & puteos coronabant. Armiluſtrium apud eum ſequitur. Erat autem feſtum, vt etiam ait Feſtus, in quo res diuinas armati faciebant, ac dum ſacrificabant, tubis canebant. Atque hæc quidem ſacra incertũ eſt quo & menſe & die fierent. Saturnalia autem Opalia & Angeronalia & Laurentalia quæ ferè ſacra reſtant apud Varronẽ, quo menſe ac die celebrarentur apud Macrobium reperi. Fiebant autem XIIII. Calend. Ianuarias, & ſeptem diebus finiebantur. Quanquam de hoc controuerſia eſt. Nam & tertio die Opalia fuiſſe Varro ſcribit, & ſexto Laurentalia. Sed vt variæ multorum de his ſententiæ intelligãtur, Macrobij verba libet attexere. Apud maiores, inquit, noſtros Saturnalia die vno finiebantur, qui erat ad XIIII. Calendas Ianuarias. Sed poſtquam C. Cæſar huic menſi duos addidit dies, ſexto decimo cœpta celebrari. Ea re factum eſt, vt cùm vulgus ignoraret certum Saturnaliorũ

diem,

diem, nonnullíque à C. Cæsare incerto die, & alij vetere more celebrarent, plures dies Saturnalia numerarentur. Licet & apud veteres opinio fuerit septē diebus peragi Saturnalia, si opinio vocanda est, quæ idoneis firmatur auctoribus. Nonius enim probatissimus Attellanarum scriptor ait, Olim expectata veniunt septem Saturnalia. Mummius quoque, qui post Nonium & Pomponium diu iacentem artem Attellaniā suscitauit, Nostri, inquit, maiores velut bene multa instituere, hoc optimè à frigore fecere somno dies septem Saturnalia. Sed Mallius ait, eos, qui se, vt suprà diximus, Saturni nomine defenderāt, per triduum festos instituisse dies & Saturnalia vocauisse, vnde & Augustus, huius, inquit, rei opinionem secutus in legibus iudiciariis triduo ferias seruari iussit. Masutius & alij vno die, id est, XIIII. Calendas Ianuarias fuisse Saturnalia crediderunt. Quorum sententiam Fenestella confirmat dicens Æmyliā virginem XV. Calendarum Ianuariarum esse damnatā, quo die si Saturnalia gererētur, nec causam omnino dixisset. Deinde adiecit, Sequebantur eum diem Saturnalia. Mox ait, Postero autem die qui fuit XIII. Calendarum Ianuariarū, Liciniam virginem vt causam diceret iussam, ex quo ostendit XIII. Calendas profestum esse. Atque hæc de Saturnalibus Macrobius. Angeronalia autem idē scribit fuisse XII. Calend. Ianuarias XII. verò inquit, feriæ sunt diuæ Angeronię, cui pōtifices in sacello Volupiæ sacrum faciunt, quā Verrius Flaccus Angeronā dici ait, quod angores ac animorum solicitudines propiciata depellat. Masurius adiicit simulacrum eius Deæ ore obligato atque signato in ara Volupiæ propterea collocatum, quòd qui suos dolores anxietatésque dissimulant, peruēniāt patientiæ beneficio ad maximam voluptatem. Iulius Modestus ideo sacrificari huic Deæ dicit, quòd populus Romanus morbo qui angina dicitur, præmisso voto sit liberatus. XI. autem Calendas Ianuarias feriæ sunt Laribus dedicatæ, quibus ædē bello Antiochiæ Æmylius Regillus prætor in campo

Martio curandam vouit.x. verò Calendas eiuſdem menſis feriæ ſunt Iouis quæ appellantur & Laurētinæ & Laurentalia. Varro hūc diem ſextum vult eſſe poſt Saturnalia. Ita Saturnalia xvi. Cal. Ianuarias fiebant, quòd quidā alij etiam exiſtimauerunt. Hoc ſacrificium, inquit Varro, fit in Velabro quà in nouam viam exitur, vt aiunt quidam, ad ſepulchrū Accæ. Quæ autem fuerit Acca hæc ſiue Laurentia à qua Laurentalia ſint appellata, variæ ſunt opiniones. Quidam enim, vt Macer & Liuius, eam Fauſtuli vxorem & Remi Romulíque nutricem eſſe dicunt, alij vt Cato, meretricem, quæ meretricio quæſtu locuples facta, agros quatuor pop. Rom. legauerit, ex quo & ſepulchri magnificentia & annuæ parentationes honore dignata ſit. Opalia ab ope Saturni vxore appellata ſunt. Ea autem ſacra tertio die poſt Saturnalia ſolita fieri tradit, qui dies eſt eius ſententia x i i i i. Calend. Ianuarias. Sigillaria addit Macrobius, eáque dicit Saturnaliorum celebritatis, quam ſeptem dierum facit eſſe, diem eſſe ſeptimum. Sed Sigillariorum, inquit, celebritas in ſeptem dies diſcurſum publicum & lętitiam religionis extēdit. Huius ſacri duplicem tradit originem, quam qui ſcire volet, eius legat primum librum. In hoc autem ſacro ſigilla quædā fictilia, id eſt ſtatuas & ſimulacra, emebantur, quæ pro ſe quiſque atque pro ſuis piaculum pro Dite facerent. Præter hęc feſta, alia etiam quędam reperio fuiſſe. Macrobius enim in primo Saturnaliorum libro de Varronis ſententia omnibus Idibus Iouis, & Calendis Iunonis ſacrū fieri ſolitum eſſe tradit. Vt autem Idus omnes Ioui, ita omnes Calendas Iunoni tributas & Varronis & pontificalis confirmat auctoritas. Quod etiam Laurentes patriis religionibus ſeruant, qui & cognomen Deæ ex cerimoniis addiderunt Calendarem Iunonem vocantes. Sed & omnibus Calendis à menſe Martio ad Decembrem huic Deæ Calendarum die ſupplicant. Romæ quoque Calendis omnibus præterquàm quòd pontifex minor in curia Calabra rem diuinam Iunoni facit, etiam regina ſacrorū,

regis vxor porcam vel agnam in regia Iunoni immolat. Sacrorum etiam apud Græcos, A, litera extrema erat. Nã & κρόνια Saturnalia dicunt, & Liberalia διονύσια. Itaque apud nos hodie si veteres imitari velimus, & Martinalia Martini festum, & Paulilia, Pauli, Marialia Mariæ, eodémque modo cæterorum ferias appellemus licebit. Festis autem diebus ac feriis ita Romani rebus diuinis operam dabant, vt opus aliquod eorum quæ seruilia vocantur, agere piaculum ac religiosum putarent. Hoc Macrobius docet his verbis, Affirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indictis conceptísque opus aliquod fieret. Prçterea regem sacrorum flaminésquè non licebat videre feriis opus fieri. & ideo per præconẽ denunciabant, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur. Præter mulctam verò affirmabãt eum, qui talibus diebus imprudens aliquid egisset, porco piaculum dare debere. prudentem expiare non posse Scæuola pontifex asseuerabat. Quod autem opus non pollueret ferias, deinceps exponit. Vmbro, inquit, negat eũ pollui, qui opus vel ad deos pertinens, sacrorúmve causa fecisset, vel aliquid ad vrgẽtem vitæ vtilitatem respiciens actitasset. Scçuola denique consultus, quid feriis agi liceret, respondit, quod prætermissum noceret. Quapropter si bos in specũ decidisset, cúmque paterfamiliãs adhibitis operis liberasset, non est visus ferias polluisse, nec ille qui trabẽ tecti fractã fulciendo ab imminenti vindicauit ruina. Romanorum religionem hanc cũ Christiana nostra in feriis obseruãdis consentire adhuc videmus. In eo quod sequitur, minime consentit. Viros Romanis vocare feriis non licebat, nobis licet. Vitabant enim, vt ait Macrobius, ad viros vocandos etiam dies, qui essent notati rebus aduersis. Vitabant etiã feriis, sicut Varro in Augurum libris scripsit in hæc verba, Viros vocare feriis non oportet: si vocauit, piaculum esto. Viros autem vocare est, eo defectus causa, vel belli in locum constitutum iussu magistratus conuenire. Sed hoc apud Romanos valebat tum denique, cum bellum

eſſet inferendum. Si enim accipiendum erat,quoniam id neceſsitatis erat,non voluntatis morum, dies nullus afferebat,Macrobij ſententia.Nundinę etiam in feriis primis rei Romanæ temporibus habebãtur. tandem in profeſtis haberi cœptæ ſunt. De his Macrobius primo libro Saturnaliorum differit his verbis, Iunius Cæſar XII. auſpiciorum libro negat nundinis concionem aduocari poſſe, id eſt cum populo agi: ideóque nundinis Romanorum haberi comitia non poſſe. Cornelius etiam Labeo primo Faſtorum libro, nundinis ferias eſſe pronunciat. Eodem libro de ſententia Granij Liciniani nundinis ferias Iouis fuiſſe dicit propterea, quòd flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem ſoleat immolare. Lege autem Hortenſia, vt idem ſcribit, facta eſt vt faſtæ eſſent, vti ruſtici qui nundinandi cauſa in vrbem veniebant, lites componerent. Nundinas quis primus Romæ inſtituerit, magna eſt quæſtio. Alij enim Romulum auctorem fuiſſe dicunt, vt Tuditanus,alij, vt Caſsius, Seruium Tullium, quidam eas primum inſtitutas eſſe confirmãt,exactis iam regibus, vt Geminus.Nundinas autem à nono die appellatas eſſe, conſtat inter omneis. Nundinæ enim eò inſtitutæ ſunt, vt ait Rutilus apud Macrobiũ,vt cùm ruſtici in agris octo diebus opus egiſſent, nono die intermiſſo opere ad mercatum legéſque accipiendas Romam venirent, ex quo is dies Nundinarum appellatus eſt nomine. Is autem dies nonus ab ineunte anno numerabatur,& ſic deinceps. Atque hi omnes quos commemoraui, in feriis ac feſtis habebantur. Ex quò intelligi poteſt, in eis comitia haberi minimè potuiſſe. Alij autem ſunt dies feſtis contrarij qui profeſti vocantur,quos vulgo operarios vocamus. Profeſtorum autem alij ſunt faſti,alij nefaſti. Faſti duobus modis intelliguntur. Faſtos enim dies interdum feſtos dici Feſtus Pompeius auctor eſt,quomodo mihi accipi videntur in iis libris Ouidij,qui Faſti inſcribuntur. His enim in libris feſta ſolùm quæ ſint ſingulis mẽſibus,exponit. Hoc autem loco faſtos dies eos intelligi volumus, in quibus

hæc

hæc tria verba, do, dico, addico, prætori fari licebat. Sic enim veteres omnes, vt Varro, vt Ouidius, vt Festus Pompeius, vt Macrobius, explicant. Nefasti contrà ij erant, in quibus ea verba prætor fari non poterat. Nec verò si feriis ac festis hæc tria verba prætori fari non licebat, idcirco festi dies erant nefasti. Nam & nefasti omnes profesti sunt, & cum in festis illa tria verba fari non posset, id ad Deorum cultum referebatur, in nefastis autem id non licebat, quòd aliqua in eis diebus clades fuisset accepta. Quid autem illa tria verba do, dico, addico significarent, quoniam multi de eo dubitare possunt, dicamus. Prætor quidem hoc loco is intelligitur, qui inter ciues peregrinósque ius dicit. Eius autem omnis iurisdictio & potestas tribus rebus continebatur, & concedenda agendi potestate ei qui petiuisset, & iure inter aduersarios dicundo, & re, de qua agitur, adiudicãda. Primum illum dicebatur dare agendi potestatem: secundum ius dicere ac reddere: tertium addicere, id est, adiudicare. His ita constitutis, nunc dicamus quinam essent nefasti aut religiosi, aut atri dies. Tot enim nominibus appellatos eos inuenio. De his T. Liuius initio VI. libro. post vrbem conditam scribit his verbis, Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diémq; ad XV. Calen. Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi, quo deinde ad Alliam cum exitio Vrbis fœdè pugnatum, à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignémque rei nullius publicè priuatímque agendę fecerunt. Quidam quòd postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius Tribunus militum, neque inuenta pace Deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Eadem & Gellius & Macrobius à veteribus scriptoribus repetita, etsi aliis verbis referunt, nisi quòd secundam solum opinionem sequuntur. Sed hoc præterea Macrobius tradit dies ante IIII. Calen. Non. & Idus in nefastis habitos à qui-

busdam, cuius rei cum religio quæreretur, non aliam repertam esse, nisi quòd Q. Claudius Annalium quinto libro cladem illam vastissimã pugnæ Cannensis acceptam scribit ante diem quartum Nonas Sextilis. Atque hæc quidem de iis diebus, in quibus comitia esse non poterant. Quibus cognitis, facile qui essent comitiales intelligimus. Qui enim nec festi erant, nec nefasti aut religiosi, ij erant comitiales. Et de his quidem hactenus.

FINIS.

INDEX NOTABILIVM IN HIS

lib. a,priorem pag.b,ſecundam denotat.

Fordici-

P

Se-atus superior Atheniis Heliodorii 19 Τριηραρχοι c. classis praefectus erat maior dignitas apud Athenienses

ERRATA.

Pag.9.b.verſu.7. δημιούργοι. ſcribe δημιουργοί.
10.verſu.20. εἰς δ' διαιρουμένους. εἰς δὲ, &c.
Ibidem,b,verſu.27. αὐθότε. αὐθ', ὅτε.
Ibidem,verſu extremo. εἰ δὲ γεωργούς. ἐν δὲ &c.
12.a. verſu extremo. σχολάζειν ἔτε. diſtingue. σχολάζειν, ἔτε.
28.b.8.autem ille. illæ.
29.a.verſu penult.quinquagenum iugerum.
36.a.33.Conſul Idib.ſine diſtinctione.
39.b.verſu primo.non erant Comitiales.
40.a.2.Nundinæ.
45.a.23.citos.
46.a.25.ſacerdotes liberi.
47.b.24. Fortis Fortunæ.
Item vbi ſcriptum eſt Φράτεια, lege Φρατεία.
vbi Patritij,lege Patricij per, c.

PETRINI

Belli, Albensis,

IVRECONSVLTI INCLITI
ET SERENISSIMI
EMANVELIS PHILIBERTI,
SABAVDIAE DVCIS
CONCILIARII,

De Re militari & Bello tractatus,
diuisus in partes XI.

In quo, præterea, quæ de Re militari tractantur, obiter multa, quæ ad ciuilem administrationem attinent, attinguntur; omnibus iudicibus apprimè necessarius.

CVM PRIVILEGIIS.

Venetijs excudebat Franciscus de Portonarijs.

M.D LXIII.

Extrait du priuillege du Roy.

Viourdhui Vingt huictieme iour d'aoust mil cinqcens soicantedeux le Roy estant au camp deuant Borges a permes, octroie, & accorde au Segneur Perin Bel d'Albe, con siglier destat de monsegneur le Duc de Sauoye, quid puisse, & luy soit loisible faire imprimer par tel imprimeur de ce Royaulme, & aultre, & auci telz uolumes & caractaires que luy bon semblera ung liure par lui componse, intitule, Tractatus de Bello, & re militari, *auec priuillege special au ditz libraires, que aultre que luy ne le porra uendre, distribuer, ne exposer en uente en quelque sorte que ce soit durant le temps & terme de dix ans prochains uenans & consequens, a commencer du iour que le dit liure sera parachéue, d'imprimer. Ce que sa Maieste deffend tres expressement a tous imprimeurs quelonques sur poyne de confiscation desditz liures, & d'amende arbitraire. Mayant surs commandè sadit maieste expedier ce present breuet pour la ionissance de la dit permission la Royne sa mere presente.*

Sic subscriptum.

Robertet.

Et cum priuilegio Illustrissimi Senatus Venetiarum, & aliorum Principum.

SERENISS. ATQVE INVICTISS. PHILIPPO HISPANIARVM REGI,

Petrinus Bellus Iuriſconſ. S. & F. præcatur.

Vòd ego tàm exilis vir ingenij tàm tenuis fortunæ te Philippe Rex maxime & inuictiſs. ſcriptis meis inuocare, tuoq; nomini qualeſcunque labores meos dicare auſus ſim, non immeritò mirabuntur omnes, nonnulli etiam coarguent, ac reprehendent: cùm id maximis ingenijs, doctiſsimis, ac ſummis viris, inter quos me non auſim connumerare, vix conari liceat. Confirmabit hanc de me opinionem titulus ipſe operis; vt enim ab Annibale deriſus fuit Philoſophus coràm eo de officio Imperatoris, de cæteris ad rem bellicam ſpectantibus declamans, & docens; ſic ego, qui ad Regem maximum, ad Imperatorem præcipuum ipſa de re militari conſcribam, videbor non carere arrogantia, ac temeritate; hæc mihi primùm eſt diluenda, ac deuitanda culpa, aut

ſaltem excuſanda, & leuanda ratione aliqua. Illud igitur primùm reſpondebo me non profiteri in hoc meo opere magiſtram artem tirones cæteroſq; milites deligendi, non eos docendi atque inſtituendi ad gradum, ad ſaltum, ad curſum, ad miſsilia, ad vitanda uel inferenda vulnera, ad reliqua munia, non etiam Duci ipſi præſcribere quem locum caſtris ponendis deligat, quomodo acies inſtruat, quos in ſubſidijs collocet, quibus remedijs dolo, aut uirtuti hoſtium occurrat, qua ratione, aut quibus machinis vrbes ſuas tueatur, aut hoſtiles expugnet; non denique regulas, aut leges bellorum conſtituere; inſulſiſsimus ſim enim hæc docens, aut proſequens, cui meritò dicatur, Ne ſutor ſupra crepidam; quamuis neque uſque adeo peccent, qui hæc ad Reges, atque Imperatores conſcribunt, vt ſint inexcuſabiles, aut ridiculi; neque enim defuerunt melioribus ſeculis, qui hæc ſcriberent, ut Frontinus Diuo Traiano, Ælianus ad Adrianum, Flauius Vegetius ad Valentinianum, Modeſtus ad Tacitum, & ante eos omnes ad ipſum Auguſtum Imperatorum omnium maximum, Paternus: quorum opera neque inanis fuit habita, neque forte inutilis; verum longè alius meus eſt hic labor, longè etiam alienum

meum

meum institutum, meumve propositum. Cùm enim omnibus ferè retroactis seculis Reges, & populi perpetua quadam, iure ipso gentium adinuenta lege, seu uerius Deo ipso auctore eorum animis infusa, obseruauerint, ne prius bella indicerent, quam probata indicendi ratione, & causa, hanc Christianis Regibus, ac principibus, & populis probatam esse legem summè addecet, atque etiam oportet. Quod qui non faciunt, ius gentium violare haud verebor dicere, immo & in omne humanum genus, atque etiam in ipsum Deum grauiter peccare. Quid sunt enim aliud bella, submota Iustitia, quàm aperta latrocinia? quid verò minus Principem decet, præsertim qui Christo, et verò Deo credat, quàm auctorem esse cædium, rapinarum, incendiorum, vastationum, tot denique, & tantorum scelerum, quæ bellis committuntur, si ea sola libidine, non etiam certa, & probata ratione iubeat fieri? Quid quòd ipsas bellorum causas, atque initia non est satis esse probata, & legitima, nisi eadem ratione, qua sunt suscepta, gerantur, & terminentur. Neque enim quia Principi facultas adsit gerendi belli, atque etiam auctoritas, ac ratio, passim debet in omnes, etiam qui sunt in hostico, sæuire, & milites suos immittere;

mittere; sed personarum, rerum, temporum, alio rumq́ multorum ratio est habenda; sed neque militibus omnia permittet, etiam si suo id faciant commodo; sed considerabit, quid liceat, quidve ex pediat. Hæc ego animo meo voluens, quum à tempore indicti belli per Franciscum Francorum Regem Carolo Sabaudiæ Duci citra in castris inui ctiss. Caroli Quinti patris tui Rex max. sub Alfonso Daualo Marchione Vasti, Sub Ferdinan do GonZaga, sub ipso Albæ Duce militauerim, au diendis militaribus causis iuri, atque iustitiæ dicendæ præpositus, vnde & officio meo Auditoris nomen inditum; cumq́, post susceptas per M. T. tantorum regnorum habenas, sub Reueren. Cardi nali Tridentino, atque ipso Marchione Piscariæ, viro non minus propria, quàm paterna virtute et nomine claro, ab eo ordine ad Consiliarij bellici mu nus promotus, sub eis, ac postremo sub ipso Sinuessano Duce vsque in finem bellorum, & conclusam pacem continuè vitam egerim, & qui nigro capillo, & florente ætate militiæ fui desumptus, canis omnibus pilis, & effœta ferè ætate eam desero: hæc inquam per tot annos animo meo voluens, & reputans, non inanem neque indignam mea professione, meoq́ instituto, atque etiam pio animo sum

mo ſum arbitratus hanc operam, vt de Bello, & de Re Militari aliquid ſcriberem, quo & principes admonerentur, quid poſsint, quid liceat, quidquè etiam eos deceat in bellis indicendis, quid etiam in fœderibus aut concludendis, aut obſeruandis, quid in eis poſsint ipſi exercituum ductores, aut quid eis ſit interdictum, quid ipſos milites in armatos hoſtes, in captos, in deditos deceat, & quid inter ſe ipſos, quid in prouinciales tam hoſtiles, quam ſuos, quid in quodlibet hominum genus, quid etiam in res omnes tam animatas quam inanimatas concedatur; quid denique Prouinciales erga Principem, qui bellum gerat, quid erga ipſos milites, aut facere, aut pati oporteat. Hæc ſi certa lege concluderem & memoriæ mandarem, ſperaui duo hæc conſequuturum; primum quidem me tot annos neque ſegniter, neque ociosè contriuiſſe demonſtraturum; tum & Reipublicæ, ſi nonmultum, ſaltem aliquid opis contuliſſe. Quòd verò te Rex inuictiſſ. potiſsimum delegerim, cui tantillum doni atque operis dicarim, non tam audaciæ fuit, quam obligationis meæ, & debiti. Cùm enim totos meliores annos meos Sereniſſ. maximoq; omnium ſui aui principum Carolo parenti tuo, tuæq; Celſitudini militauerim; cùm

Cùm ſub vtriuſque tam parentis quam filij clypeo contra maximas tempeſtates, & rerum turbines delituerim, amplis inſuper donis acceptis, cui magis decuit grati animi ſedulam & deuotam gratiam, quo licebat modo, referre, quàm tanti Imperatoris filio, tam magno, tam inuicto, tam ſplendido & magnanimo Regi? ad quem aptius de bello ſcriberem, quàm ad eum, qui grauiſsima bella, multis ſeculis debacchata, quorum deſperabatur finis atque exitus, ſumma felicitate confecit, et maxima æquanimitate concluſit? ad quem denique de fœderibus, de pace, qua ego hoc opuſculum meum peregi, uerba facere oportuit, quàm ad eum Regem, qui tam diu exulem pacem, cunctis deſideratam, ab omnibus deſperatam, ſola Diuina ope expectatam, nullo penè negotio, ſanctiſsimis, atque æquiſſ. legibus, maxima iuſtitia, orbi reſtituerit? tanta verò integritate, tanta Principum, ciuitatum, ac populorum gratia atque lætitia, vt res componere, publicæq; quieti conſulere maluerit, quàm vincere. Cæterum, quum Perſarum lege cautum eſſet, ne quis ſine munere Regem adiret, Diuinaq; etiam, ne quis vacuus coràm Deo appareret, tu mihi & Rex optimus, & terrenus Deus maximus, non quale te

decet

decet accipere, ſed quale ego poſſum donum offerre, tua conſueta, & cunctis nota hilaritate & benignitate ſuſcipe. & me T. M. addictum, ac deuotum ſub vmbra tua patere ſenectam meam, & quod ſupereſt vitæ requieſcere; exiguumq́; hoc muneris ex humanitate, & clementia tua & offerentis animo ſuſcipe magis, quàm ex re ipſa. Vale ſpes vnica Chriſtiani orbis, & Regum decus.

FEDERICI ALSINARII Comitis Camerani.

ILiadem Bellus perluſtrans Palladis ictu
Proſtratum Martem vidit, & ingemuit,
Atque ait, has artes peperi, Mars accipe, doctus
Palladis & poſthac iurgia ne timeas.

Philibertus à Pingon Baro Cuſiaſi, Sabaudiæ Referendarius in Petrini Belli libellum.

Non niſi Pelidæ miles, uel Vlyſsis Homero
Cognitus; Aeneam nil Maro præter habet,
Nec niſi cognatas acies Lucane canebas
Alterius ſolam dat tuba Thebaidem:
Quotquot apud Graios, & apud ſcripſere Latinos,
Vnum neſcio quid ἀκεφαλόνq; docent.
Siſtite, manca etiam quondam panxiſtis, in artem
Bella domi redigit Bellus habenda foris.

Franciſci Ferrarij in Petrini Belli librum.

Inter Ieſſeæ quæ maxima munera gentem
Rex cælitum conceſſerat,
Bis ſeptem Eoo ardebant fulgore lapilli

Summo ſacerdotis humero:
Hinc Dux in dubijs ſupplex reſponſa petebat
Sanctiſsimo de numine.
At nunc gradiui ſeu triſtia munera curas,
Oppreſſus hoſte ab impio,
Hæc conſtanti animo Belli præcepta tenentem
Felix ſequetur exitus;
Seu potius poſito æternam certamine pacem
Exerceas, æquiſsima
Fœdera quæ ſint, quæ uictis uenia hoſtibus, & quid
Regnum optime conſtituerit
Aeterni expreſsit facundè pagina Belli.
Sit Imperator fortior,
Ambigeres cunctis, prudentior an ne ſenator,
Orator an diſertior.

In eundem.

Caſtrorum leges, Romanaq; ſuſcitat arma
Bellus in antiquum reſtituitque decus.
Artibus his fracti Pœni, fuſusq; Niphates
Et regum Latio colla ſubacta iugo,
Innumeri tibi debentur Petrine triumphi,
Aſpera qui dextro numine bella regis.
Siue mari uincat ſeu terra Dux, tibi habenda
Gratia, quod uincit muneris omne tui eſt.

Aliud in eundem.

Exorto Belli fœtu contentio diuis
Incenſa eſt. Bellum nam ſibi quiſque cupit.

Iure ſuo Pallas hunc uindicat alma, ſacratum
Diua ſibi a teneris, hunc propriumq́; uocat.
Exacuit Martem Belli ſonus, intonat ille
Atque iterum Bellum ſub ſua iura trahit.
Præreptum uatem indignatur Phœbus Apollo,
Nam Phœbum terris iura dediſſe ferunt.
At quia, Maieſtas ſoliorum, & ſceptra ſuperba
Qua, pace, & bello lege tuenda, canit,
Conſilijs adhibet ſocium Rex ætheris altus,
Adſcribit primis ordinibusq́; Deum.

Bernardini Fraghetti Sereniſſimi Sabaudiæ Reguli apud Oratorem ſuum ad Venetam Rempublicam à ſecretis.

Perbellè ac bene Belle doces quà bella gerantur,
Siue domi fuerint, ſiue gerenda foris:
Ardua facta uirum multi cecinere poetæ,
Vnde ſibi æternum commeruere decus:
Scripta quidem ueterum uix ſunt imitanda beatis
Ingenijs: tua plus laudis, & artis habent:
Martia ſiue tyro cupiat, ſeu bellica doctus,
Hæc legat, & quo ſint caſtra regenda modo.
Ergo tibi à cunctis debetur gloria maior,
Inclyta militiæ qui do cumenta doces:
Quàm quibus ornatis ſtudium fuit edere uerbis
Facta uirum, fictis prorſus imaginibus.